

***Analiza stanu i procesów integracji
społeczno-gospodarczej, instytucjonalnej i
przestrzennej regionu.
Koegzystencja funkcji ochronnych oraz
rozwoju systemów komunikacji i sieci
infrastruktury w województwie
dolnośląskim***

**Mateusz Błaszczyk
Robert Majkut
Maciej Zathey**

Wrocław, listopad 2010

Spis

treści

Wprowadzenie: kontekst teoretyczny	3
Struktura funkcjonalna województwa dolnośląskiego	14
Ogólna charakterystyka regionu	14
Aglomeracja wrocławska	23
Legnicko-Głogowski Okręg Przemysłowy	34
Sudecki Okręg Przemysłowy	41
Pogranicze polsko-niemieckie	47
Rejon północno-wschodni	50
Zestawienie głównych cech obszarów funkcjonalnych	52
Zróżnicowanie gmin województwa a perspektywy rozwojowe	54
Metodologia analizy ilościowej	54
Wymiary zróżnicowania gmin Dolnego Śląska	58
Wskaźnik rozwoju wspólnot terytorialnych	72
Inwestycje rozwojowe ze środków Unii Europejskiej	76
Wymiary integracji regionalnej	80
Infrastruktura transportowa a funkcje ochronne	80
Integracja przestrzeni województwa dolnośląskiego jako funkcja rozwoju systemów transportowych	89
Przykłady integracji instytucjonalnej	101
Wnioski i rekomendacje	108

Wprowadzenie: kontekst teoretyczny

Celem opracowania jest analiza stanu i procesów integracji społeczno-gospodarczej, instytucjonalnej i przestrzennej regionu Dolnego Śląska oraz elementów określających koegzystencję funkcji ochronnych, rozwój systemu komunikacji i sieci infrastruktury w województwie dolnośląskim.

Punktem wyjścia do prowadzonych tu analiz musi być określenie kontekstu teoretycznego wyprowadzonego z fundamentalnych dla tej pracy pojęć: integracji, regionu oraz rozwoju regionalnego.

Odwołując się do genezy słowa „integracja” (*łac. Integratio*) należy zauważyć, że oznacza ona proces scalania, łączenia się kilku elementów w całość. Jest to transformacja kilku mniejszych całości w nowe, większe struktury. W procesie tym zanika odrębność części, które stają się częściami składowymi nowej, większej całości. Proces integracji polega na kształtowaniu się wzajemnych powiązań między poszczególnymi jednostkami, które prowadzą do ukształtowania się nowej, skomponowanej z tych części całości. Integracja polega na procesie łączenia, scalania, syntezy mniejszych jednostek (struktur) w większe. Integracja może obejmować różnorodne sfery życia społecznego. Zazwyczaj różni się integrację gospodarczą i polityczną. W jednym i drugim przypadku uczestniczący w integracji przystępują do niej ze względu na określone motywy i interesy (korzyści).

W przypadku takich układów jak region (w tym miejscu utożsamiany z administracyjnie wydzieloną jednostką administracyjną województwa) możemy mówić o procesach integracji zachodzących w kilku przynajmniej wymiarach: społecznym, gospodarczym, przestrzennym, administracyjno-politycznym, kulturalnym itd. Wszystkie te wymiary są ze sobą w jakiś sposób powiązane, tak więc procesy integracyjne nie przebiegają jednoaspektowo czy jednowymiarowo. Dla przykładu: procesy integracji gospodarczej nie pozostają bez związku z przekształceniami infrastrukturalno-przestrzennymi czy instytucjonalnymi. Jednak charakter, jakość czy intensywność takich relacji mogą być różne. Jak się wydaje podstawowy wpływ określający tak przebieg samych procesów integracji, jak i ich wewnętrzną strukturę warunkowany jest przede wszystkim uwarunkowania

zewnątrzne, stanowiące tło, ale też podstawę tak dla celów, jak i sposobów oraz form integracji.

Zagadnieniem zasadniczym w tym kontekście staje się pytanie, czemu służyć ma integracja regionu? Udzielając dość ogólnikowej odpowiedzi należałoby stwierdzić, że jej zadaniem ma być harmonizacja i niwelowanie wewnętrznych różnicowań stanowiących bariery rozwojowe. Tak więc integrację postrzegać należy jako pewien środek do osiągnięcia celów nadrzędnych, związanych z rozwojem województwa. W taki sposób między innymi kwestia ta ujmowana jest w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego, której jednym z głównych celów jest „zwiększenie spójności przestrzennej i infrastrukturalnej regionu i jego integracja z europejskimi obszarami wzrostu”.

Przyjęta w niniejszym opracowaniu perspektywa postrzegania problemów rozwoju regionalnego i integracji regionalnej wiąże się z przyjęciem kilku założeń teoretycznych i metodologicznych. Podstawowe i najbardziej oczywiste, ale mimo to konieczne do wyartykułowania, jest takie, które stwierdza możliwość modelowania (a przynajmniej wpływania) poprzez działania polityczne, administracyjne, instytucjonalne itp. zarówno procesów integracji jak i rozwoju regionu. Integracja nie jest procesem w pełni żywiołowym i poprzez odpowiednią politykę można ją kształtować dążąc do osiągnięcia pożądanych stanów i celów. Ustalenia – zarówno na poziomie poznawczym jak i politycznym – wymaga, jakie stany i cele są z jednej strony możliwe do osiągnięcia, z drugiej zaś pożądane.

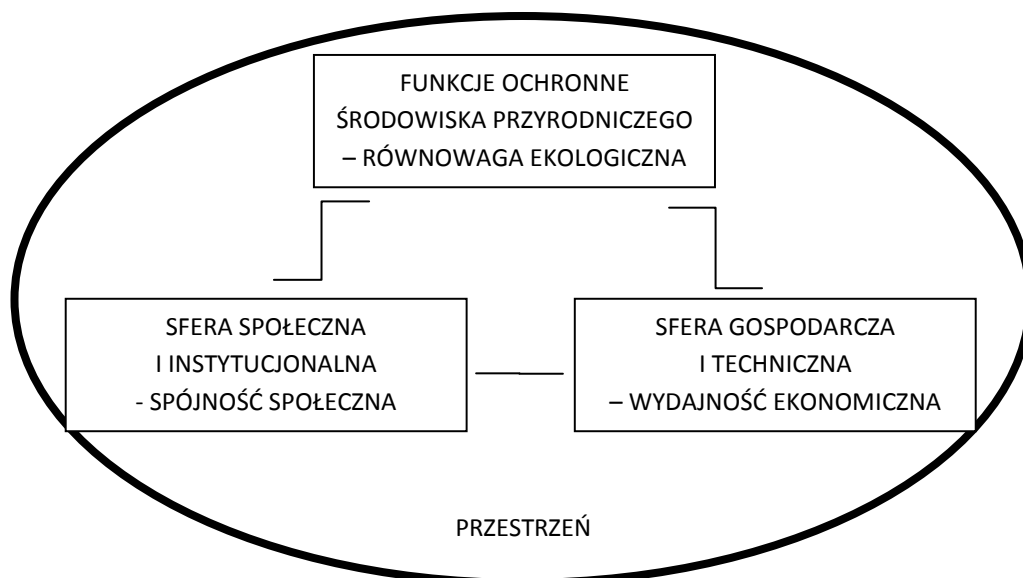
Współczesne wyzwania związane z programowaniem rozwoju Dolnego Śląska wymagają rozpoznania trendów i uwarunkowań regionalnych, czyli wewnętrznych i uwarunkowań zewnętrznych związanych z kierunkami nadanymi polityce rozwoju na poziomie europejskim i krajowym. Programowanie polityki rozwoju regionu jest w tym wypadku podporządkowane narzuconym dyrektywami i ustawami ramom odniesienia. Oczywiście każdy region posiada możliwość, w ograniczonym stopniu modyfikować profile strategii, programów, planów oraz instrumentów wsparcia i po przez to wpływać na ukierunkowanie rozwoju. Dominującymi pozostają priorytety ustalone na szczeblu Komisji Europejskiej i Rządu Polskiego.

Prowadząc w obecnej chwili ocenę procesów rozwojowych w odniesieniu do rozpoznanych uwarunkowań oprócz należy rozważania o paradygmat polskiej polityki przestrzennej ukształtowany ostatecznie i zdefiniowany w wyniku wprowadzenia europejskiej polityki spójności. To właśnie instrumenty podporządkowane tej polityce odpowiadać mają za dystrybucję kapitału w przestrzeni i powodzenie realizacji nakreślonych celów europejskich regionów.

Niewątpliwie w procesie planowania rozwoju potrzebne jest zintegrowanie strategii i skoordynowane działanie wszystkich osób i instytucji zaangażowanych w proces rozwoju. Sygnalizują to Karta Lipska oraz Agenda Terytorialna, jako naczelne dokumenty leżące u podstaw obecnej filozofii wspierania rozwoju. Konieczna jest w związku z tym poprawa koordynacji polityk sektorowych poprzez próbę integrowania ich w formie polityk, programów czy strategii horyzontalnych - przekrojowych

Wiele z problemów, na które napotykają regiony, ma charakter wielosektorowy, a skuteczne rozwiązania wymagają zintegrowanego podejścia i współpracy pomiędzy różnymi władzami i zaangażowanymi podmiotami. Konieczna jest więc implementacja idei spójności terytorialnej bazującej na koordynacji wydajności ekonomicznej, spójności społecznej oraz równowagi ekologicznej. To zintegrowane podejście warunkować winno zrównoważony rozwój regionów i stać się centralnym celem działań politycznych.

Sfera społeczno – gospodarcza i instytucjonalna regionu oraz funkcje ochronne i sieci infrastrukturalne wraz z systemami komunikacji w województwie dolnośląskim tworzą wzajemnie powiązany ze sobą układ elementów i stanów budujących rzeczywistość. Wspólną płaszczyzną integrującą te elementy i ich wzajemne relacje jest przestrzeń w tym wypadku Dolnego Śląska (rys. 1.)

Rysunek 1. Wzajemne relacje sfer - wydajności ekonomicznej, spójności społecznej oraz równowagi ekologicznej i koordynująca rola przestrzeni. Opracowanie własne.

Przestrzeń w tej sytuacji staje się podstawowym odniesieniem do prowadzonych działań i budowania koncepcji rozwojowych. Analizy sytuacji muszą, zatem przeprowadzone być na bazie rozkładu w przestrzeni województwa.

W tym miejscu powróćmy do zagadnień uwarunkowań egzogennych określających tak podłoże dla rozwoju regionalnego, jak i procesów integracji wewnętrznej. Tłem współczesnych procesów integracyjnych jest globalizacja. Generalnie uważa się, iż globalizacja prowadzi do ujednoczenia się świata, jako całości, wzajemnie powiązanych elementów gospodarczych i wspólnej kultury. Dotyka ona niemalże każdą dziedzinę życia, zaczynając od sposobu ubierania się, spędzania wolnego czasu, odżywiania, stylu bycia, poprzez rozwój kulturowy, aż do kwestii politycznych, gospodarczych i ekonomicznych. Przejawy globalizacji odzwierciedlają zachodzące na wielką skalę procesy zmiany społecznej, prowadzące do ustanowienia wzajemnych więzi i zależności pomiędzy różnymi częściami świata.

Zatem przez globalizację rozumie się na ogół rosnące wzajemne powiązania społeczeństw i miejsc, będących rezultatem postępu w transporcie, komunikacji i w technologiach informatycznych, które powodują polityczną, ekonomiczną i kulturową

konwergencję. Zwiększa ona zdolność narodów i ludzi do wywierania na siebie obustronnego wpływu, prowadząc do zanikania problemu odległości we wzajemnych stosunkach. Globalizacja to wzrastająca światowa integracja dokonująca się przez handel, strumienie finansowe i wiedzę. Globalizacja rozpatrywana w wąskim ujęciu to w istocie konwergencja (zbieżność) cen, produktów i płac, stóp procentowych i zysków. Z ekonomicznego punktu widzenia globalizację można określić, jako proces tworzenia się jednolitego rynku towarów, usług i czynników produkcji. Stopień, w jakim dana gospodarka poddana jest oddziaływaniu globalizacji, zależy od skali przemieszczania się ludzi w obydwu kierunkach, intensywności handlu międzynarodowego, nasilenia się przepływów kapitałowych oraz zaawansowania integracji rynków finansowych. Konwergencja systemowa staje się naturalną konsekwencją procesu globalizacji (Hetmańczuk A., Sucholiński A., 2008). Głównymi siłami globalizacji są:

1) mechanizmy ekonomiczne: wzrastająca dochodowość indywidualna, handel światowy, światowe rynki finansowe, konkurencja światowa;

2) mechanizmy technologiczne: industrializacja, rewolucja transportowa i informacyjno-komunikacyjna;

3) mechanizmy społeczne: konsumpcja, powstawanie hybryd tożsamościowych umożliwiających indywidualizację zachowań przy jednoczesnym ujednocnianiu się kultury globalnej, edukacja i umiejętności;

4) mechanizmy polityczne: redukcja barier handlowych, prawa własności intelektualnej, prywatyzacja, tworzenie bloków współpracy międzynarodowej, ujednocnianie standardów technicznych (Stonenhause G. i inni, 2001).

Ponadto, jedną z zasadniczych sił globalizacji jest funkcjonowanie korporacji transnarodowych.

W świetle procesów globalizacyjnych, ogólnie scharakteryzowanych powyżej przebiega integracja regionalna. Przybiera ona postać mniej lub bardziej ścisłych i zinstytucjonalizowanych związków, charakteryzuje się wzajemnym przeplataniem współpracy gospodarczej. W istotny sposób posłużyła globalizacji, chociaż integracja regionalna tego nie tylko nie zakładała, ale i nie spodziewała się zmian o takim zakresie.

Jeżeli bowiem integracja jest procesem świadomie podejmowanym i ogólnie narzucanym, to globalizacja jest procesem w dużym stopniu spontanicznym i oddolnym.

Integracja w dużym stopniu wyzwoliła proces globalizacyjny, by przy obecnym jego zaawansowaniu stać się również odpowiedzią na wyzwania i zagrożenia globalizacji. Wiele krajów i regionów pragnie schronić się w blokach integracyjnych, by czuć się bezpieczniej wobec globalnej konkurencji i wobec nie do końca rozpoznawalnych zjawisk, jakie niesie globalizacja.

Integracja regionalna zmierza do usprawnienia działań rynku, do wyzwolenia go od państwowych granic, ale w sposób niedopuszczający do osłabienia wpływu państw narodowych na gospodarkę. Istnieje także wiele różnych stanowisk na temat związków między globalizacją, a regionalizmem (integracją) łączących te zjawiska, jak też przeciwstawiające je. Wśród nich można wyróżnić następujące koncepcje:

1. Regionalizm i globalizacja wzajemnie się wspierają w tym sensie, że regionalizm staje się często etapem w dochodzeniu do globalizacji. Wspieranie ma miejsce wtedy, gdy procesy regionalne przyczyniają się do wzmocnienia sił konkurencji wewnątrz ugrupowania i w stosunku do krajów trzecich,

2. Regionalizm współczesny widziany jest przede wszystkim, jako odpowiedź na globalizację, tak by lepiej dostosować się do niej i ograniczać negatywne skutki. Może on bowiem poprzez stymulowanie rynku i konkurencji w regionie wzmocnić siły mikroekonomiczne niezbędne do podołania wyzwaniom globalizacji.

3. Regionalizm i globalizacja są procesami przeciwstawnymi. Lekiem na zło globalizacji jest stworzenie na poziomie regionalnym wspólnych instytucji nadzorujących banki i rynki finansowe. Regionalizacja jest etapem prowadzącym do globalizacji, formą wzmocnienia sił wewnętrznych, by podołać wyzwaniom globalnej konkurencji, a zarazem formą ochrony przed negatywnymi zjawiskami globalizacji. Niemniej ważne są funkcje integracji w zakresie obrony przed zagrożeniami globalizacji, jako procesu szybko różnicującego i marginalizującego niektóre społeczeństwa. W przypadku integracji można liczyć na lepszą ochronę przed niestabilnością rynków finansowych i przed kryzysami

walutowymi. Globalizacja w swej logice stawia na zwycięzców, a więc również na silniejsze regiony, co prowadzić musi do narastania różnicowań regionalnych.

Regionalizację postrzega się, jako formę obrony przed globalizacją. W ramach ugrupowań integracyjnych państwa próbują bronić się przed procesami globalizacyjnymi, zwłaszcza przed wpływem przedsiębiorstw globalnych.

Dla analizy relacji między regionalizacją, a globalizacją istotne są dwie hipotezy. Pierwsza wiąże się z coraz powszechniejszym na świecie poglądem, że istniejący już obecnie stan zaawansowania procesu globalizacji przesądza, że żadne pojedyncze państwo (może z wyjątkiem USA), czy region nie jest samo zdolne do skutecznego przeciwstawiania się uruchamianym przez ten proces mechanizmom. Druga hipoteza to równie częste stwierdzenie, że w procesie globalizacji państwa i regiony tracą znaczenie, bo są zbyt małe dla wielkich spraw globalnych i zbyt duże dla spraw małych demokracji lokalnych.

Istotą regionalizacji, w tym integracji gospodarczej jest więc proces przeobrażania i dostosowywania struktury gospodarczej integrujących się elementów (np. regionów), zachodzący zarówno wewnątrz każdego z nich, jak i tworzenie się między nimi trwałych, strukturalnych powiązań gospodarczych w celu utworzenia jednolitego, nowego organizmu gospodarczego, wyróżniającego się w otoczeniu. Integracja regionalna m.in. na poziomie gospodarczym może być więc traktowana jako warunek efektywnego wykorzystania posiadanych zasobów i możliwości osiągnięcia szybszego tempa rozwoju gospodarczego (Pałka R, <http://imik.wip.pw.edu.pl/innowacje18/strona12.htm>).

W tym momencie przejdźmy do kolejnej istotnej kwestii. Procesy globalizacji nie pozostały bez wpływu na przemiany struktur osadniczych. Przede wszystkim z globalizacją nieodzownie wiąże się proces metropolizacji, który czasem traktowany jest nową formą procesów urbanizacyjnych. Metropolie pełnią funkcję ośrodków węzłowych w globalnych strukturach przepływu kapitału, towarów, usług i ludzi. Wiąże się to z „krystalizowaniem nowego typu struktury przestrzennej, ogniskowaniem rozwoju w wybranych, uzyskujących przewagę nad innymi jednostkami i międzynarodową rangę, fragmentach przestrzeni (ośrodkach/wielkich miastach/regionach), które:

- skupiają światowy potencjał gospodarczy, finansowy, naukowy, władzy, mediów i instytucji kulturalnych;
 - przejmują nadrzędne (kierownicze) funkcje w zarządzaniu gospodarką w skali ponadnarodowej;
 - charakteryzują się dużą innowacyjnością i wysokim poziomem usług;
- są włączone w międzynarodowy układ powiązań, współpracy i zależności, w formie sieci miast pełniących funkcje metropolitalne” (Markowski T., Marszał T., Warszawa 2006, s. 10-11).

Należy mieć na uwadze fakt, że współczesną gospodarkę, zwłaszcza w krajach wysokorozwiniętych nazywa się zazwyczaj gospodarką informacyjną. Ma się tu bowiem do czynienia z dynamicznym wzrostem znaczenia informacji w procesach społeczno-gospodarczych. Informacja stała się kolejnym czynnikiem produkcji, a od tworzenia i dostępu do informacji, wiedzy, przetwarzania jej, czyli innowacyjności zależy konkurencyjność przedsiębiorstw i regionów. W kontekście tego odległości i położenie w przestrzeni odgrywają mniejszą rolę, a wzrasta znaczenie atrybutów regionu. Istotna jest przewaga konkurencyjna. We współczesnej gospodarce informacyjnej nie wszystkie miasta mogą pełnić funkcje rozwojotwórcze. Centrami rozwoju stają się te ośrodki, które skupiają funkcje zarządcze. Miejsca, które są w stanie ją wytworzyć i zaoferować atrakcyjne warunki dla mobilnego kapitału i wysokiego segmentu pracy, wygrywają konkurencję z innymi regionami. Co więcej, miejsca te muszą być innowacyjne, a więc powinny wytwarzać korzystne warunki dla wytwarzających innowacje (zob. Jałowiecki B., Szczepański M., Warszawa 2006, Jałowiecki B, 2007).

Wzajemne powiązania między ośrodkami metropolitalnymi na świecie tworzą sieć w obrębie których odbywają się zasadnicze (tak pod względem jakościowym jak i ilościowym) wymiany zasobów kluczowych do rozwoju gospodarki. W takich ośrodkach następuje koncentracja i akumulacja kapitałów. Trzeba zaznaczyć, iż metropolie są nierozzerwalnie związane z regionami. Mówimy tu o zjawisku metropolizacji przestrzeni. Prowadzi ona do zmian w charakterze i sile powiązań między ośrodkiem centralnym (rdzeniem metropolii) a otaczającym regionem. Związane są one z rozwojem synergicznych powiązań funkcjonalnych

na otaczających obszarach. Wzmagają one podporządkowanie regionu od centrum głównie ze względu na to, że właśnie ośrodek metropolitalny odpowiada za redystrybucję przepływających (i produkowanych w nich) zasobów – metropolie stanowią niejako „portal” przez który następuje „komunikacja” regionu ze światem. Z jednej strony metropolia umożliwia zatem wprowadzenie generowanych w regionie zasobów w makroobieg gospodarczy, z drugiej zaś odpowiada za „rozdzielenie” w regionie kapitałów, dóbr, usług itp. pochodzących z zewnątrz. Kształtuje się tu zatem sprzężenie zwrotne między regionem podporządkowanym układom metropolitalnym a metropolią. „Siła” metropolii zależy bowiem z od powiązań w globalnej sieci ośrodków metropolitalnych, ta zaś wynika z jednej strony z nich wielkości transferów do metropolii, z drugiej zaś możliwościami pozyskiwania zasobów z regionu, które określają „wkład” metropolii do prowadzonych wymian na płaszczyźnie ponadregionalnej, krajowej czy globalnym. Integracja regionalna służyć ma zatem zacieśnieniu powiązań funkcjonalnych między metropolią a pozostałymi, usytuowanymi niżej w sieci hierarchicznej ośrodkami, tak aby usprawnić zarówno zdolność transferu zasobów z regionu do centrum jak i rozprowadzania zasobów koniecznych dla rozwoju lokalnego z centrum do regionu. Metropolia z regionu pozyskuje tereny budowlane i rekreacyjne, siłę roboczą, kandydatów na studentów, produkty żywnościowe itp. W własnym zakresie – produkując bądź w pozyskując w konkurencji z innymi metropoliami – organizuje tak zwane zasilenia złożone konieczne do rozwoju metropolii, między innymi wysokokwalifikowane kadry, technologie, innowacje, decyzje biznesowe, wzory i dobra kulturowe itp. Z kolei dzięki metropolii region pozyskuje przede wszystkim miejsca pracy, usługi wyższego rzędu (w tym między innymi edukacyjne, społeczne, medyczne, transportowe czy biznesowe), które nie są i nie mogą być realizowane w mniejszych / mniej rozwiniętych układach lokalnych (Gorzela G., Smętkowski M., Warszawa 2005).

Analizuje się więc rozwój metropolitalny miast w odniesieniu do funkcji jakie miasto powinno spełniać w regionie. Często stosuje się w tej kwestii perspektywę socjologiczno-ekonomiczną. Miasto metropolitalne dominuje bowiem nad regionem i wywiera znaczący wpływ na jego kształt przestrzenny, demograficzny, ekonomiczny, polityczny czy społeczno – kulturowy. Jest ono niewątpliwie elementem dynamizującym rozwój obszaru suburbanego,

wiele mu daje (np. miejsca pracy, umożliwia uczestnictwo w kulturze), ale i wiele otrzymuje (np. przestrzeń i ludzi do pracy). „W metropoliach, w odróżnieniu od miast epoki przemysłowej, nie produkuje się w zasadzie towarów, ale świadczy usługi i wytwarza się informacje. W metropoliach znajdują się siedziby wielkich korporacji i stąd płyną dyspozycje do zdelocalizowanych ośrodków produkcyjnych. Tu działają banki obsługujące te korporacje, kancelarie prawnicze i doradcze oraz firmy zajmujące się marketingiem i reklamą. Metropolie są także siedzibą środków masowego przekazu o zasięgu krajowym lub międzynarodowym, miejscem luksusowej konsumpcji mieszkańców i przybywających do metropolii gości, interesantów i turystów” (Jałowiecki B, Warszawa 2007, s. 103).

Warto tu też wskazać, że układ metropolia-region powoduje strukturalne zróżnicowanie determinujące perspektywy i tempo rozwoju. Gospodarka metropolii oparta jest na sektorach o szybkim tempie wzrostu (jak przemysły innowacyjne, usługi finansowe i obsługi biznesu, turystyka, media, ośrodki BiR itp.), z kolei w obszarach pozametropolitalnych dominują tradycyjne sektory przemysłu, rolnictwo i usługi zorientowane przede wszystkim na zaspokojenia potrzeb lokalnych. Powoduje to, że dynamika wzrostu jest większa na obszarach metropolitalnych, co prowadzi do powiększania różnic między rdzeniami metropolii a regionem (Gorzela G., Smętkowski M., Warszawa 2005). Jeśli więc uznamy, że metropolie są lokomotywami rozwoju, to pamiętać trzeba, że za nimi ciągną się wagony w postaci podporządkowanego obszaru. Integracja regionalna musi zatem przeciwdziałać procesom w wyniku których, konsekwentnie trzymając się tego kolejowego porównania, zbyt wysokie różnice w poziomie rozwoju prowadziły do odłączenia czy wykolejenia pociągu.

Podsumowując: konsekwencją przedstawionej powyżej orientacji teoretycznej jest konstatacja, że rozwój – tak lokalny jak i regionalny warunkowany jest „jakością”, albo inaczej mówiąc – siłą czy znaczeniem ośrodka metropolitalnego. Rozwój lokalny jest następstwem postępującej w dyfuzyjny sposób metropolitaryzacji przestrzeni znajdującej się w zasięgu funkcjonalnego oddziaływania ośrodka metropolitalnego. Procesy integracji pozwalają na zacieśnienie sprzężenia między ośrodkiem metropolitalnym a regionem.

Dotyczą one: poziomu zróżnicowań sytuacji społeczno-rozwojowej i zróżnicowania funkcjonalnego oraz wzajemnych wymian - wprowadzania zasobów produkowanych w regionie do metropolii oraz redystrybucji pozyskiwanych i produkowanych w metropolii zasobów do regionu. Te zagadnienia staną się przedmiotem referowanych w pracy analiz i ustaleń.

Pierwsza część analiz poświęcona zostanie przedstawieniu analiz poświęconych kształtowaniu i zmianom struktury funkcjonalnej regionu. W drugiej części zdiagnozowane zostaną uwarunkowania i zróżnicowania rozwojowe lokalnych układów województwa dolnośląskiego. W ostatniej części analiz zaprezentowane będą analizy dotyczące procesów integracji.

Na koniec rozważań teoretycznych i wprowadzających do analiz zrobić należy jeszcze jedno zastrzeżenie. Prezentowane analizy ograniczają się terytorialnie do obszaru województwa dolnośląskiego, co wynika z założonego przedmiotu pracy. Jednakże problemy poruszane w niniejszym opracowaniu powinny zostać skonfrontowane z badaniami ponadregionalnymi, ukazującymi pozycję i funkcje Dolnego Śląska w makroregionie Europy Środkowej lub choćby subregionie Polska – Czechy – Niemcy. Konieczność taka wynika ze specyfiki zachodzących w tej części Europy przemian i szerszych procesów transgranicznych i integracyjnych, których Dolny Śląsk jest istotnym elementem.

Struktura funkcjonalna województwa dolnośląskiego

Ogólna charakterystyka regionu

Zanim przejdziemy do charakteryzowania wewnętrznego zróżnicowania Dolnego Śląska należałoby, choćby pokrótce, opisać województwo jako całość. Region jest przede wszystkim jednostką administracyjną – to właśnie podział administracyjny kraju i regulacje prawne definiują ten byt społeczno-przestrzenny i organizacyjny. Specyfika gospodarcza, polityczna, funkcjonalna czy instytucjonalna – a dokładniej: organizacja struktur w tych wymiarach – jest pochodną przyjętych rozwiązań administracyjnych.

Województwo dolnośląskie zajmuje powierzchnię 19947 km², zamieszkuje 2.877.059 osób, w tym miasta 2.027.745 zaś wsie 849.314 (stan na 30.06.2010). Gęstość zaludnienia wynosi 144 osoby na 1 km². W 2008 r. przyrost naturalny na 1000 osób wyniósł -0,2 (www.stat.gov.pl). Obecny kształt województwa jest wynikiem reformy administracyjnej z 1999 roku. W jej wyniku nowo utworzony region scalił dawne województwa jeleniogórskie, legnickie, wałbrzyskie i wrocławskie oraz po trzy gminy z województw leszczyńskiego i kaliskiego. Największymi miastami regionu są Wrocław, Legnica, Jelenia Góra (miasta na prawach powiatu) oraz Wałbrzych. W skład województwa dolnośląskiego wchodzi powiaty:

1. Boleślawiecki
2. Dzierżoniowski
3. Górowski
4. Głogowski
5. Jaworski
6. Jeleniogórski
7. Kamiennogórski
8. Kłodzki
9. Legnicki
10. Lubański
11. Lubiński
12. Lwówecki
13. Milicki
14. Oleśnicki
15. Oławski
16. Polkowicki
17. Strzeliński

18. Trzebnicki
19. Wałbrzyski
20. Wołowski
21. Wrocławski
22. Zgorzelecki
23. Ząbkowicki
24. Złotoryjski
25. Średzki
26. Świdnicki

W sumie w skład województwa dolnośląskiego wchodzi 169 gmin, z czego 36 to miasta (gminy miejskie) a kolejne 54 to gminy wiejsko-miejskie. Dolny Śląsk jest jednym z najbardziej zurbanizowanych województw w Polsce: ludność miejska stanowi ponad 70% (Ludność. Stan i struktura..., Warszawa 2008).

Dolny Śląsk jest regionem dobrze rozwiniętym gospodarczo. Według danych za 2007 rok wartość Projektu Krajowego Brutto wytworzonego w regionie wynosił 96.666 mln zł, co stanowi 8,12% całego PKD Polski. W przeliczeniu na mieszkańca było to 33588zł, co stanowiło prawie 109% przeciętnej dla całego kraju. Mimo drugiego miejsca w kraju pod tym względem wartość PKD na mieszkańca w relacji do średniej Unii Europejskiej (wg parytetu siły nabywczej w PPS) wynosiła tylko 56%. Bardzo wysoka jest także dynamika wzrostu gospodarczego, który w 2007 roku wynosił ok. 9,5%. (Produkt krajowy brutto – rachunki regionalne w 2007 r., Katowice 2009)

Podstawą gospodarki regionu jest przemysł, w którym wytworzono około 1/3 ogółu wartości dodanej brutto w województwie. Duże znaczenie, (choć mniejsze niż przeciętne w całym kraju) ma także sektor handel i naprawy, hotele i restauracje, transport, gospodarka magazynowa i łączność. Stosunkowo niewielkie znaczenie (tak w strukturze gospodarki województwa jak i w odniesieniu do całej Polski) ma rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo.

Tabela 1. Udział wybranych branż gospodarki w wytwarzaniu PKB. Dolny Śląsk na tle Polski (dane w %)

	rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo	przemysł	budownic- two	handel i naprawy, hotele i restauracje, transport, gospodarka magazyno- wa i łączność	pośrednictw o finansowe, obsługa nierucho- mości i firm	pozostała działalność usługowa	ogółem
Dolny Śląsk	2,3	32,9	6,6	23	17,6	17,6	100
Polska	4,3	24,2	6,5	27,1	19,2	18,5	100

źródło: Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2007 r., Katowice 2009.

Województwo dolnośląskie wyróżnia się także wysokim wskaźnikiem przedsiębiorczości, wyrażonym jako liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 1000 osób. W 2008 roku wynosił on 110,1.

W systemie REGON zarejestrowano w 2008 roku 316,7 tysięcy podmiotów gospodarczych, w tym 22,1 tysięcy spółek prawa handlowego, a wśród nich 6,2 tys. firm z udziałem kapitału zagranicznego. W sektorze publicznym zarejestrowanych było 14,7 tys. podmiotów gospodarczych, a prywatnym – 301,9 tysięcy, przy czym zdecydowaną większość stanowią zakłady osób fizycznych (227,1 tys. - 75%). Według danych GUS z września 2010 zarejestrowanych na Dolnym Śląsku podmiotów gospodarczych było 328,4 tys., co świadczy o znaczącym przyroście przedsiębiorców w województwie

Wśród podmiotów prowadzących działalność gospodarczą przeważają małe firmy, zatrudniające do dziesięciu pracowników, co stanowi ok. 95% ogólnej ich liczby. Od początku procesu transformacji systemowej na terenie województwa dolnośląskiego obserwuje się napływ kapitału zagranicznego, co skutkuje wysokim i wciąż rosnącym wskaźnikiem powstawania spółek z tym kapitałem. Pod tym względem województwo zajmuje czwarte miejsce w kraju po mazowieckim, lubuskim i zachodniopomorskim.

W województwie dolnośląskim jest 1.896.611 osób w wieku produkcyjnym, czyli 66% w stosunku do ogółu ludności (w wieku poprodukcyjnym 469.431). Stopa bezrobocia na

dolnośląskim rynku pracy wyniosła we wrześniu 2010 r. 12,4%, bezrobotnych zarejestrowanych w UP było w tym okresie 142,9 tys. Przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw wyniosło 420,1 tys. osób, zaś przeciętne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw wyniosło 3400,45 zł.

Bardzo ważną funkcję, zarówno dla całej gospodarki województwa jak i regionalnego rynku pracy pełnią trzy Specjalne Strefy Ekonomiczne: Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna "INVEST - PARK", Kamiennogórska SSE Małej Przedsiębiorczości oraz Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna (LSSE)¹. Na terenie Dolnego Śląska zlokalizowana jest także podstrefa Wrocław-Kobierzyce Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Euro-Park WistoSan”.

Zgodnie z założeniami Specjalne Strefy Ekonomiczne na Dolnym Śląsku zostały stworzone w celu: przyspieszenia rozwoju gospodarczego Dolnego Śląska, rozwoju i wykorzystania nowych rozwiązań technicznych i technologicznych w gospodarce narodowej, zwiększenia konkurencyjności produktów i usług, zagospodarowania majątku przemysłowego i infrastruktury, tworzenia nowych miejsc pracy.

Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna "INVEST - PARK" została ustanowiona Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 15. kwietnia 1997 roku. Położona jest w południowo - zachodniej Polsce w województwach dolnośląskim, opolskim, wielkopolskim oraz lubuskim. Region, w którym ustanowiono Strefę, od kilkuset lat związany był z przemysłem wydobywczym i włókienniczym. Posiadał również bogate tradycje przemysłowe w takich branżach, jak elektromaszynowa, metalowa, elektrotechniczna, budowy maszyn, czy też przetwórstwa tworzyw sztucznych i ceramicznej. Likwidacja kopalń węgla, która rozpoczęła się na początku lat 90-tych XX wieku wpłynęła niekorzystnie na kondycję zakładów kooperujących, w tym również z przemysłu maszynowego, elektromaszynowego i

¹ Specjalna Strefa Ekonomiczna (SSE) jest to wyodrębniona administracyjnie część terytorium Polski, przeznaczona do prowadzenia działalności gospodarczej na preferencyjnych warunkach. Przedsiębiorca w SSE podlega ulgowemu traktowaniu podatkowemu, może rozpocząć działalność na specjalnie przygotowanym, uzbrojonym terenie. Zarząd strefy wydaje zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej w SSE oraz pomaga w procesie inwestycyjnym, poprzez np. ułatwianie kontaktów z władzami lokalnymi czy administracją centralną w kwestii między innymi zakupu ziemi pod inwestycje

innych działających na potrzeby górnictwa. Przyczyniło się to wzrostu bezrobocia. Ustanowienie Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej było sposobem aktywizacja gospodarczej regionu. W pierwszych latach funkcjonowania zajmowała obszar 255 ha, z lokalizacją w czterech podstrefach: Wałbrzych, Dzierżoniów, Nowa Ruda i Kłodzko. Zarządzanie strefą powierzono Wałbrzyskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej "INVEST PARK" Spółce z o.o. z siedzibą w Wałbrzychu. Głównymi jej udziałowcami są: Skarb Państwa, który posiada decydującą liczbę głosów, gminy, na terenie, których znajdują się podstrefy, instytucje finansowe - banki oraz Agencje Rządowe, wśród nich Agencja Rozwoju Przemysłu S.A. Do zadań Spółki należy przede wszystkim prowadzenie działań promujących podejmowanie działalności gospodarczej w strefie oraz działań skierowanych na rozwój strefy poprzez gospodarowanie majątkiem, rozbudowę infrastruktury oraz kompleksową i fachową obsługę inwestorów.

W związku z dynamicznym rozwojem strefy oraz wysokim stopniem zagospodarowania obszarów objętych strefą (włączając pełne wykorzystanie dostępnych terenów w niektórych podstrefach) od końca 2000 roku tereny WSSE systematycznie powiększono oraz włączano nowe podstrefy. Od roku 2004 roku weszły w życie przepisy umożliwiające ustanowienie podstrefy WSSE na nowym obszarze, do tej pory nieobjętym specjalną strefą ekonomiczną. Warunkiem ustanowienia nowej podstrefy była realizacja nowej inwestycji o wartości, co najmniej 40 mln Euro lub tworzącej co najmniej 500 nowych miejsc pracy. Z nowych uregulowań skorzystały takie firmy, jak: Electrolux, Whirlpool, Wabco, Colgate czy Cadbury. Kolejnym przełomowym rokiem w historii funkcjonowania WSSE "INVEST-PARK" był rok 2006, w którym tereny Strefy zostały zagospodarowane w ponad 85%. Podjęte działania zaowocowały zwiększeniem obszaru Strefy o prawie 500 ha na początku 2007 roku.

Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna składa się z podstref, z których dwadzieścia położonych jest na terenie województwa dolnośląskiego, tj. na terenie: Wałbrzycha, Nowej Rudy, Kłodzka, Dzierżoniowa, Żarowa, Jelcza - Laskowic, Kudowy Zdrój, Świdnicy, Wrocławia, Oławy, Strzelina, Strzegomia, Brzegu Dolnego, Bolesławca, Wiązowa, Wołowa, Ząbkowic

Śląskich, Sycowa, Świebodzic oraz Bystrzycy Kłodzkiej². WSSE „INVEST - PARK” obejmuje obszar o łącznej powierzchni ponad 1544,7 ha.

Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna położona jest w centralnej części województwa dolnośląskiego. Obejmuje ona łącznie 416,7986 hektarów terenów inwestycyjnych typu greenfield³ przeznaczonych pod inwestycje przemysłowe i usługowe. Tereny rozlokowane są w ośmiu obszarach położonych w sąsiedztwie najważniejszych miast regionu: Podstrefa Chojnów - 6,4766 ha, Podstrefa Krzywa - 146,6947 ha, Podstrefa Legnica - 55,0689 ha, Podstrefa Legnickie Pole - 48,7725 ha, Podstrefa Lubin - 27,8328 ha, Podstrefa Polkowice - 87,6032 ha, Podstrefa Prochowice - 12,8040 ha, Podstrefa Środa Śląska - 16,4017 ha, Podstrefa Złotoryja - 27,9482 ha.

Grunty w LSSE posiadają pełne uzbrojenie techniczne. Stanowią w większości własność Spółki Zarządzającej Strefą, a także Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (Obszar Lubin). Atutem Strefy jest jej korzystne położenie geograficzne. Region legnicki znajduje się w centrum Europy, z bardzo dogodnym połączeniem komunikacyjnym zarówno z Europą Zachodnią, Europą Wschodnią, jak i resztą kraju. Obszar Strefy sąsiaduje z autostradami A4 i A18 łączącymi Unię Europejską ze wschodem. Droga międzynarodowa E65 (krajowa nr 3) komunikuje Strefę z Polskim Wybrzeżem oraz z południem Europy. W sąsiedztwie LSSE usytuowane są dwa lotniska krajowe przeznaczone dla lądowań samolotów czarterowych z Polski i z zagranicy. W odległości około 70 km znajduje się międzynarodowy port lotniczy we Wrocławiu. W pobliżu obszarów przebiegają czynne linie kolejowe, do których można poprowadzić bocznicę kolejową. Dwa obszary już takie bocznicę posiadają (Polkowice i Złotoryja).

² Pozostałe podstrefy znajdują się na terenie województwa opolskiego: w Opolu, Nysie, Namysłowie, Praszce, Kluczborku i Skarbimierzu, pięć na terenie województwa wielkopolskiego: w Krotoszynie, Śremie, Lesznie, Wrześni i w Kościanie oraz jedna w województwie lubuskim, w Szprotawie.

³ Inwestycje *greenfield* stanowią formę bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Podejmowane są przez firmy, które finansują utworzenie w kraju docelowym zupełnie nowej jednostki poprzez budowę obiektów, instalowanie urządzeń i uruchamianie działalności gospodarczej. Inwestycje greenfield są preferowane, gdy proces produkcji jest pracochłonny lub gdy produkty firmy macierzystej są szeroko znane w kraju docelowym, lub gdy inne formy powodowałyby problemy

LSSE została ustanowiona na okres 20 lat. Ocenia się, że taki okres funkcjonowania Strefy stwarza dogodne warunki dla inwestorów, gdyż pozwala na ich trwałe związanie z regionem, umożliwia długofalowe planowanie inwestycji, rozwój firm i osiągnięcie przez nie korzyści wynikających z funkcjonowania w Strefie. Głównymi celami ustanowienia Strefy było: stworzenie alternatywy dla monokultury przemysłu miedziowego, zagospodarowanie terenów zdegradowanych przez wojska rosyjskie, redukcja bezrobocia i tworzenie nowych miejsc pracy, efektywne wykorzystanie już istniejącej infrastruktury technicznej, rozwój eksportu, wsparcie funkcjonujących w regionie podmiotów gospodarczych poprzez tworzenie możliwości kooperacyjnych z podmiotami działającymi na terenie LSSE⁴.

Trzecią Specjalną Strefą Ekonomiczną na Dolnym Śląsku jest Kamiennogórska Specjalna Strefa Ekonomiczna Małej Przedsiębiorczości (KSSEMP).⁵ Strefa zlokalizowana jest na terenach inwestycyjnych o łącznej powierzchni około 339 ha w: Kamiennej Górze, Krzeszowie, Lubawce, Jaworze, Nowogrodźcu – Wykrotach, Lubaniu, Janowicach Wielkich, Piechowicach, Kowarach, Jeleniej Górze, Prusicach, Żmigrodzie (a także poza obszarem administracyjnym Dolnego Śląska w Ostrowie Wielkopolskim i Raczycach). Na terenie strefy działalność gospodarczą prowadzi bądź jest w trakcie inwestycji ponad 40 firm. Nakłady inwestycyjne sięgają 1,2 mld zł. Zatrudnionych jest około 6 tys. osób.

Podstrefa Wrocław-Kobierzyce TSSE zarządzana jest przez Agencję Rozwoju Przemysłu S.A. Obejmuje łączną powierzchnię nieco ponad 410 ha w gminie Kobierzyce koło Wrocławia. Przede wszystkim realizowane są w niej inwestycje koreańskiego koncernu LG.

Charakteryzując potencjał Dolnego Śląska należy wspomnieć, że województwo to zajmuje czołową pozycję w kraju pod względem ilości i różnorodności zasobów surowców

⁴ 3 czerwca 1997 roku rozpoczęła działalność Spółka Akcyjna zarządzająca Strefą - Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna S.A. Do zadań Spółki należą:

- opracowanie szczegółowych planów przestrzennych zagospodarowania Strefy,
- promocja Strefy w kraju i za granicą,
- opracowanie planu rozwoju Strefy,
- kompleksowa obsługa inwestora,
- rozbudowa i modernizacja infrastruktury w poszczególnych obszarach,
- zagospodarowanie majątku Strefy,
- stałe monitorowanie wpływu Strefy na środowisko naturalne.

⁵ Została ona powołana na podstawie ustawy z 20 października 1994 r. o specjalnych strefach ekonomicznych (z późniejszymi zmianami). Będzie funkcjonować do 1 grudnia 2017 roku. Siedziba Specjalnej Strefy Ekonomicznej Małej Przedsiębiorczości S.A. znajduje się w Kamiennej Górze

mineralnych. Stanowią one podstawę do rozwoju przemysłu wydobywczego oraz wielu innych gałęzi przemysłu bazujących na produktach górnictwa i kopalnictwa, jak m.in.: energetyka, hutnictwo miedzi i metali nieżelaznych, budownictwo i drogownictwo, przemysł ceramiki szlachetnej i budowlanej. Najważniejsza dla gospodarki regionu jest eksploatacja rud miedzi i srebra przez KGHM „Polska Miedź” S.A. w Legnicko–Głogowskim Okręgu Miedziowym, węgla brunatnego, prowadzona przez KWB „Turów” w gminie Bogatynia, różnego rodzaju kamieni drogowych i budowlanych, glin ogniotrwałych ze złoża Rusko – Jaroszów oraz gazu ziemnego.

Na terenie województwa istnieją też bogate i różnorodne złoża wód mineralnych i leczniczych, w tym radoczących i termalnych. Wykorzystywane są w lecznictwie sanatoryjnym, rozlewnictwie i eksploatacji naturalnego CO₂. Występują przede wszystkim w rejonie sudeckim – zachodnia i centralna część Kotliny Kłodzkiej, pas Wałbrzych – Bolków, Góry Izerskie. Poza Sudetami, źródła wód mineralnych znajdują się jedynie w Przerzeczynie Zdroju (wody siarczkowe) i w rejonie Trzebnicy (wody chlorkowe). Wody Łądka Zdroju (radoczące wody termalne), Kudowy Zdroju (szczawy arsenowe) oraz Szczawna Zdroju (szczawy wodorowęglanowo–sodowe) są unikatowe w skali kraju.

Punktem wyjścia do prowadzonych analiz jest dla nas opisanie województwa dolnośląskiego w kategoriach zróżnicowań funkcjonalnych. Przestrzeń regionu i związana z nią dywersyfikacja sieci osadniczej i struktur gospodarczych pozwala na wyodrębnienie pięciu zasadniczych subregionów. Cechują się one nie tylko różną strukturami funkcjonalno-gospodarczymi i społecznymi, ale także na przykład genezą czy uwarunkowaniami i perspektywami rozwojowymi. Odmienne charakterystyki wyróżnionych subregionów niekoniecznie traktować należy jako barierę rozwojową – funkcje mogą mieć charakter komplementarny i wzajemnie się uzupełniać.

Te pięć wyodrębnionych układów to:

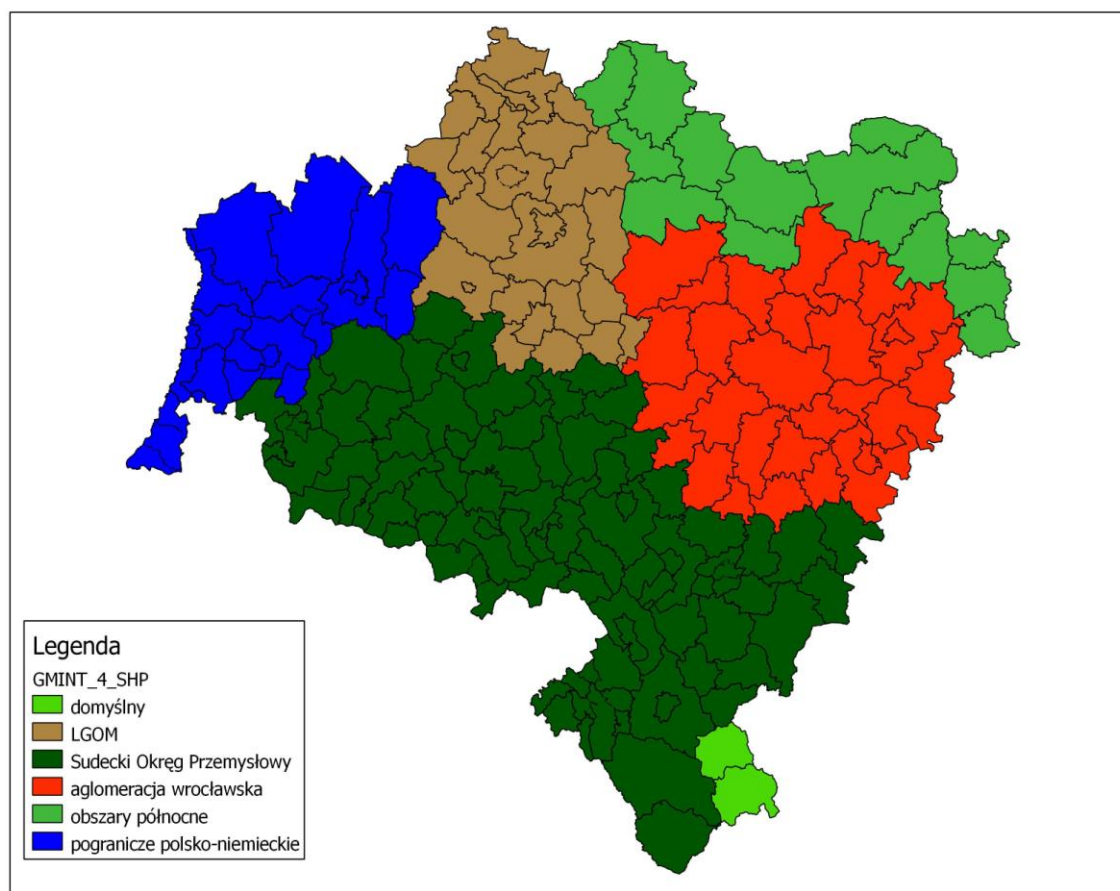
- 1.) aglomeracja wrocławska
- 2.) Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy
- 3.) Sudecki Okręg Przemysłowy

4.) obszar pogranicza polsko-niemieckiego

5.) rejon północno-wschodni województwa

Zaproponowana podział wynika z kilku kwestii. Po pierwsze stanowi historyczne następstwo, jeszcze z okresu przedindustrialnego kształtowania się układów osadniczych na terenie województwa dolnośląskiego. Po drugie, specyfiki funkcjonalnej poszczególnych części wynikającej głównie z wykorzystywanych zasobów naturalnych i społecznych oraz z położenia geograficznego. Po trzecie wreszcie, podział ten wynika z bazy ekonomicznej ukształtowanej w okresie rozwoju industrialnego regionu. Zaznaczyć trzeba, że delimitacja poszczególnych obszarów ma w znacznej mierze charakter umowny. W każdym z tych obszarów można wskazać tereny o większym i mniejszym nasileniu określonych funkcji, a więc lepiej i gorzej przystających do prezentowanych na kolejnych stronach charakterystyk. W niektórych przypadkach, kiedy wyróżnione funkcje się przenikają bądź też są słabo reprezentowane przyporządkowanie do danego terenu jest kwestią problematyczną i wynika bardziej z położenia i oddziaływania centralnych dla każdego z rejonów układów lokalnych. W istocie przełożenia obszarów funkcjonalnych na granice administracyjne gmin i powiatów jest zabiegiem porządkującym prowadzone analizy (w takich układach generowane są dane i zestawienia) niż czynnikiem opisowo-wyjaśniającym. Z uwagi na brak bezpośredniego, możliwego do precyzyjnej delimitacji i opisanie w kategoriach stricte morfologicznych, przełożenia struktur funkcjonalnych z przestrzenią (mimo bardzo silnych powiązań) czy też klarownego odniesienia do układów administracyjnych prezentowana tu analiza specyfiki układów funkcjonalnych ma bardziej charakter jakościowy niż ilościowy.

Mapa 1. przedstawia poglądowe odniesienie wyróżnionych obszarów do przestrzeni województwa i jego podziału administracyjnego.

Mapa 1. Obszary funkcjonalne w przestrzeni Dolnego Śląska. Opracowanie własne.

Aglomeracja wrocławska

Pierwszym z wyróżnionych subregionów funkcjonalnych jest aglomeracja wrocławska. Jej funkcjonowanie jest związane przede wszystkim z funkcjami wrocławskiego obszaru metropolitalnego. Rozwój aglomeracji związany jest z przestrzennym wzrostem funkcjonalnego oddziaływania miasta Wrocławia na okoliczne gminy. Zasadniczy układ struktury osadniczej – wykształcenie rdzenia, strefy podmiejskiej, sieci miast satelitarnych itd. jest następstwem procesów historycznych związanych z ruchami demograficznymi, przemianami cywilizacyjnymi i zjawiskami osadniczymi datowanymi przynajmniej od średniowiecza. Choć od 1975 roku, po reformie administracyjnej funkcjonowało województwo wrocławskie ze wspólną administracją, obejmujące obszar, który można uznać z jedną z delimitacji aglomeracji to jednak procesy aglomeracyjne były mało intensywne.

Nasileniu uległy w latach 90-tych ubiegłego wieku, kiedy sprzyjały im z jednej strony suburbanizacja, z drugiej zaś przesunięcie miasto-wieś, polegające na przenoszeniu funkcji związanej z działalnością produkcyjną (głównie przemysłową) z rdzenia (centrum) aglomeracji na tereny podmiejskie.

Oczywiście dominującą rolę w aglomeracji pełni Wrocław – tak pod względem gospodarczym, jak i kulturowym, demograficznym, komunikacyjnym, infrastrukturalnym i właściwie każdym innym. To właśnie rozwój Wrocławia przede wszystkim tworzy dynamikę i koniunkturę rozwoju całego układu aglomeracyjnego. Dopełnieniem aglomeracji jest obszar domknięty w granicach powiatu wrocławskiego oraz układy miast satelitarnych, przede wszystkim Oleśnicy, Oławy, Trzebnicy, czy Środy Śląskiej. Funkcjonalne związki między Wrocławiem a jego otoczeniem rozpościerają się dalej, choć są – jak można przypuszczać – ich intensywność maleje wraz z odległością od centrum. Zagadnienie wyznaczania granic aglomeracji jest osobnym problemem, który wykracza poza ramy tego opracowania. W tym miejscu przyjmujemy tylko, że reprezentatywne (i wystarczające) dla scharakteryzowania obszaru aglomeracji będzie oparcie się na informacjach odnoszących się do Wrocławia i gmin powiatu wrocławskiego. W pozostałych obszarach aglomeracji obserwujemy bowiem podobne zjawiska i tendencje.

Wrocław jest jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się ośrodków miejskich w Polsce. W ostatnich dziesięciu latach stale notowano w nim wzrost liczby podmiotów gospodarczych, według danych na 2009 rok było to w sumie 97595 przedsiębiorstw. Pod tym względem zajmuje 3 miejsce w kraju.

Tabela 2. Ilość podmiotów gospodarczych we Wrocławiu.

Rok	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Ilość podmiotów	88149	93047	92954	93781	95602	97595

Źródło: www.stat.gov.pl

Tabela 3. Ilość podmiotów gospodarczych w miastach w Polsce w 2008 r.

Miasto	Ilość podmiotów gospodarczych
Warszawa	324282
Kraków	105610
Wrocław	95602
Łódź	94214
Poznań	93250
Szczecin*	64394
Gdańsk	60122
Bydgoszcz	45233
Katowice	40439
Lublin	39060
Gdynia	32843

*)dane za 2007 r.

Źródło: www.stat.gov.pl

Przedsiębiorstw państwowych we Wrocławiu jest 3122, prywatnych 94473. Baza gospodarcza miasta kształtowana jest głównie przez prywatne mikro i małe przedsiębiorstwa. Najliczniejsze są mikroprzedsiębiorstwa, stanowią one 96% wszystkich podmiotów gospodarczych we Wrocławiu. W tej wartości 72% czyli 67167 to samozatrudnieni, czyli osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Wynik ten pokazuje, że w ogóle podmiotów gospodarczych w mieście 69% to samozatrudnieni, małe przedsiębiorstwa zatrudniające od 10 – 49 osób stanowią zaś 3% podmiotów gospodarczych. Pozostała część to firmy średnie, duże i bardzo duże. Pomimo, iż te ostatnie stanowią niewielki udział rynku podmiotów gospodarczych nie należy bagatelizować ich znaczenia, ponieważ dają one zatrudnienie ok. 25% zatrudnionych we Wrocławiu.

Tabela 4. Struktura podmiotów gospodarczych we Wrocławiu wg liczby zatrudnionych osób.

Liczba zatrudnionych	do 9 osób	10- 49 osób	50-249 osób	250 – 999 osób	powyżej 1000 osób

Ilość przedsiębiorstw	93832	2951	647	131	34
-----------------------	-------	------	-----	-----	----

Źródło: www.stat.gov.pl

W aspekcie dynamicznym, w analizowanym okresie (2009 r.) zarejestrowało się jako nowe 8139 firm, wyrejestrowało się natomiast 5757 podmiotów, co daje przyrost netto 2382 podmiotów gospodarczych. Zatem w ujęciu procentowym, nowe podmioty stanowiły w 2009 r. 2,4% wszystkich wrocławskich firm.

W strukturze podmiotów gospodarczych Wrocławia największy udział posiadają przedsiębiorstwa związane z handlem i usługami. Następnie są firmy działające w sektorze obsługi nieruchomości i firm. W dalszej kolejności są: budownictwo, przemysł, logistyka, pośrednictwo finansowe.

Struktura ta w świetle wstępnych rozważań teoretycznych świadczy, że Wrocław jest miastem podlegającym tendencjom zmian jakościowym prowadzących do ukształtowania się struktury gospodarczej charakteryzującej społeczeństwo poprzemysłowe oparte głównie na usługach.

Obraz struktury gospodarczej charakteryzowanej ilością podmiotów można uzupełnić efektywnością gospodarowania wyznaczoną przez przeciętne wynagrodzenia w mieście. W 2007 r. we Wrocławiu przeciętnie według GUS zarabiano 3048 zł. Na stanowiskach robotniczych wynagrodzenia te kształtowały się na poziomie 2094 zł, na nierobotniczych natomiast 3801 zł brutto miesięcznie. W sektorze publicznym zarobki wynosiły 3075 zł, prywatnym 2630 zł. Z tym, że na stanowiskach nierobotniczych wyższej opłacani byli pracownicy sektora prywatnego niż publicznego, odpowiednio 3981 zł przy 3598 zł brutto miesięcznie dla pracownika zatrudnionego w sektorze publicznym na stanowisku nierobotniczym.

Zmiany jakie zaszły w dochodowości wrocławian od czasu publikowanych przez GUS informacji można zaobserwować wykorzystując Ogólnopolskie Badanie Wynagrodzeń realizowane cyklicznie przez Agencję Konsultingową Sedlak&Sedlak (<http://www.wynagrodzenia.pl/>). Badanie pokazało, że pod względem zarobków Wrocław zajął w 2009 r. trzecie miejsce wśród największych miast. Mediana płac całkowitych wyniosła

3904 zł. Więcej zarabiano tylko w Poznaniu (mediana – 3950 zł) oraz w Warszawie (mediana – 5200 zł). Niewiele niższa, bo jedynie o 4 zł, była mediana wynagrodzeń w Trójmieście. Natomiast w następnym w kolejności mieście – Krakowie – zarobki były niższe już o 304 zł.

Tabela 5. Miesięczne wynagrodzenia brutto w największych miastach w Polsce w 2009 r. (mediana).

Warszawa	Poznań	Wrocław	Trójmiasto	Kraków	Szczecin	Katowice	Łódź	Lublin
5200	3950	3903	3900	3600	3500	3500	3200	2800

Źródło: Ogólnopolskie Badanie Wynagrodzeń przeprowadzone przez Sedlak & Sedlak w 2009 r.

Zgodnie z danymi Ogólnopolskiego Badania Wynagrodzeń przeprowadzonego przez Agencję Konsultingową Sedlak & Sedlak w 2009 roku najlepiej za pracę wynagradzано osoby zatrudnione w branży IT. Mediana ich wynagrodzeń wyniosła 5231 zł. Nieznacznie niższe płace (różnica 6 zł), otrzymywali zatrudnieni w telekomunikacji (mediana 5225 zł). Dla porównania, typowy pracownik sektora publicznego otrzymywał pensję w wysokości 3000 zł.

Tabela 6. Miesięczne wynagrodzenia we Wrocławiu w 2009 r. z podziałem na branże (mediana).

Branża	Wynagrodzenie
Technologie informatyczne	5230
Telekomunikacja	5225
Przemysł ciężki	4570
Przemysł lekki	4320
Bankowość	4300
Budownictwo	4000
Usługi	3500
Logistyka, transport, spedycja i komunikacja	3250
Handel	3230
Sektor publiczny	3000

Źródło: Ogólnopolskie Badanie Wynagrodzeń przeprowadzone przez Sedlak & Sedlak w 2009 roku

Baza gospodarcza Wrocławia wpłynęła na osiągnięcie przez budżet miasta dochodów w kwocie 2667,2 mln zł w 2007 r. Stanowiło to przyrost o 8,6% w stosunku do roku poprzedniego. W tym czasie zwiększyły się także wydatki miasta o 15%. Wynik budżetowy miasta w 2007 r. wyniósł 21,3 mln zł.

Tabela 7. Wynik budżetowy Wrocławia w mln zł

	2000	2006	2007
Dochody miasta	1488,5	2437,5	2667,2
Wydatki miasta	1621,3	2224,1	2645,9
Wynik budżetu	-132,8	213,4	21,3

Źródło: www.stat.gov.pl

W kształtowaniu wielkości dochodów budżetu miasta największy wpływ miały dochody własne 1992,7 mln zł. Następną pozycją dochodotwórczą były subwencje ogólne z budżetu państwa (363,3 mln zł), środki ze źródeł pozabudżetowych (162,5 mln zł) oraz dotacje celowe z budżetu państwa (137 mln zł).

Przeciętnie na 1 mieszkańca Wrocławia dochód do budżetu miasta wyniósł w 2007 r. 4207,27 zł (z 3836,85 zł w 2006 r. – przyrost o 8,8%). Przeciętne wydatki z budżetu miasta na 1 mieszkańca w tym okresie wyniosły 4173,64 zł (przy kwocie 3501,05 w 2006 r – przyrost o 16%).

Patrząc na budżet od strony wydatków zauważyć można, że najwięcej środków pochłonęły w 2007 r. wydatki bieżące jednostek budżetowych – 1499,5 mln zł, następnie wydatki majątkowe, dotacje i świadczenia na rzecz osób fizycznych.

Tabela 8. Wydatki z budżetu miasta w 2007 r. w mln zł.

	2000	2006	2007	Udział % w wydatkach budżetowych
Ogółem W tym	1621,3	2224,1	2645,9	100
Dotacje	91,6	154,6	175,6	6,6
<i>Świadczenia na rzecz osób fizycznych</i>	62,5	128,8	127,3	4,8
Wydatki bieżące jednostek budżetowych W tym	1118,6	1348,2	1499,5	56,7
<i>Wynagrodzenia</i>	437	529,3	591,6	22,4
<i>Składki na ubezpieczenia społeczne i Fundusz Pracy</i>	77,9	94,5	108,8	4,1
<i>Zakup materiałów i usług</i>	565,7	675,0	737,6	27,9
Wydatki majątkowe W tym	335,9	536,3	787,8	29,8
<i>Inwestycje</i>	334,9	498,1	750,1	28,3

Źródło: www.stat.gov.pl

Szczególnie warta podkreślenia jest kwota przeznaczona na inwestycje miejskie, która wzrosła w 2007 r w porównaniu do roku poprzedniego o 1/3.

Bazę gospodarczą miasta charakteryzuje wielkość nakładów inwestycyjnych. Dane pokazują, że w 2007 r. ogółem we Wrocławiu na inwestycje przeznaczono 3767 mln zł. Stanowiło to przyrost o 12,5% w porównaniu z rokiem poprzednim. Inwestycje głównie ukierunkowane było na usługi rynkowe, które stanowiły 64% ogółu.

Licząc nakłady inwestycyjne w cenach bieżących ogółem w 2007 r. wyniosły one 3791,4 mln zł co stanowiło przyrost 5,5% w stosunku do roku poprzedniego. Szczegółową charakterystykę tego przedstawia tabela poniżej.

Tabela 9. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach w 2007 r. w cenach bieżących w mln zł

	2000	2006	2007	% udział w 2007 r
Ogółem	3427,1	3582,5	3791,4	100
W tym				
Budynki i budowle	1166,1	1659,4	1818,8	48
Maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia	922,4	1284,5	1368,9	36,1
Środki transportu	1289,5	622,3	588,5	15,5
Pozostałe środki trwałe		0,2	0,2	0,1
Koszty obsługi zobowiązań	48,6	16,1	13,8	0,3

Źródło: www.stat.gov.pl

Zestawienie powyższe wskazuje na dominujące nakłady w budynki i budowle w ogóle nakładów inwestycyjnych dokonanych przez wrocławskie podmioty gospodarcze w 2007. Ważne są także nakłady na maszyny, urządzenia i narzędzia. Świadczy to o skłonności proinwestycyjnej we Wrocławiu, która wpływa pozytywnie na rozwój gospodarczy miasta. Jednak dane powyższe pokazują także pewne niebezpieczeństwo. Mianowicie duża skłonność lokalnych przedsiębiorców w inwestowanie w nieruchomości ogranicza możliwości inwestowania w nowoczesne technologie. Zatem przeznaczanie znacznych zasobów kapitałowych w budynki może stanowić istotną barierę rozwoju gospodarki opartej na innowacyjności.

Charakteryzując strukturę gospodarczą miasta należy przedstawić cechy lokalnego rynku pracy. Jeśli idzie o ogólną charakterystykę zasobów ludzkich we Wrocławiu to z danych

GUS z końca 2008 r. zauważyć można, że we Wrocławiu faktycznie zamieszkałej ludności było 632162 osób, co wskazuje, że na 1 km² mieszkało 2159 osób. Na 100 mężczyzn przypadło we Wrocławiu 114 kobiet. Natomiast najważniejszymi informacjami dotyczącymi lokalnego rynku pracy jest fakt, że ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowiła 14,7% ogółu mieszkańców, w wieku produkcyjnym 66,5%, zaś poprodukcyjnym: 18,8%. Liczba osób pracujących we Wrocławiu wyniosła 234 481, w tym mężczyzn było 115 606, kobiet: 118 875.

Na początku 2010 r. pojawiła się ogólnopolska tendencja na rynku pracy wskazująca na wzrost stopy i liczby bezrobotnych. Ogólnopolska tendencja dała się także zaobserwować we Wrocławiu. W powiecie wrocławskim w lutym 2010 r. ogółem zarejestrowanych było 18256 bezrobotnych, co wskazywało na wzrost o 1111 osób (6,5%) w porównaniu ze styczniem 2010 r., kiedy było 17145 bezrobotnych zarejestrowanych. Nowo zarejestrowanych bezrobotnych w omawianym okresie było odpowiednio: w styczniu 2010 – 2667, w lutym 3199 osób (www.stat.gov.pl).

Powyżej scharakteryzowane cechy tworzącej się metropolii wrocławskiej stanowią istotny czynnik oddziaływania na obszar będący pod bezpośrednim wpływem miasta. Wrocław jest skupiskiem największych przedsiębiorstw w województwie. Wśród 100 największych firm województwa dolnośląskiego przedsiębiorstw wrocławskich jest blisko połowa. Wśród nich należy wymienić: Hutmen S.A., Volvo Polska Sp. z o.o., AB S.A., Getin Holding S.A., Kogeneracja S.A., Impel S.A. i wiele innych⁶. Natomiast w wygenerowanym arbitralnie regionie wpływów metropolii wrocławskiej znajduje się ok 40.000 podmiotów gospodarczych. Istota działalności większości z nich są korzyści wynikające z lokalizacji blisko Wrocławia. W rejonie podwrocławskim natomiast dominują małe i średnie przedsiębiorstwa usługowe i handlowe. Obok wielu małych zakładów znakomite warunki do inwestowania znalazły tutaj także wielkie światowe koncerny takie jak: grupa LG, Toshiba, Bosch, Cargill, Cadbury Wedel, Buderus, Tibnor, Parker, Leoni Kabel, firmy handlowe: Selgros, Tesco,

⁶ Jakkolwiek należy pamiętać, że liderami w klasyfikacji największych firm w województwie są przedsiębiorstwa spoza Wrocławia, a przede wszystkim są to KGHM PM S.A., Volkswagen Motor Polska, Toyota Motor Polska (www.dunbrsdsreet.pl).

Castorama, Media Markt, Leroy Merlin, Ikea, Auchan, Obi, Electro World, firmy samochodowe: Scania, Volvo, firmy logistyczne: ProLogis, Plus, Parkridge, Tiner.

Rejon ten charakteryzuje się znacznymi przepływami siły roboczej do Wrocławia. Niezmiernie ważne są także wzorce kulturowe nabywane przez ludność z tej części oparte na wiązaniu swojej przyszłości wprawdzie edukacyjnej a następnie zawodowej z Wrocławiem. Ważną rolę w procesie integracji tej części województwa odgrywa rozwijająca się infrastruktura komunikacyjna.

Polityka władz samorządowych powiatu wrocławskiego, ważnego w części województwa, zgodnie z zapisami misji i celów strategicznych powiatu, obejmuje m.in. promowanie powiatu wrocławskiego pod kątem jego atrakcyjności gospodarczej a przez to pozyskiwanie nowych inwestorów. Cel ten realizowany jest głównie poprzez działania lobbingsowe, polegające na zainteresowaniu potencjalnych inwestorów bogatą ofertą inwestycyjną powiatu. Ponadto, jednym z istotnych celów towarzyszących polityce obecnych władz samorządowych Powiatu Wrocławskiego jest integracja środowiska przedsiębiorców i pracodawców poprzez tworzenie struktur samorządów gospodarczych zarówno na szczeblu gminnym jak i powiatowym. W efekcie podjętych działań w większości gmin powiatu powstały gminne stowarzyszenia przedsiębiorców. Staraniem władz lokalnych i liderów gminnych stowarzyszeń gospodarczych udało się również stworzyć strukturę gospodarczą o zasięgu powiatowym - Federację Przedsiębiorców Powiatu Wrocławskiego (www.powiatwroclawski.pl).

Charakter części województwa dolnośląskiego wpływów aglomeracyjnych potencjalnej metropolii wrocławskiej jest przede wszystkim przemysłowy oraz usługowy, w tym ważną pozycję zajmują usługi finansowo-bankowe a także inne oparte na specjalistycznej wiedzy (np. consultingowe). Nie można również zapominać o zapleczu naukowym całego województwa, które przede wszystkim zlokalizowane jest we Wrocławiu. Jednak położenie powiatu w stosunku do Wrocławia daje mu także funkcję obsługi turystyki weekendowej. Jest to jednocześnie duża szansa na aktywizację poprzez turystykę i rekreację wszystkich obszarów (gmin) powiatu. Zauważenie tego jest uwzględniane w większości planów przestrzennych i gospodarczych powiatu i poszczególnych gmin. Potencjał walorów

turystycznych jest znaczący, ich ranga automatycznie rośnie ze względu na położenie w strefie podmiejskiej. W grupie walorów turystycznych wyróżniają się walory krajoznawcze oraz rekreacyjne.

Przedstawiona powyżej specyfika powiatu wrocławskiego, jako niezwykle istotnego powiatu części województwa dolnośląskiego znajdującej się pod bezpośrednim wpływem Wrocławia ma także potwierdzenie na poziomie gminnym. Na przykład wizja rozwoju gminy Długołęka będącej w powiecie wrocławskim, oparta została o jej przyrodniczą, gospodarczą i społeczną wielofunkcyjność, która jest szansą na zrównoważony i wielokierunkowy rozwój gminy. Jednocześnie pozwala ona na spełnianie funkcji komplementarnych dla obecnych mieszkańców, wzmacniając zarazem atrakcyjność regionu dla jego przyszłych mieszkańców i przybyłych tutaj turystów (Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Długołęka, www.gmina.dlugoleka.pl).

Podobna w swojej wymowie jest strategia gminy Mietków. Zgodnie z zapisami misji strategicznej gminy, oferuje dobre warunki dla osadnictwa i wypoczynku. Ma tu miejscu zrównoważony rozwój funkcji: rolniczych, produkcyjnych i usługowych, stymulowany planowymi działaniami, co zapewnia tworzenie nowych miejsc pracy. Gmina posiada różnorodną ofertę sportowo–rekreacyjną. Misji tej służyć mają cele strategiczne sprowadzające się do zachowania i ochrony walorów naturalnych, kreowanie wizerunku przyjaznej przedsiębiorczości i dynamicznie rozwijającej się gminy poprzez stworzenie warunków do funkcjonowania różnorodnych zakładów pracy, aktywizację obszarów wiejskich i wypromowanie oferty turystyczno–rekreacyjnej (www.mietkow.com/zalacznik.php?id=2102).

Funkcjonalność charakteryzowanej części Dolnego Śląska będącej pod wpływem metropolii wrocławskiej widoczne jest także w powiatach i gminach niebędących w powiecie wrocławskim, jednak znajdujących się w orbicie oddziaływań Wrocławia. Dla przykładu powiat Średzki. Na jego potencjał gospodarczy składają się: korzystne położenie geograficzne, bliskość aglomeracji wrocławskiej oraz dobry stan infrastruktury komunikacyjnej. Region przecinają trzy ważne szlaki komunikacyjne. W ślad za drogami idą elementy infrastruktury technicznej. Doceniło to wiele zagranicznych firm, m.in.: Röben Ceramika Budowlana,

Armacell - producent izolacji termicznych, Clinico Medical - producent sprzętu medycznego, Tektura - producent opakowań, Vibracaustic - producent elementów redukcji drgań.

Gminy z terenu powiatu średzkiego, które znajdują się w przyjętej części województwa będącej pod wpływem Wrocławia oferują bogatą ofertę inwestycyjną wraz ze znacznymi ulgami zarówno dla inwestorów zagranicznych jak i krajowych. W maju roku 2005 - 11,46 ha gruntów gminy Środa Śląska (obręb Komorniki) weszło w skład Legnickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (www.powiat-sredzki.pl). Podobnie gmina Miękinia, zlokalizowana w centralnej części województwa dolnośląskiego pomiędzy dwoma dużymi aglomeracjami: Wrocławiem i Legnicą. Charakteryzuje się ona dobrym położeniem w bliskości ważnych szlaków drogowych. Ponadto atutem funkcjonalnym gminy jest Park Przemysłowy Źródła – Błonie. Obszar o ogólnej powierzchni - 125ha, z czego część jest już w posiadaniu prywatnych inwestorów. Jest to jeden z przejawów proinwestycyjnego nastawienia władz i społeczności lokalnej. Potwierdzeniem tego są inwestycje na terenie Gminy Miękinia m.in. firm: Polland Alloys Sp. z o.o. , Proma Polska Sp. z o.o. , ROPA Polska Sp. z o.o., Tektura Wrocław Sp. z o. o., Verpa Folie Wrocław Sp. z o. o., Clinico Medical. Sp. z o.o, Przedsiębiorstwo Wielobranżowe "Bisek", JORDAHL & PFEIFER Technika Budowlana Sp. z o.o., Agencja Celna i Spedycyjno - Transportowa "ODRA-TRANS" i Spółka. Gmina promuje się wykorzystując kapitał lokalizacyjny, tzn. bliskość placówek naukowo – badawczych oraz instytucji wspomagających rozwój przedsiębiorczości we Wrocławiu (www.miekinia.pl).

Na koniec tego fragmentu analizy można jeszcze zwrócić uwagę na gminy leżące w północnych krańcach charakteryzowanej części województwa. Przykładem może być gmina Trzebnica. Wyróżnia się ona walorami naturalnymi sprzyjającymi rekreacji oraz sanktuarium, które ma status Sanktuarium Międzynarodowego (www.trzebnica.pl). Z kolei gmina Brzeg Dolny wykorzystując potencjał wynikający z faktu lokalizacji pod Wrocławiem dodatkowo czerpie korzyści z utworzonego Parku Przemysłowego "Bukowice". Został on utworzony w odległości 5 km od Brzegu Dolnego, w bezpiecznej odległości od siedzib ludzkich. Obszar Parku przeznaczony pod zabudowę przemysłową, handel i usługi, został zabezpieczony we wszystkie nowoczesne niezbędne media - energię elektryczną, łącza telekomunikacyjne, wodę, gaz, kanalizację. W obszarze Parku Przemysłowego "Bukowice" w 2002 roku

uruchomiła swoją produkcję brytyjska firma Linpac Plastics LTD - producent opakowań dla przemysłu spożywczego. Park Przemysłowy "Bukowice" jest jednym z najlepszych miejsc dla lokowania inwestycji przemysłowych w pobliżu aglomeracji wrocławskiej. Liczy się przede wszystkim bliskość Wrocławia. Gmina Brzeg Dolny podkreślając swój przemysłowy charakter wraz z Grupą Kapitałową PCC ROKITA stworzyła atrakcyjną dla inwestorów strefę przemysłową o nazwie "Niebieska Strefa", stanowiącą tereny nadające się do prowadzenia działalności przemysłowej z zastosowaniem różnorodnych wszelkich technologii (www.brzegdolny.pl).

W układzie aglomeracyjnym obserwować można kształtowanie się coraz wyraźniejszego podziału na wzajemnie uzupełniające się funkcje. W samym mieście przede wszystkim możemy mówić o rozwoju funkcji metropolitarnych, związanych z technologiami, wymianą i usługami o zasięgu ponadlokalnym i ponadregionalnym, ale też naciskiem na „reprezentacyjność”. Obszary poza Wrocławiem dążą do pełnienia funkcji rezydencjalnych (mieszkaniowych), produkcji przemysłowej uzupełnionej o produkcję rolną kierowaną głównie na lokalne rynki, ale też wykorzystania zasobów surowcowych, siły roboczej czy też funkcji rekreacyjno-wypoczynkowych. Główne czynniki rozwojowe tych obszarów są jednak pochodną korzyści lokalizacji w bezpośrednim zapleczu tworzącej się metropolii i potencjału ekonomicznego, jako ośrodka wymiany, kulturowo-intelektualnego czy demograficznego.

Legnicko-Głogowski Okręg Przemysłowy

Drugim układem funkcjonalnym o znacznym potencjale gospodarczym funkcjonującym w województwie dolnośląskim jest obszar związany z Legnicko-Głogowskim Okręgiem Miedziowym. Przestrzennie obejmuje on obszar powiatów legnickiego, lubińskiego, głogowskiego, polkowickiego oraz miasta Legnica. Rozwój tego rejonu i określenie jego współczesnych funkcji związany jest z odkryciem i eksploatacją złóż miedzi od lat 50-tych XX wieku, choć oczywiście takie miasta jak Głogów czy Legnica mają swój rodowód (jako ważne ośrodki administracyjne i gospodarcze) sięgające średniowiecza. Niemniej jednak dopiero w drugiej połowie ubiegłego stulecia nastąpiła intensywne industrializacja tego obszaru i w konsekwencji – jego urbanizacja. W tej części województwa

zlokalizowanych jest bez mała 4000 przedsiębiorstw, w tym największe w regionie (na liście 100 największych przedsiębiorstw województwa 13 zlokalizowanych jest na obszarze LGOM). Tu między innymi mieści się jedno z największych polskich przedsiębiorstw (10 miejsce na liście 500 największych przedsiębiorstw w Polsce w rankingu „Polityki”), prawdziwy „global player” - KGHM Polska Miedź. Właśnie ten koncern dominuje gospodarczo i organizuje strukturę gospodarki subregionu, ale i określa determinanty rozwojowe. Jako największy pracodawca regionu nie tylko absorbuje znaczne zasoby lokalnej siły roboczej (Spółka zatrudnia 18,5 tys. pracowników, grupa kapitałowa to ponad 28 tys. osób), ale jednocześnie tworzy warunki dla innych firm, jako poddostawców czy kooperantów. Zauważyć można, że przeciętna stopa bezrobocia jest niższa niż średnia dla województwa. Szczególnie dobrze w tym względzie przedstawia się rynek pracy w powiatach lubińskim (stopa bezrobocia wynosi tu 6,4%), polkowickim (7,4%). Gorzej natomiast ta sytuacja wygląda w powiecie głogowskim (11,1%) oraz legnickim (13,9%) (dane GUS za rok 2008).

Także dokumenty strategiczne powiatów i gmin z tego obszaru mocno akcentują przywiązanie do KGHM oraz opierają na tym swoje szanse rozwojowe. Warto napomknąć, że bogactwo lokalnych układów w dużej mierze wynika z bezpośrednich (między innymi z powodu szkód górniczych) i pośrednich wpływów do lokalnych budżetów pochodzących z kombinatu. Uzupełnieniem funkcji organizowanych wokół KGHM (i pewną, przyszłościową póki co opcją rozwoju gospodarczego alternatywą) jest ulokowana w tym regionie Legnica Specjalna Strefa Ekonomiczna. Podkreślić też należy, że następstwem intensywnego rozwoju górnictwa i przemysłu jest znaczny stopień dewastacji środowiska przyrodniczego.

Szczegółowe scharakteryzowanie obszaru funkcjonalnego LGOM rozpoczniemy od powiatu głogowskiego. Głównymi czynnikami określającymi charakter gospodarki tego powiatu są: położenie geograficzne, funkcjonowanie dużego ośrodka przemysłowego (Głogów) oraz dominacja przemysłu miedziowego. Przemysł miedziowy posiada nadal największe znaczenie dla gospodarki i struktury zatrudnienia w powiecie. W subregionie dominują kopalnie, a na terenie Głogowa znajduje się Huta Miedzi Głogów, będąca jednym z największych na świecie zakładów produkujących miedź i największym w Europie produkującym srebro. Oprócz rud miedzi znajdują się tu także inne cenne kopaliny, co

stanowi czynnik dalszego rozwoju przemysłu wydobywczego i związanego z nim przetwórstwa. Zasoby kopalin naturalnych obejmują wszystkie trzy grupy surowców: energetyczne, metaliczne i skalne. Największe znaczenie gospodarcze mają surowce metaliczne. Tworzą je rudy miedzi, którym towarzyszą liczne pierwiastki: srebro, złoto, kobalt, nikiel, wanad, molibden, siarka, selen, cynk i ołów. Zasoby soli kamiennej szacowane są na 7 mld. ton. Ze złożami miedzi występują również anhydryt i węgiel brunatny. Grupa surowców energetycznych obejmuje gaz ziemny i hel. Kopaliny skalne to: surowce ilaste ceramiki budowlanej i kruszywo naturalne. Obecnie eksploatuje się oprócz surowców metalicznych gaz ziemny i hel (2 złoża) oraz kruszywo naturalne (12 złóż). W tym regionie występuje znaczące zróżnicowanie sektorowe przedsiębiorstw. W gminach wiejskich dominuje produkcja rolna i usługi związane z rolnictwem. Zatrudnienie obejmuje 22,5 tys. osób, z czego w przemyśle i budownictwie zatrudnionych jest 43%, w usługach 53% zawodowo czynnych osób. Stopa bezrobocia w tych gminach przekracza znacząco średnią z powiatu i wynosi 21,8%. W związku z tym, za główny cel powiat głogowski stawia sobie stymulowanie rozwoju. Zgodnie z zapisami strategii rozwoju powiatu głogowskiego ma temu służyć efektywniejsza absorpcja środków UE. Ponadto w tym celu w planach strategicznych powiatu określone zostały dwa główne kierunki rozwoju: kierunek edukacyjno-społeczny i kierunek gospodarczy. Z punktu widzenia kształtowania mechanizmów integracyjnych z regionem ważnymi inicjatywami o charakterze strategicznym mają być poprawa infrastruktury komunikacyjnej, poprawa stanu technicznego dróg i modernizacja układu komunikacyjnego Powiatu (w tym wsparcie powstania drugiej przeprawy mostowej przez rzekę Odrę i obwodnicy Głogowa), wreszcie rozwój połączenia kolejowego w ramach LGOM i rozwój szlaku komunikacyjnego rzeki Odry. Rozwojowi społeczno- gospodarczemu powiatu mają służyć: wspieranie aktywności zawodowej i promocja przedsiębiorczości, wspieranie działalności turystycznej, kulturalnej i sportowej, aktywizacja obszarów wiejskich, powszechny dostęp do technologii informacyjno-komunikacyjnych, rozszerzenie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej. Wreszcie, co jest główną cechą funkcjonalną całego charakteryzowanego tu regionu, celem strategicznym powiatu jest rozwój przestrzenny i kształtowanie ładu przestrzennego w oparciu o LGOM (www.powiat.glogow.pl).

W nieco odmiennych warunkach niż powiat głogowski funkcjonuje region południowy części województwa dolnośląskiego związanej z LGOM. Znajdujący się tu powiat legnicki ma charakter rolniczy, użytki rolne stanowią blisko 72% ogółu jego powierzchni, co daje mu piąte miejsce w województwie. W powiecie, ale i w województwie największy odsetek użytków rolnych posiada gmina Ruja - 81%. W ogólnej powierzchni użytków rolnych powiatu dominują grunty orne, które stanowią 85,5% użytków rolnych. Korzystne warunki dla rolnictwa stanowią bazę do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego.

Na terenie powiatu funkcjonuje ponad 5056 indywidualnych gospodarstw rolnych, o bardzo zróżnicowanej strukturze obszarowej. Średnia wielkość gospodarstwa w powiecie legnickim wynosi 15,40 ha, dla porównania przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego w Polsce wynosi - 7,80 ha, w regionie dolnośląskim - 9,60 ha. Dominują gospodarstwa małe w przedziale 1-5 ha, jest ich 2 106 (42%), w przedziale 5-10 ha znajduje się 1278 (25%), a wielkości 10-20 ha jest 1043 (20%). Najmniej jest dużych gospodarstw powyżej 50 ha - 199, co stanowi 3,9%. Największe gospodarstwa są w gminie Kunice - 19,3 ha i Prochowice - 18,5 ha, najmniejsze w gminie Miłkowice - 11,3 ha.

W powiecie działa przeszło 3750 podmiotów gospodarczych. Najwięcej nich funkcjonuje w branżach handel i naprawy (1 320), przetwórstwo przemysłowe (433) oraz obsługa nieruchomości i nauka (404).

Przemysł usytuowany jest w dwóch ośrodkach miejskich powiatu. W Chojnowie funkcjonują zarówno zakłady o wieloletniej tradycji, jak i nowe podmioty gospodarcze. Produkowane są tu maszyny rolnicze, akcesoria dla przemysłu mięsnego i wędliniarskiego. Rozwija się również przemysł spożywczy, skórzany i odzieżowy. Warto dodać, iż na terenie gminy Chojnów występuje największa w kraju koncentracja firm zajmujących się sprzedażą i dzierżawą używanych maszyn oraz ciężkiego, budowlanego sprzętu specjalistycznego.

W Prochowicach skupia się przetwórstwo spożywcze, produkcja elementów betonowych, wytwórnia pasz i makaronów oraz przemysł skórzany. Sam powiat nie jest gospodarczym liderem, jednak należy zauważyć, że w jego centralnej części położona jest Legnica, która pod względem gospodarczym stanowi drugi po Wrocławiu ośrodek województwa.

W Legnicy funkcjonuje Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna (76 firm z zatrudnieniem 8 700 osób), której część (podstrefa o powierzchni 48 ha) położona jest w gminie Legnickie Pole. W podstrefie działalność gospodarczą podejmują takie firmy jak: Voss Automotive Polska, Apinex, Lidl Polska, Sor Iberica. W drugiej podstrefie położonej w Chojnowie o powierzchni ok. 7 ha inwestują firmy Impel i Feerum. Z inicjatywy wiejskiej gminy Chojnów utworzono Teren Aktywności Gospodarczej "Krzywa-Okmiany" o powierzchni 201 ha, na którym wydzielono działki pod zabudowę przemysłową i usługową.

Względnie duże znaczenie w rozwoju powiatu ma gospodarka leśna. W strukturze władania lasami występują tutaj dwa podmioty gospodarcze: Skarb Państwa i właściciele prywatni. W imieniu Skarbu Państwa gospodarkę leśną prowadzi Nadleśnictwo Państwowe w Legnicy, które zarządza lasami na powierzchni 18 687 ha, położonymi w głównie w powiecie legnickim. Średnio w ciągu roku nadleśnictwo pozyskuje około 60 000 m³ surowca tartaczego. Nadrzędnym celem prowadzonej gospodarki leśnej określonym w obowiązującym planie urządzania lasu jest jednak zachowanie ekosystemów leśnych w stanie zrównoważonego rozwoju oraz utrzymanie funkcji ochronnej lasów. Na terenie powiatu legnickiego jest 459 ha lasów będących we władaniu osób fizycznych. Ważną dziedziną gospodarki regionu jest też rybactwo (www.starostwo.legnica.pl).

Charakter funkcjonalny powiatu legnickiego, jako istotnego regionu części województwa dolnośląskiego będącego obszarem wpływów Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowym ma swoje potwierdzenie w opisie i strategii gmin, np. gminy Prochowice. Z oficjalnego portalu internetowego gminy można wyczytać, że: „dzięki dużej powierzchni użytków rolnych w strukturze zagospodarowania terenu, gospodarka gminy Prochowice silnie związana jest z sektorem rolniczym. Natomiast wśród działalności produkcyjnych, dominującymi branżami są historycznie związane z Prochowicami zakłady zajmujące się produkcją odzieży skórzanej oraz związane z produkcją artykułów spożywczych i przetwórstwem rolno - spożywczym szczególnie drobiarskim (w granicach gminy funkcjonuje ok. 30 ferm drobiu i kilkanaście ubojni drobiu)” (www.prochowice.pl). Warto te informacje uzupełnić kilkoma istotnymi danymi bazy gospodarczej gminy. Otóż na terenie miasta i gminy Prochowice działa bez mała 500 podmiotów gospodarczych, w tym zdecydowana

większość w sektorze prywatnym. Najwięcej podmiotów gospodarczych zarejestrowano w handlu, działalności produkcyjnej, budownictwie i transporcie. Na terenie miasta występuje ok. 20 różnych, większych i średnich, zakładów produkcyjnych i usługowych. W Prochowicach i Lisowicach znajdują się rezerwy terenów budowlanych pod rozwój średniego i drobnego przemysłu różnych branż. Do większych podmiotów gospodarczych należą: Przedsiębiorstwo Produkcyjno - Usługowe HEMIZ Sp. z o.o. specjalizuje się w robotach ogólnobudowlanych i kanalizacyjno – wodociągowych, Młyn Prochowice Sp. z o.o., GAMMA-COLOR PPH Sp. z o.o. producent preparatu do budowy dróg, tuszy do znakowania tkanin i pigmentów kosmetycznych, Tartak Prochowice Sp. z o.o., Przedsiębiorstwo Komunalne „HEMIZ BIS” Sp. z o.o., Przedsiębiorstwo Produkcyjno - Usługowe DOR-SKÓR - producent odzieży skórzanej, „COLOR-CHEMIA” Sp. z o.o. - producent lakierów i farb drukarskich, „OVOTEK Sp. z o.o. Rogów Legnicki – wytwórnia pasz, Zakład Produkcji Prefabrykatów „PROMET” – producent prefabrykatów budowlanych, Browar Vifling - Gorzelnia Rolnicza w Prochowicach–producent komponentów do biopaliw. Warto także zwrócić uwagę, że przemysłowe aspiracji gminy mają swe odzwierciedlenie w utworzeniu Podstrefy Ekonomicznej w Prochowicach⁷. Zatem rejon Legnicki, w tym Prochowice, postrzegany jest, jako teren dużych szans i możliwości inwestycyjnych. Dogodna lokalizacja sprzyja inwestycjom, ponieważ Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna usytuowana jest w obszarze charakteryzującym się rozwiniętą siecią dróg, bliskością granicy z Niemcami i dużym potencjałem społeczno-gospodarczym z zapleczem naukowym, ponieważ w Legnicy funkcjonuje kilka uczelni wyższych (m.in. PWSZ w Legnicy).

W centralnym regionie charakteryzowanej w tym miejscu części Dolnego Śląska znajdują się gminy z powiatów polkowickiego i lubińskiego. Powiat polkowicki jest dobrze rozwinięty gospodarczo. Na obszarze powiatu działa przeszło 4243 podmiotów gospodarczych. Powiat polkowicki jest specyficznym rejonem, ponieważ występuje kilku dużych i bardzo dużych pracodawców, co w pewnym sensie obniża możliwości rozwoju

⁷ W Dzienniku Ustaw nr 41 pod pozycją 240 opublikowano Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 lutego 2008r. w sprawie zmian w legnickiej specjalnej strefie ekonomicznej, na mocy którego poszerzono LSSE w Legnicy między innymi o grunty gminy Prochowice. Prochowicka Podstrefa powstała na gruntach zlokalizowanych w Prochowicach przy ul. Wrocławskiej (wzdłuż drogi krajowej 94). Do zagospodarowania jest 11,4966 ha

mikro i małej przedsiębiorczości. Charakter przemysłowy powiatu jest związany z lokalizacją na jego terenie największego zakładu przemysłu miedziowego KGHM Polska Miedź. Położenie w centrum Legnicko – Głogowskiego Zagłębia Miedziowego, a także w pobliżu innych dużych miast regionu (Legnica, Głogów, Lubin) sprzyja zwiększeniu atrakcyjności przygotowywanych przez władze gmin ofert terenów dla inwestorów. Istotnym czynnikiem napływu inwestycji są złoża rudy miedzi. Podstawowe zakłady przemysłowe na terenie powiatu prowadzą działalność opartą na wydobyciu i przetwórstwie rud miedzi. Przy zakładach funkcjonują firmy obsługi, tj. transportowe, remontowe, spedycyjne, budowlane. Rejon usytuowany jest także w polu oddziaływania głównych szlaków komunikacyjnych. Ponadto atutem regionu jest funkcjonowanie na jego obszarze Legnickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (LSSE). „W polkowickiej części specjalnej strefy ekonomicznej od dwóch lat istnieje fabryka Volkswagena. Jest to drugi po KGHM pracodawca zatrudniający blisko 1000 osób. W legnickiej specjalnej strefie ekonomicznej działalność prowadzi również Royal Europa oraz firma Sitech, fabryka obuwia CCC. Z inicjatywy Volkswagen Motor Polska przy współpracy z firmą Sitech oraz z Urzędem Gminy Polkowice przystąpiono do działań mających na celu stworzenie Parku Technologicznego w Polkowicach. Park skupiać będzie pomioty kooperujące z firmami inwestującymi w polkowickiej części LSSE, czyli Volkswagen Motor Polska, Royal Europa oraz Sitech” (www.powiatpolkowicki.pl).

Powiat lubiński z kolei pod względem ilości przedsiębiorstw jest najlepiej rozwiniętym w całym charakteryzowanym tu regionie. Funkcjonuje tu bez mała 9500 podmiotów gospodarczych. Jak to było zaznaczone powyżej ma to swoje przełożenie na dobra sytuację na rynku pracy. Sama gmina Lubin posiada charakter rolniczo- przemysłowy⁸. Podstawową funkcją rozwoju gminy jest rolnictwo oraz działalność produkcyjno-usługowa, a w tym eksploatacja surowców naturalnych tj. miedzi. W północnej części gminy znajdują się złoża rudy miedzi, a w południowo-wschodniej węgiel brunatny. Oprócz szeregu walorów przemysłowych, gmina Lubin posiada także interesujące atrybuty przyrodnicze. Znajduje się tu 18 parków krajobrazowych, rezerwat przyrody oraz obszar chronionego krajobrazu

⁸ Ciekawostką jest fakt, że obszar gminy stanowi jeden z najcieplejszych regionów klimatycznych Polski pozostając pod wpływem Oceanu Atlantyckiego, co sprawia, że okres wegetacyjny trwa około 31 tygodni, stwarzając doskonałe warunki dla rolnictwa.

„Dolina Czarnej Wody”. Na obszarze gminy znajdują się liczne zabytki (www.bip.ug-lubin.dolnyslask.pl).

Innym przykładem specyfiki funkcjonalnej opartej na przemyśle wydobywczym tej części województwa jest gmina Rudna. Jest ona najbardziej wysuniętą na wschód gminą Powiatu Lubińskiego. Na terenie gminy Rudna występują różne surowce mineralne. Głównym bogactwem są złoża rud miedzi w południowo-zachodniej części gminy. Towarzyszą im różne pierwiastki szlachetne np. srebro czy złoto a także chemiczne takie jak: anhydryt i sól kamienna. Duże znaczenie gospodarcze mają węgiel brunatny, surowce budowlane i ceramiczne (glina, piaski i kruszywa). Potencjalnym źródłem surowców naturalnych, w tym również rzadkich pierwiastków, jest zbiornik odpadów flotacyjnych „Żelazny Most Gromadzone są w nim odpady z Zakładów Wzbogacania Rud „Lubin”, „Polkowice”, „Rudna” KGHM Polska Miedź S.A.(www.rudna.pl).

Podsumowując powyższe prezentacje zauważyć należy, że perspektywy tego subregionu związane są przede wszystkim z dotychczasowymi kierunkami rozwoju. Monokultura gospodarcza oparta na eksploatacji złóż miedziowych (i zasobów pochodnych) ma jednak swoje konsekwencje. Kondycja koncernu KGHM, będącego ostoją dla lokalnej gospodarki i napędzającego koniunkturę w całym obszarze LGOM zależna jest od koniunktury na światowych rynkach. Eksploatacja udokumentowanych zasobów surowcowych miedzi szacowana jest na kilkadziesiąt lat, dlatego już dziś konieczna jest stopniowa restrukturyzacja nie tylko koncernu (który prowadzi inwestycje między innymi w technologie teleinformatyczne) ale i całej gospodarki lokalnej. Podkreślić przy tym należy, że nie ma społecznego przyzwolenia na przykład na rozwój odkrywkowego wydobycia węgla brunatnego, którego duże złoża znajdują się na zamieszkałych obszarach gmin Lubin, Miłkowice, Kunice, Ruja, Prochowice i Ścinawa. Dywersyfikacji struktury gospodarczej w oparciu o istniejącą i rozbudowywaną infrastrukturę niewątpliwie służy ściąganie nowych inwestycji, także poprzez działania LSSE.

Warto jeszcze podkreślić, że LGOM obecnie stanowi funkcjonalnie i gospodarczo układ nie tylko autonomiczny, ale też względnie zamknięty. Oddziaływanie gospodarcze na sąsiednie rejony jest względnie niewielkie, między innymi nie są konsumowane nadwyżki siły

roboczej nawet w sąsiadujących gminach, czego przykładem może być gmina Złotoryja z ponad 25% bezrobociem.

Sudecki Okręg Przemysłowy

Trzecim wyróżnionym przez nas obszar jest największy powierzchniowo i najbardziej zróżnicowany. Obejmuje on pogórze i przedgórze sudeckie - teren Sudeckiego Przemysłowego. Ukształtowany w XIX wieku Okręg stanowił jeden z podstawowych obszarów aktywności gospodarczej w tej części Europy. Jego rozwój opierał się przede wszystkim na przemyśle wydobywczym (węgiel, bazalt, wapieni, granitu, rud cyny, kwarcu, sjenitu, porfiru i melafiru, ale też rud złota i arsenu, w latach 50-tych ubiegłego wieku prowadzono także wydobywanie rud uranu. Bardzo bogata baza surowcowa sprzyjała rozwojowi przemysłu, głównie materiałów budowlanych, maszynowego, włókienniczego, porcelany i szkła, spożywczego i innych. Charakterystyczną cechą Sudeckiego Okręgu Przemysłowego jest rozproszenie przestrzenne i dekoncentracja działalności gospodarczej – zakłady przemysłowe często lokowane były w małych miejscowościach. W powiatach kłodzkim, wałbrzyskim, kamiennogórskim, jeleniogórskim, dzierzoniowskim, ząbkowickim, strzelińskim, jaworskim, świdnickim i funkcjonuje ponad 77 tys. podmiotów gospodarczych. Region charakteryzuje się dość znacznym zróżnicowaniem pod względem ilości przedsiębiorstw. Najwięcej jest w powiecie wałbrzyskim – 20667 oraz w kłodzkim 19187. Najmniej w lwóweckim – 3472 oraz kamiennogórskim – 3981 (dane GUS za 2008 r.).

Innym bogactwem tego obszaru jest ukształtowanie terenu i zasoby przyrodnicze (w tym także wody mineralne) oraz bogata spuścizna kulturowa (wyrażona na przykład ilością obiektów zabytkowych), sprzyjające działalności turystyczno-rekreacyjnej, wypoczynkowi i rozwojowi lecznictwa sanatoryjnego. Podkreślić należy, że na obszarze tym znajduje się 11 miejscowości (¼ wszystkich w Polsce) mających status uzdrowiska⁹. W samych powiatach jeleniogórskim i kłodzkim, zgodnie z oficjalnymi danymi GUS, jest ich blisko 2000 podmiotów

⁹ Kilka innych miejscowości było uzdrowiskami lub pełniło takie funkcje, ale obecnie oficjalnie nie mają statusu prawnego uzdrowisk.

zajmujących się hotelarstwem i gastronomią, natomiast wraz z pozostałymi powiatami ich liczba przekracza 3500.

Warto też dodać, że pochodną industrializacji i procesów urbanizacji tego obszaru było zagospodarowanie przestrzeni stosunkowo gęstą siecią infrastrukturalną, czego wynikiem jest stosunkowo gęsta sieć dróg oraz kolei.

Ukształtowana historycznie struktura gospodarcza tego rejonu, oparta na tradycyjnych (dziś uznawanych za schyłkowe) przemysłach i rozproszona przestrzennie spowodowały, że przekształcenia społeczno-ekonomiczne i polityczne tak zwanej „transformacji ustrojowej” w latach 90-tych ubiegłego stulecia spowodowały daleko idącą dezintegrację Sudeckiego Okręgu Przemysłowego, czego efektem były między innymi głęboka recesja i upadek całych gałęzi przemysłu (w tym likwidacja Wałbrzyskiego Zagłębia Węglowego) i wysokie bezrobocie o charakterze strukturalnym, a w konsekwencji ujawnienie się szeregu problemów społecznych i socjalnych, które do dziś nie zostały rozwiązane. Między innymi stale utrzymuje się wysoka stopa bezrobocia. Najgorzej sytuacja przedstawia się w powiatach kłodzkim (bezrobocie na poziomie 21,6%) i dzierzoniowskim (21,1%). Najlepiej w jeleniogórskim (13,9), ale i tak jest to powyżej średniej dla województwa (www.stat.gov.pl).

Z racji walorów turystycznych jest to rejon o największej na Dolnym Śląsku ilości hoteli i restauracji. W samych powiatach jeleniogórskim i kłodzkim, z godnie z oficjalnymi danymi GUS, jest ich blisko 2000, natomiast wraz z pozostałymi powiatami ich liczba przekracza 3500. Baza gospodarcza a przede wszystkim przemysł są tu słabo rozwinięte, czego konsekwencją jest wysoka stopa bezrobocia, przekraczająca w tym regionie średnia wojewódzką. Najgorzej sytuacja przedstawia się w powiatach kłodzkim (stopa bezrobocia na poziomie 21,6%) i dzierzoniowskim (21,1%). Najlepiej w jeleniogórskim (13,9), ale i tak jest to powyżej średniej dla województwa.

Największym pod względem demograficznym, ale też, jako ośrodka ekonomicznego, kulturalnego czy edukacyjnego jest miasto Wałbrzych – czy szerzej – domknięty w granicach powiatu wałbrzyskiego układ aglomeracyjny. Powiat wałbrzyski ma charakter górski, a w związku z tym walory klimatyczne i krajobrazowe, różnorodne atrakcje turystyczne oraz

rozwijające się ośrodki sportów letnich i zimowych. Powoduje to, że ma predyspozycje do powodują, iż Powiat Wałbrzyski ma przekształcenia się z byłego zagłębia węglowego w region turystyczno - wypoczynkowy. Rolnictwo, mimo że 50% powierzchni stanowią użytki rolne, z uwagi na trudne warunki górskie nie jest najważniejszą gałęzią gospodarki. Upadek w latach 90 przemysłu ciężkiego przyniósł zarówno zjawiska negatywne (bezrobocie, bieda), jak i pozytywne, do których zaliczyć można poprawę stanu środowiska naturalnego: czystości wód, gleb i atmosfery. Obok potencjału, jaki daje WSSE Invest Park, baza gospodarcza powiatu związana jest także z przemysłem lekkim, rzemiosłem, drobna wytwórczością, handlem i usługami, rozwojem budownictwa i infrastruktury technicznej miast i gmin. Podkreślić należy, że w obrębie tej aglomeracji znajdują się dwa miasta-uzdrowiska.

Zgodnie z założeniami strategii rozwoju powiatu wałbrzyskiego na lata 2005-2013 szansą rozwoju powiatu jest turystyka (<http://www.powiat.walbrzych.pl/DokumPlan/strategia.htm>).

Nie inaczej jest w powiecie jeleniogórskim. W zapisach Strategii Rozwoju Powiatu Jeleniogórskiego na lata 2006 – 2014 położony został nacisk na najważniejsze atuty, czyli: walory turystyczno-rekreacyjne i sportowe, naturalne walory lecznicze i rehabilitacyjne, w tym niski poziom zanieczyszczenia powietrza i korzystny mikroklimat, a także walory infrastruktury turystycznej wynikający z dużej liczby i potencjału obiektów noclegowych, funkcjonowaniem urządzeń wykorzystywanych w związku z usługami turystycznymi (szlaki turystyczne, wyciągi, nartostrady itp.) (powiat.jeleniogorski.sisco.info/.../Strategia_Zrownowazonego_Rozwoju_Powiatu_Jeleniogo_rskiego_2006-2014.doc).

Kolejnym przykładem funkcjonalności regionu są zapisy strategiczne powiatu lwóweckiego. Można w nich wyczytać, że powiat ten nie ma atrakcyjnych surowców, rozwiniętego przemysłu, dobrych warunków dla rozwoju wielofunkcyjnego rolnictwa, dużych zasobów kapitału finansowego i intelektualnego czy też dobrej infrastruktury technicznej i komunikacyjnej. Powiat posiada natomiast atrakcyjne naturalne zasoby środowiskowe. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej ulega modernizacji technicznej i ekonomicznej. Siłą napędową rozwoju powinna stać się zorientowana na biznes turystyka i agroturystyka

wspierana też przez rozwój ekologicznej produkcji żywności. W tym upatruje się szansy rozwiązania problemu bezrobocia. Wiodącą koncepcją rozwoju powiatu lwóweckiego w najbliższych dziesięciu latach stało się założenie o konieczności skoncentrowania przedsięwzięć rozwojowych na dwóch obszarach - turystyce i rolnictwie - i znalezieniu w ramach tych dwóch obszarów takich rozwiązań, które wzajemnie się uzupełniając wywołają efekt synergii.

(http://www.bip.powiatlwowecki.pl/files/sites/3102/wiadomosci/121358/files/strategia_rozwoju_powiatu_lwoweckiego.pdf).

Te ogólnie zarysowane cechy funkcjonalne powiatu lwóweckiego mają swoje odbicie w planach strategicznych gmin z tego powiatu. Można w tym miejscu przytoczyć charakterystykę funkcjonalną gminy Lwówek Śląski. Do głównych atutów należą tu: położenie na szlaku komunikacyjnym Szczecin-Praga; przy byłej międzynarodowej trasie E-14, bliskie sąsiedztwo granicy z Niemcami (ok. 70 km) i Czechami (ok. 50 km), dobry stan infrastruktury w zakresie zgazyfikowania, zwodociągowania i telefonizacji (dwóch operatorów TP i Dialog) oraz posiadanie nowoczesnej oczyszczalni ścieków i wysypiska komunalnego zgodnego z normami Unii Europejskiej. Ponadto jest na obszarze gminy duża liczba działek budowlanych w ofercie dla inwestorów oraz istnieje możliwość wydobywania wysokiej klasy żwirów oraz piaskowców. Gmina jest członkiem Powiatowego Stowarzyszenia Inicjatyw Gospodarczych oraz Fundusz Poręczeń Kredytowych w Jeleniej Górze. Wreszcie podkreśla się atrakcyjne walory przyrodniczo – krajobrazowe, w tym Park Krajobrazowy Doliny Bobru, Szwajcaria Lwówecka, liczne skały oraz jaskinie i wiele obiektów wpisanych do rejestru zabytków co wpływa na sprzyjające warunki do rozwoju agroturystyki jako dodatkowego źródła dochodów dla ludności gminy (www.lwowekslaski.pl).

Także funkcjonalność oraz potencjał rozwojowy powiatu dzierzoniowskiego oparty jest na analogicznych cechach, jakie charakteryzują pozostałe powiaty i gminy z tej części województwa. Powiat dzierzoniowski znany jest głównie z tradycji włókienniczych („Bielbaw” w Bielawie - producent tkanin bawełnianych) i branży elektronicznej („Diora” w Dzierżoniowie- producent telewizorów i radiodbiorników). Pod koniec XX wieku znacznie zmieniła się struktura tutejszego przemysłu, zaczęły powstawać nowe firmy specjalizujące się

w przemyśle chemicznym i elektromechanicznym. Produkuje się tu spawarki i prostowniki elektryczne, wyroby gumowe do samochodów oraz wyposażenie do sal operacyjnych, wyroby sanitarne, meble, odzież, oprawki do okularów. Powiat ma też charakter rolniczy, dominuje tu produkcja roślinna. Na tym terenie istnieje drugi, co do wielkości ośrodek kamieniarstwa w Polsce. Znajdują się tu ciekawe krajobrazy - równiny przeplecione licznymi wzgórzami i zamknięte pasmem gór. Rozwija się także agroturystyka. Na terenie powiatu funkcjonują uzdrowiska i nowoczesne obiekty rekreacyjne (<http://pow.dzierzoniow.pl/>).

Charakterystyka funkcjonalna powiatu kamiennogórskiego, kolejnemu z tej części województwa, odpowiada profilowi ogólnemu regionu. Powiat kamiennogórski, kolejny leżący w analizowanej części województwa geograficznie pokrywa się z granicami kotliny kamiennogórskiej, Bramy Lubawskiej oraz kotliny marciszowskiej. Sama kotlina kamiennogórska stanowi obok kotliny jeleniogórskiej i kłodzkiej największe obniżenie śródgórskie Sudetów. Położenie powiatu kamiennogórskiego na szlaku Szczecin-Wrocław-Praga powoduje że, jest on niezwykle atrakcyjny dla przedsiębiorców. W 1997 roku powstała na terenie powiatu Specjalna Strefa Ekonomiczna Małej Przedsiębiorczości, która stwarza dogodne warunki ekonomiczne. Bliskość Karkonoszy gwarantuje rozwój wszelkich form turystyki, co wpłynęło na pojawienie się gospodarstw eko- i agroturystycznych.

Powiat ząbkowicki można ogólnie scharakteryzować, pod względem funkcjonalności, jako kolejny przykład ogólnie zarysowanych tendencji regionu. Reklamuje się on, jako „malownicza kraina” leżąca w południowo-wschodniej części Dolnego Śląska. Głównymi kierunkami rozwoju Powiatu Ząbkowickiego są: rolnictwo, rozwój małych i średnich firm usługowo - handlowo - produkcyjnych oraz odgrywająca z roku na rok coraz większą rolę turystyka. Największymi pracodawcami Ziemi Ząbkowickiej są: Legrand w Ząbkowicach Śląskich, MiK w Ząbkowicach Śląskich, Zakłady Tworzyw i Farb w Złotym Stoku, Zakłady Przetwórstwa Owocowo - Warzywnego w Ziębicach, Ośrodek Hodowli Zarodowej w Kamieńcu Ząbkowickim (www.zabkowice-powiat.pl).

Ostatni z powiatów tej części województwa - powiat strzeliński jest jednym z mniejszych powiatów dolnośląskich, obszar ponad 600 km² zamieszkuje niespełna 45 tys. mieszkańców. Położenie powiatu strzelińskiego jest jego mocną stroną. Przez jego teren

biegną ważne, międzynarodowe szlaki komunikacyjne. Dobre warunki naturalne powodują, że dominującą gałęzią gospodarki (szczególnie w północnej części powiatu) jest rolnictwo. Na przestrzeni kilkunastu ostatnich lat zmieniła się struktura gospodarstw rolnych. Dawne PGR-y zastąpiły zakłady prywatne. Jednym z największych jest Lochow-Petkus Sp. z o. o. z Kondratowic – światowy lider w produkcji nasion. Równolegle rozwijają się w powiecie strzelińskim zakłady przetwórcze. Dzięki temu znaczna część tutejszych plonów zostaje przetworzona na miejscu. jednym z największych pracodawców w regionie jest należąca do niemieckiego holdingu Südzucker Cukrownia Strzelin S. At. Największym inwestorem z branży rolno-spożywczej, jaki pojawił się na strzelińskim rynku jest McCain Polska Sp. z o. o. – światowy lider w produkcji frytek.

Drugą – obok rolnictwa i związanego z nim przetwórstwa – gałęzią lokalnej gospodarki jest przemysł wydobywczy. Najstynniejszym lokalnym surowcem jest strzeliński granit, który – poza Strzelinem – eksploatowany jest jeszcze w pobliskich miejscowościach: Gębczycach, Górcie Sobockiej i Gębczycach. W Janowiczkach wydobywa się bazalt, niegdyś na terenie powiatu wydobywano też grafit, kaolin czy tzw. marmur z Przeworna. Największym zakładem z tej branży jest Kopalnia Granitu JPQuary Sp. z o. o. Ponadto na terenie powiatu istnieje kilka zakładów zajmujących się przeróbką drewna (meble, tartaki itp.) . Największym z nich jest Ram-Pol II sp. j. z Przeworna – producent mebli tapicerowanych. Zgodnie z tym, co zostało opisane wcześniej, w 2005 roku w Strzelinie powstała podstrefa Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Invest-Park” (www.powiatstrzelinski.pl).

Obecnie obserwowane procesy przekształceń gospodarczych tej części województwa dolnośląskiego wyznaczają trzy podstawowe kierunki zachodzących zmian i wyodrębnienie trzech, mniej lub bardziej współwystępujących (przenikających się) funkcji. Pierwszy z kierunków rozwoju wiąże się z restytucją (sanacją) funkcji produkcyjno-przemysłowych w wzmocnienia lokalnych centrów gospodarczych i społeczno-kulturowych (Wałbrzych, Jelenia Góra, Świdnica, trójmiasto Dzierżoniów-Bielawa-Pieszyce). Ważną rolę w tym procesie pełni Wałbrzyska SSE. Drugi kierunek rozwoju wiąże się z zagospodarowaniem i wykorzystaniem potencjału turystycznego. Dotyczy to przede wszystkim pasa Sudetów – pogranicza polsko-

czeskiego. Pamiętać jednak należy, że właśnie sąsiedztwo Czech z podobną (lub nawet lepiej rozwiniętą) ofertą turystyczną stanowi konkurencję i zagrożenie dla rozwoju. Szansą jest realizowany rozwój współpracy transgranicznej i ponad graniczną integracją usług turystycznych oraz wypoczynkowych. Uzupełnieniem dla funkcji przemysłowej i turystycznej na obszarze Sudeckiego Okręgu Przemysłowego jest produkcja rolnicza. Ważną kwestią warunkującą rozwój tego regionu są jednak problemy społeczne (bezrobocie, niski poziom kompetencji kulturowych, znaczne obszary wyłączenia społecznego itd.).

Pogranicze polsko-niemieckie

Efektom regresu i dezintegracji Sudeckiego Okręgu Przemysłowego było wyodrębnienie się z niego nowego obszaru. Mimo struktury gospodarczej ukształtowanej według tej samej logiki co SOP, a co za tym idzie dużych podobieństw w tym aspekcie, wyróżniliśmy go ze względu na odmienny sposób przystosowania do zachodzących w Polsce od lat 90-tych ubiegłego wieku zmian.

Subregion ten obejmuje zachodnią część województwa dolnośląskiego, graniczącą z Niemcami oraz województwem lubuskim – w przyjętym przez nas układzie obejmuje gminy powiatów bolesławieckiego, zgorzeleckiego i części powiatu lubańskiego. Właśnie sąsiedztwo z „zachodem” stanowiło główny asumpt do zachodzących w tym rejonie zmian. Przeobrażenia tego obszaru wynikają w pierwszym rzędzie ze wzrostu powiązań funkcjonalno-ekonomicznych (ale też infrastrukturalnych, administracyjnych i społecznych) z zachodnim sąsiadem. Początkowo obejmowały one żywiołowy szmugiel przez otwierającą się granicę, wykorzystywanie różnic cenowych w rozwoju handlu i usług przeznaczonych na zachodnio-łużycki rynek, stopniowo przybierały bardziej ustrukturyzowane i sformalizowane (zorganizowane) formy (między innymi współpraca w ramach Euroregionu Nysa, integracja miast granicznych Gorelitz-Zgorzelec czy też organizacja ruchu tranzytowego z Polski / wschodu do Niemiec / na zachód III Paneuropejskim Korytarzem Transportowym).

Pomimo wspólnej dla tego regionu orientacji na współpracę z Niemcami (częściowo też z przygranicznymi obszarami Republiki Czeskiej) istnieją w nim dość duże zróżnicowania gospodarcze. Mamy bowiem na tym obszarze do czynienia z silnym ośrodkiem przemysłu

wydobywczo-energetycznego (należące do holdingu PGE Polska Grupa Energetyczna Elektrownia Turów oraz Kopalnia Węgla Brunatnego Turów), największym w regionie kompleksem leśnym wchodzącym w skład Borów Dolnośląskich (a w nim między innymi garnizon wojskowy i jeden największy w Polsce poligon wykorzystywany przez armie NATO), ale też obszary produkcji rolnej (z typową dla polskiego pogórza gospodarką) o charakterze czy historyczne ośrodki miejskie (Lubań, Bolesławiec).

W rejonie tym funkcjonuje około 20 tys. przedsiębiorstw. Oprócz wspomnianych przedsiębiorstw PGE (najwięksi pracodawcy na tym obszarze) dominują firmy małe, działające przede wszystkim w sektorze handlowym i drobnych usług, następnie w obsłudze nieruchomości i firm, budownictwie i zajmujące się przetwórstwem przemysłowym. Baza gospodarcza regionu nie jest wystarczająca dla zasobów siły roboczej regionalnego rynku pracy, z tego względu stopa bezrobocia w tej części województwa jest na wysokim, przekraczającym średnie wojewódzkie poziomie.

Powyższe cechy funkcjonalne regionu mają swoje potwierdzenie w założeniach planów rozwojowych i strategii powiatów i gmin z tej części województwa, na przykład w gminach powiatu zgorzeleckiego. Wizja rozwoju całego powiatu oparta jest na działaniach zmierzających do wspierania rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości, pozyskania inwestycji zewnętrznych (wykorzystując do tego m.in. przygraniczną lokalizację). To w konsekwencji ma zredukować poziom bezrobocia oraz doprowadzić do polifunkcjonizacji gospodarki powiatu. Ponadto dąży się do wspierania rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnych, gospodarczej i turystycznej promocji powiatu. Ważne są także pro-gospodarczą współpraca z organizacjami przedsiębiorców i rozbudowa oraz modernizacja infrastruktury drogowej¹⁰.

Sama gmina Zgorzelec również w swoich planach rozwojowych podkreśla atrakcyjne położenie oraz sąsiedztwo Niemiec i Czech. Istotna jest także bliskość Zgorzelca i Bogatyni, a co zatem bliskość rynków zbytu i zaopatrzenia. To wszystko sprawia, że gmina Zgorzelec posiada dogodne warunki do rozwoju działalności produkcyjnej, rolniczej, infrastruktury

¹⁰ Dodatkowo szans rozwoju funkcjonalnego dla powiatu upatruje się w rozwoju systemu oświaty, profilaktyce i terapii patologii społecznych, osiągnięcie akceptowanego przez społeczeństwo poziomu podstawowej opieki socjalnej (<http://www.powiat.zgorzelec.pl/cms/content/repository/download/strozpow.doc>)

związanej z obsługą transportu międzynarodowego, a także turystyki. Swój rozwój gmina chce osiągnąć poprzez przyciągnięcie podmiotów gospodarczych inwestujących w przetwórstwo rolne, bazy magazynowe, przemysł i usługi nieuciążliwe dla środowiska naturalnego, turystykę (www.gmina.zgorzelec.pl).

Północna część tego subregionu Dolnego Śląska, czyli gminy z powiatu bolesławieckiego charakteryzuje podobna funkcjonalność jak gmin z powiatu zgorzeleckiego. Jednak silniej jest tu zarysowana rola przemysłu i rolnictwa a nieco mniejsze relacje z zagranicą. Dla przykładu gmina Gromadka (położona w północno-wschodniej części powiatu bolesławieckiego) charakteryzuje się 70% zalesieniem, co stanowi potencjalny czynnik rozwoju turystyki. Gmina jest obszarem o charakterze przemysłowo-rolniczym z zakładami nowoczesnego przemysłu chemicznego i przetwórstwa artykułów produkcji rolnej położonymi na obszarze Legnickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej - obszar Krzywa (www.gromadka.pl).

Spośród gmin zlokalizowanych w tej części województwa dolnośląskiego na uwagę zasługuje gmina Osiecznica. Gospodarka gminy Osiecznica opiera się głównie na przemyśle, związanym z występującymi na jej terenie złożami piaskowców kwarcowych, oraz rolnictwie, z którego utrzymuje się większość gospodarstw gminy. Gmina Osiecznica w 2006 roku otrzymała wyróżnienie Dolnośląski Klucz Sukcesu w kategorii: „Najbardziej Gospodarna Gmina Wiejska” nadane przez Stowarzyszenie na Rzecz Promocji Dolnego Śląska. Jednocześnie traktowana jest ona, jako „turystyczna perła Dolnego Śląska”. O atrakcyjności turystyczno-krajoznawczej gminy Osiecznica decydują „duże kompleksy leśne zasobne w runo i zwierzynę. Jeziorka, stawy rybne i malownicza Kwisa w krajobrazie gminnym stanowią jej wielkie naturalne bogactwo (www.osiecznica.ug.gov.pl). Walorem gminu są jej połączenia komunikacyjne. Gminę przecinają dwie drogi krajowe (nr 4 i nr 12 ze wschodu na zachód), krzyżujące się z biegnącymi z północy na południe drogami wojewódzkimi (nr 350 i 357). Obecnie trwa budowa nowej nitki autostrady przez gminę, Zgorzelec – Olszyna, co korzystnie wpłynie na jej rozwój. Przez gminę przebiega droga kolejowa nr 12 (Olszyna - Wrocław) stanowiąc dogodny dojazd do granicy Niemiec.

Charakterystyczny dla omawianej tu części województwa może być także przykład gminy Olszyna z powiatu lubańskiego. Jest to gmina o charakterze rolniczo-przemysłowym, o czym świadczy duża powierzchnia zajmowana przez użytki rolne – 68%. Nad Jeziorem Leśniańskim i Złotnickim rozwija się turystyka i rekreacja. Nad tymi zbiornikami wodnymi położone są liczne ośrodki wczasowe. W gminie dominuje przemysł drzewny i stolarski. Największym zakładem jest Olszyńska Fabryka Mebli w Olszynie. Lokalne władze cenią sobie partnerstwo zagraniczne i dążą do realizacji wspólnych zadań z zakresu wymiany doświadczeń i wymiany młodzieży oraz nawiązania współpracy w zakresie turystyki i rozwoju infrastruktury (www.olszyna.pl).

Perspektywy rozwoju tego obszaru wynikają przede wszystkim z przygranicznego położenia i transgranicznego ruchu (autostrada A4, linie kolejowe i węzeł kolejowy w Węglińcu) pozwalających na ożywienie gospodarcze. Nowe perspektywy dla przyszłości pogranicza przynieść może pełne otwarcie niemieckiego rynku pracy. Pamiętać należy o wyłączeniu z rozwoju słabo zagospodarowanych i w niskim stopniu eksploatowanych ekonomicznie obszarów Borów Dolnośląskich. Dodatkową barierą utrudniającą wykorzystanie i aktywizację tej przestrzeni stanowi zajęcie ich dla potrzeb wojska, co w praktyce oznacza wyjęcie ich spod jurysdykcji i interwencji organów administracji samorządowej.

Rejon północno-wschodni

Ostatni wyodrębniony ze względu na realizowane funkcje obszar województwa dolnośląskiego to pas gmin leżących na północ od aglomeracji wrocławskiej, poza zasięgiem bezpośredniego oddziaływania metropolii. Znamienym jest, że znajdują się w nim trzy gminy wchodzące przed ostatnią reformą administracyjną w skład województwa leszczyńskiego oraz kaliskiego. Charakterystyczną cechą tego obszaru jest względnie niski – w odniesieniu do pozostałych subregionów – rozwój infrastruktury i gospodarki, dominacja funkcji związanych z produkcją rolną i spożywczą oraz gospodarką leśną uzupełnioną o funkcje związane z turystyką i wypoczynkiem.

Charakter tej części Dolnego Śląska widoczny jest np. w dokumentach powiatu Górowskiego, w których akcentuje się walory przyrodnicze i rekreacyjne (<http://powiatgora.pl/340,informacje.html>). Przykładem jest należąca do powiatu gmina Wąsosz. Obszar gminy przecina szeroka dolina Baryczy: jej dopływów Orli i Łachy. Teren gminy Wąsosz bogaty jest w bardzo atrakcyjne turystycznie kompleksy leśne o zróżnicowanych typach siedliskowych, często ze starym drzewostanem. Zróżnicowana rzeźba terenu o walorach widokowych, duże i urozmaicone kompleksy leśne, powierzchnie wodne są powodem zaliczania terenu gminy do Obszaru Chronionego krajobrazu Doliny Baryczy (<http://wasosz.eu>). Te naturalne walory turystyczne uzupełnione są atrakcyjnymi zabytkami.

Na podobne walory zwraca się uwagę w powiecie milickim. Położony on jest w, w dolinie rzeki Baryczy. Właśnie w położeniu upatrywać należy głównych cech funkcjonalnych tego powiatu z silnie zarysowanymi funkcjami turystyczno-rekreacyjnymi oraz rolno-hodowlanymi. Na krajobraz powiatu w przeważającej części składają się zróżnicowane kompleksy leśne i stawowe. „Stawy Milickie, stanowią największy ośrodek hodowli karpia w Polsce i Europie. Powstawały przez wieki - pierwsze założyli już w XIII stuleciu Cystersi. Obecnie powierzchnia wszystkich stawów przekracza 8 tys. ha. Zasilane są wodą z Baryczy i jej dopływów. Unikatowa flora i fauna tego obszaru, bogactwo krajobrazowe i historyczne były powodem, dla którego utworzono tu Park Krajobrazowy Dolina Baryczy. Milicka Dolina Baryczy jest największym parkiem krajobrazowym w Polsce. Jego powierzchnia wynosi 87 tys. ha. Park powstał w 1996 r. Składają się nań wielkie kompleksy leśne i wodne. Nie inaczej swój charakter przedstawiają materiały informacyjno-promocyjne gminy Milicz. „Największą atrakcją gminy jest położenie na terenie czystym ekologicznie. Gmina ma charakter rolniczy i leśny. Zwarte kompleksy leśne, atrakcyjne turystycznie i ekologicznie, są bogate w owoce runa leśnego i grzyby. Lasy te są miejscem organizowania imprez myśliwskich. Około 90% powierzchni gminy wchodzi w skład Parku Krajobrazowego utworzonego z myślą o ochronie terenów leśnych i stawowych. Stawy Milickie tworzą jeden z największych w Europie kompleks sztucznych stawów hodowlanych, które są miejscem lęgowym dla wielu rzadkich gatunków ptactwa wodnego i nie tylko. Miasto Milicz swoje początki datuje na pierwsze lata XIII wieku, zaś początki osadnictwa na tym terenie są znacznie starsze (...). Gmina Milicz

nastawiona jest na rozwój turystyki i rekreacji i w tym upatruje swoje szanse na przyszłość. Baza turystyczna dysponuje ciekawą ofertą skierowaną do różnego rodzaju klientów. Począwszy od agroturystyki w nastawionych na ten kierunek gospodarstwach wiejskich po wyspecjalizowane placówki hotelarskie położone z dala od zgiełku miasta”(www.milicz.pl).

Perspektywy rozwoju tego obszaru wiążą się przede wszystkim z wykorzystaniem potencjału, którego głównym atutem jest – paradoksalnie - niski stopień wyeksploatowania gospodarczego. Główne zasoby regionu to korzystne uwarunkowania dla rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnych, oraz rolnictwa (szczególnie tak zwanego „ekologicznego”) i gospodarki leśnej. Niemniej jednak w oparciu o takie funkcje trudno będzie uzyskać przewagę konkurencyjną, tym bardziej, że duża część subregionu, jako objęta programem Natura 2000, wyłączona jest z innych form rozwoju. Przyjąć też można, że oferta walorów turystycznych tego obszaru jest mniej atrakcyjna niż np. Sudetów. W Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego z 2000 roku dla obszaru tego wskazywano możliwości rozwoju związane z funkcjonowaniem małych przedsiębiorstw „harmonizującym z walorami otoczenia”, na przykład z sektora IT. Wykreowanie jednak w dolinie Baryczy czegoś na kształt nowej „Doliny Krzemowej” wydaje się jednak mało prawdopodobne, choćby ze względu na niski stopień nasycenia infrastrukturą, i względnie dużą odległość od metropolii wrocławskiej, ale też przewagę atutów lokalizacyjnych samego Wrocławia (w tym choćby Wrocławski Park Technologiczny objęty SSE Invest-Park). Oddalenie od rdzenia aglomeracji wydatnie ogranicza też możliwości rozwoju funkcji rezydencjalnych. Bardziej zasadna wydaje się strategia ukierunkowana na zachowaniu charakteru tego obszaru jako swoistej enklawy natury, walorów kulturowych oraz „wiejskiego” charakteru, co jednak wiązać będzie się z koniecznością stałego ekonomicznego zasilania tych obszarów (nie tylko z subwencji z programów Wspólnej Polityki Rolnej) w celu zagwarantowania adekwatnych warunków życia zamieszkującej te tereny ludności.

Zestawienie głównych cech obszarów funkcjonalnych

Na koniec zaprezentujemy skrótowe porównanie wyróżnionych obszarów, wskazujące na podstawowe uwarunkowania rozwojowe oraz potencjalne płaszczyzny

integracji. Ujęte zostały one w tabelę prezentującą dominujące funkcje i główne cechy każdego z omówionych obszarów.

Tabela 10. Obszary funkcjonalne Dolnego Śląska – porównanie

obszar	dominujące funkcje	główne cechy
Aglomeracja Wrocławska	metropolia wrocławska funkcje rezydencjalne produkcja przemysłowa	rozwinięty i zróżnicowany przemysł zaplecze naukowe, finansowe i usługowe o ponadregionalnym zasięgu oddziaływania centrum logistyczne centrum absorpcji siły roboczej
Legnicko-Głogowski Okręg Przemysłowy	wydobycie i przetwórstwo miedzi oraz srebra	dominacja w strukturze gospodarczej koncernu KGHM duże uzależnienie od zasobów surowcowych wysoki poziom zurbanizowania (czwórmiasto) o cechach aglomeracji bardzo dobrze rozwinięta infrastruktura
Sudecki Okręg Przemysłowy	produkcja przemysłowa turystyka rolnictwo	rozproszenie działalności gospodarczej zróżnicowanie przemysłu, przemysły tradycyjne i schyłkowe brak dominującego ośrodka problemy społeczne duże walory krajobrazowe, kulturowe rozwinięta baza turystyczna
pogranicze polsko-niemieckie	wymiana transgraniczna przemysł energetyczny	położenie przygraniczne (Niemcy, Czechy) rozwinięta infrastruktura służąca tranzytowi znaczne obszary leśne, w dużym stopniu wykorzystywane przez wojsko
obszary północno-wschodnie	produkcja rolno-spożywcza	słabo rozwinięta działalność gospodarcza, zwłaszcza przemysłowa i usługowa walory przyrodnicze objęte ochroną (Stawy Milickie i Dolina Baryczy) tereny leśne

źródło: opracowanie własne

Zróżnicowanie funkcjonalne regionu niekoniecznie postrzegać należy, jako wadę, czy też problem dla funkcjonowania regionu, jako całości. Prezentowane dane wskazują raczej na zróżnicowanie potencjałów przestrzenno-gospodarczych, które dzięki integracji mogą się wzajemnie uzupełniać tworząc dodatkową wartość i budując kapitał województwa.

Zróżnicowanie gmin województwa a perspektywy rozwojowe

Jak podkreślaliśmy we wprowadzeniu do niniejszego opracowania czynnikiem warunkującym przebieg procesów integracji (bądź też dezintegracji) złożonych układów społeczno-przestrzennych, takich jak region, jest wewnętrzne zróżnicowanie stopnia rozwoju, jakości życia, sytuacji demograficznej itp. czynników określających kondycję lokalnych zbiorowości. O ile opisywane wcześniej różnice o charakterze funkcjonalnym mogą być wzajemnie komplementarne i przez to, tworząc w zestawieniu nową jakość sprzyjającą integracji, to dystanse w poziomach rozwoju / kondycji społeczno-ekonomicznej stanowią zazwyczaj istotną barierę dla procesów intergacyjnych.

Metodologia analizy ilościowej

Poniżej zaprezentowana została analiza zróżnicowań dolnośląskich gmin oparta na danych udostępnionych w Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Trzeba jednak w tym miejscu poczynić kilka uwag metodologicznych dotyczących prezentowanych opracowań. Prowadzone analizy miały na celu identyfikację podstawowych wymiarów zróżnicowań społeczno-gospodarczych oraz scharakteryzowanie lokalnych układów w tych wymiarach. Punktem wyjścia były analizy korelacji zmiennych ujętych w BDR. Z uwagi na cele prowadzonych studiów jako jednostkę analizy przyjęto gminę. Pamiętać jednak należy, że uzyskane wyniki w dużej mierze zależą od rodzaju i jakości wykorzystanych danych. Niestety, powoduje to pewne ograniczenie w możliwościach analizy i interpretacji wyników. Nie wszystkie istotne dane opisujące sytuację społeczną, gospodarczą i rozwojową (szczególnie w zakresie infrastruktury i usług o charakterze społecznym) są zbierane i agregowane na poziomie gmin. Jeszcze większe braki dotyczą jednostek najniższego stopnia podziału uwzględnianego przez Urząd Statystyczny – gmin z rozróżnieniem na obszary miejskie i wiejskie. Z tego też powodu podział ten nie został uwzględniony w analizach. Dane BDR nie pozwalają więc na kompleksowy opis gmin w pełnym spektrum problemów sytuacji społeczno-rozwojowej. Między innymi nie ma wskaźników pozwalających opisać zjawiska

scholaryzacji na poziomie ponadgimnazjalnym, a na niższych poziomach opis taki jest tylko fragmentaryczny, brak wiarygodnych danych dotyczących stanu środowiska naturalnego, opieki medycznej, dostępności do kultury, tak zwanej infrastruktury czasu wolnego itp. Wynika to poniekąd z charakteru organizacji systemu instytucji świadczących takie usługi i służących zaspokojeniu tego typu potrzeb.

Innym problemem jest interpretacja danych, która może być różna w zależności od przyjętej perspektywy ale też np. rodzaju gminy. Dobrym przykładem mogą być tu wskaźniki donoszące się do wychowania przedszkolnego. Z jednej strony opisują one zasięg i dostępność do opieki nad małymi dziećmi, z drugiej zaś – szczególnie w przypadku gmin miejskich i miejsko-wiejskich – zasięg oddziaływania funkcjonalnego na tereny poza obszarem gminy. Z tego powodu np. spotkać można przypadki jednostek samorządowych, w których liczba miejsc przedszkolnych jest większa niż liczba dzieci w wieku przedszkolnym w gminie. Podobne komplikacje dotyczą także między innymi wskaźników dotyczących świadczonych usług medycznych.

Podkreślić też należy, że informacje pokazujące zakres i zasięg świadczonych usług nie uwzględniają na przykład aspektu dostępności przestrzennej.

Mimo tych uwag, wykorzystane dane pozwalają na wykonanie analiz ujawniających złożoność problemów i perspektyw rozwojowych gmin Dolnego Śląska.

Przystępując do analizy koniecznym okazało się wstępne zestandaryzowanie danych. Po pierwsze należało wyeliminować efekt częściowej niereprezentatywności danych wynikający z rocznego trybu ich raportowania. Niektóre z badanych zjawisk (np. inwestycje, zmiany demograficzne) determinowane są zmiennym cyklem, koniunkturą czy uwarunkowaniem zewnętrznym, które występować mogą w różnym czasie i w związku z tym fałszować obraz dla pomiaru odwołującego się do jednego tylko roku. Dla przykładu: wskaźniki liczby oddawanych do użytku mieszkań w danym roku mogą być niskie nie dlatego, że nie rozwija się budownictwo mieszkaniowe, ale np. rozpoczęte przez developerów inwestycje nie zostały jeszcze zakończone bądź też większa ilość mieszkań została oddana do użytku we wcześniejszych latach. W takich przypadkach w analizach posłużono się średnimi

wartościami wskaźników wyliczonymi z danych za lata 2006-2009 (w niektórych przypadkach, gdy brakowało danych za 2009 rok).

Drugi zabieg standaryzacyjny miał za zadanie wyeliminować efekt wielkości analizowanych jednostek. Dane zawarte w BDR przedstawione zostały w wartościach bezwzględnych i jako takie są przede wszystkim pochodną liczby mieszkańców. Wielkość gmin jest oczywiście podstawowym czynnikiem różnicującym przestrzeń osadniczą Dolnego Śląska i rzutuje na stan zagospodarowania oraz perspektywy rozwojowe. Jednakże liczba mieszkańców określa także ogólny wolumen potrzeb do zaspokojenia w układzie lokalnym. Tak więc sprawność w ich zaspokajaniu – a zatem i potencjał rozwojowy – wyznacza relacja między bezwzględną wartością określonego wskaźnika w odniesieniu do liczby mieszkańców albo też jego względny udział. Z tego powodu dane GUS zostały zrelatywizowane – odniesione do liczby mieszkańców danej gminy albo – w niektórych przypadkach – zastosowano wskaźniki względne, przeliczone na procentowy udział odnośnie analizowanego problemu.

Ostatecznie wejściowy zestaw zmiennych obejmował następujące dane:

struktura ekonomiczna wieku i wskaźniki obciążenia demograficznego:

- udział osób w wieku przedprodukcyjnym (do 17 lat) - średnio 2006-2009
- udział osób w wieku produkcyjnym - średnio 2006-2009
- udział osób w wieku poprodukcyjnym - średnio 2006-2009
- ilość osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
- ilość osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym
- ilość osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym

sytuacja budżetowa samorządu:

- średnie dochody własne na mieszkańca (za lata 2006-2009)
- średnie dochody na mieszkańca (za lata 2006-2009)
- średni udział w podatkach dochodowych od osób fizycznych (lata 2007-2009)
- średnia wielkość środków pozyskanych z budżetu UE w przeliczeniu na mieszkańca (lata 2006-2009)
- średnia wydatków na inwestycje finansowanych z budżetu UE w przeliczeniu na mieszkańca (lata 2006-2009)
- średnie wydatki w przeliczeniu na mieszkańca 2006-2009
- średnie wydatki na pomoc społeczną na mieszkańca 2006-2009

infrastruktura komunalna¹¹:

- średnie zużycie wody z wodociągu na mieszkańca w latach 2006-2009 (m3)
- średnie zużycie gazu z sieci na mieszkańca w latach 2006-2008 (m3)
- mieszkania podłączone do sieci wodociągowej 2008 (%)
- mieszkania przyłączone do sieci gazowej 2008 (%)

standardy mieszkaniowe:

- mieszkania z ustępem splukiwanym 2008 (%)
- mieszkania z łazienką 2008 (%)
- mieszkania z centralnym ogrzewaniem 2008 (%)
- liczba osób na mieszkanie w 2008 r.

budownictwo mieszkaniowe:

- liczba wybudowanych mieszkań na 1000 mieszkańców 2006-09
- liczba wybudowanych mieszkań na sprzedaż i wynajem na 1000 mieszkańców 2006-09
- liczba wybudowanych mieszkań przez inwestorów indywidualnych na 1000 mieszkańców 2006-09

sytuacja demograficzna:

- gęstość zaludnienia (średnia 2006-2009)
- średnia liczba kobiet na 100 mężczyzn (2006-2009)
- średnia liczba małżeństw na 1000 mieszkańców (2006-2009)
- średnia liczba urodzeń żywych na 1000 mieszkańców (2006-2009)
- średni przyrost naturalny na 1000 mieszkańców (2006-2009)

sytuacja na rynku pracy:

- przeciętna liczba bezrobotnych na 1000 mieszkańców 2006-2009
- przeciętna liczba bezrobotnych na 1000 osób w wieku produkcyjnym 2006-2009
- średnia liczba pracujących na 1000 mieszkańców 2006-2009

infrastruktura i usługi społeczne

- uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów w szkołach podstawowych 2009
- uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów w gimnazjach 2009

¹¹ Dane dotyczące odsetków korzystających z wodociągów, kanalizacji i gazociągów dostępne w BDR są niekompletne (brak informacji dla niektórych gmin) i przez to nie mogą zostać użyte w prowadzonych analizach.

- placówki wychowania przedszkolnego¹² na 1000 dzieci w wieku 3-6 lat
- miejsca w placówkach wychowania przedszkolnego na 100 dzieci w wieku 3-6 lat
- dzieci w wieku 3-6 lat objęte wychowaniem przedszkolnym na 100 dzieci w wieku 3-6 lat
- liczba porad lekarskich na 1 mieszkańca 2006-2009

Wymiary zróżnicowania gmin Dolnego Śląska

Punktem wyjścia dla prowadzonych analiz było ujawnienie struktury zależności między podanymi wyżej zmiennymi wejściowymi i zredukowanie ich do kilku zasadniczych, wzajemnie niezależnych wymiarów różnicujących gminy Dolnego Śląska. W tym celu zastosowano analizę czynnikową (z wykorzystaniem metody głównych składowych). Po wstępnej analizie wykluczone zostały zmienne opisujące sytuację dostępności do placówek wychowania przedszkolnego. Tworzyły one osobny wymiar, który – ze względu na niskie powiązania z pozostałymi zmiennymi (i w świetle tego, co napisane zostało w uwagach wprowadzających do tej analizy) – trudno było jednoznacznie zinterpretować.

Wprowadzone dane okazały się w bardzo dobrym stopniu pasować do analizy czynnikowej (miara adekwatności doboru próby Kaisera-Mayera-Olkina była dość wysoka, wynosiła 0,788). Stosując tą metodę analizy możliwe okazało się wyodrębnienie ośmiu głównych, wzajemnie niezależnych składowych – wymiarów zróżnicowań opisywanych bez badane zmienne. W sumie wyjaśniają one 78,3% wariacji opisywanych przez 39 wprowadzonych cech wyjściowych (początkowych). Przedstawiona poniżej kolejność wyodrębnionych czynników, jak i wielkość wariacji wyjaśnianej przez każdy z nich, nie ma znaczenia - jest to tylko następstwo ilości i rodzaju zmiennych użytych do analizy. Nie można zatem na tej podstawie wyrokować o „ważności” poszczególnych wymiarów zróżnicowania gmin województwa dolnośląskiego. Zaprezentowana poniżej tabela pokazuje korelacje między poszczególnymi składowymi a zmiennymi początkowymi. Na tej podstawie można zinterpretować ich sens empiryczny. Korelacje szczególnie wysokie (większe niż $|0,5|$), które w zasadniczym stopniu definiują wyodrębnione czynniki, zostały pogrubione. Kolorem czerwonym zaznaczono korelacje o niższych współczynnikach (między $|0,4|$ a $|0,5|$), które

¹² Przeliczone dla przedszkoli, zespołów szkolno-przedszkolnych i punktów przedszkolnych.

jednak są statystycznie istotne i mogą być pomocne w pełniejszym zrozumieniu ujawnianych zależności.

Tabela 11. Wymiary zróżnicowania gmin Dolnego Śląska – korelacje ze zmiennymi początkowymi

	Składowa						
	1	2	3	4	5	6	7
udział osób w wieku przedprodukcyjnym (do 17 lat) - średnio 2006-2009	-,875	-,266	,048	,027	,240	-,066	-,155
udział osób w wieku produkcyjnym - średnio 2006-2009	-,006	,147	,055	,174	-,957	-,013	,023
udział osób w wieku poprodukcyjnym - średnio 2006-2009	,845	,156	-,083	-,143	,418	,072	,133
dochody własne z udziału w podatkach od osób prawnych 2009 (na mieszkańca)	-,087	,108	,842	-,052	-,082	-,121	,279
średnie dochody na mieszkańca 2006-2009	-,124	,073	,910	,062	,084	,150	-,126
średnie dochody własne na mieszkańca 2006-2009	,008	,280	,879	,229	-,020	-,016	-,053
średni udział w podatkach dochodowych od osób fizycznych 2007-2009	,055	,461	,721	,226	-,177	,002	,163
średnia wielkość środków pozyskanych z budżetu UE w przeliczeniu na mieszkańca (2006-2009)	,049	-,054	,078	-,038	,018	,986	-,007
średnia wydatków na inwestycje finansowanych z budżetu UE w przeliczeniu na mieszkańca (2006-2009)	,043	-,042	,079	-,030	,015	,987	-,003
średnie wydatki w przeliczeniu na mieszkańca 2006-2009	-,122	,087	,897	,051	,058	,211	-,161
średnie wydatki na pomoc społeczną na mieszkańca 2006-2009	,000	-,202	,037	-,755	,217	,118	-,177
średnie zużycie wody z wodociągu na mieszkańca w latach 2006-2009 (m3)	,076	,705	,299	,194	,087	,018	-,197
średnie zużycie gazu z sieci na mieszkańca w latach 2006-2008 (m3)	,385	,651	,372	,055	,013	-,034	-,278

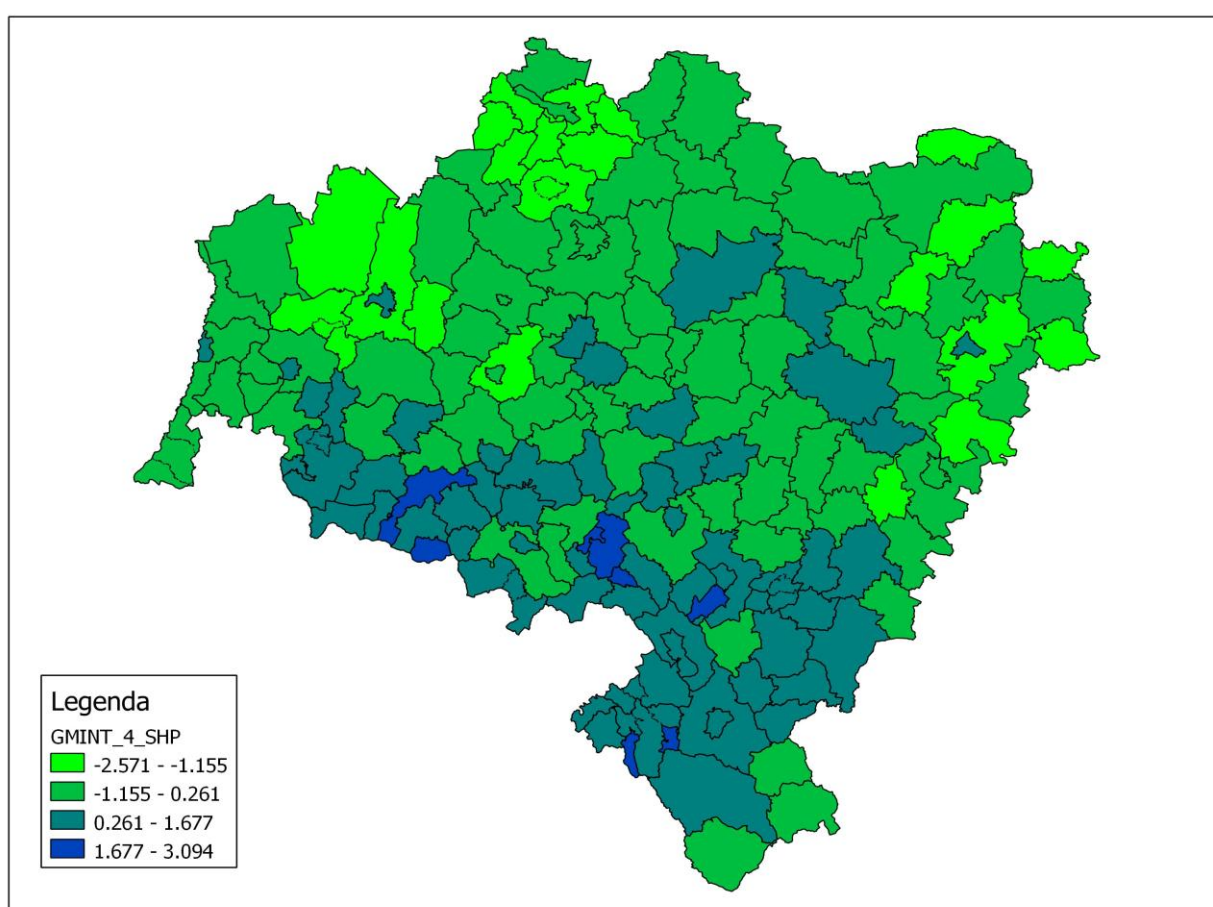
	Składowa						
	1	2	3	4	5	6	7
mieszkania podłączone do sieci wodociągowej 2008 (%)	,106	,786	,158	,140	,081	-,066	,103
mieszkania z ustępem splukiwany 2008 (%)	-,067	,806	,237	,230	-,196	-,024	,138
mieszkania z łazienką 2008 (%)	-,312	,721	,209	,320	-,101	-,044	,186
mieszkania z centralnym ogrzewaniem 2008 (%)	-,035	,760	,321	,267	-,224	-,033	,061
mieszkania przyłączone do sieci gazowej 2008 (%)	,478	,698	,166	-,123	-,104	-,055	,011
w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	,001	-,143	-,054	-,175	,958	,010	-,023
w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym	,898	,249	-,030	-,090	,182	,087	,131
w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	,791	,127	-,084	-,155	,526	,069	,121
liczba dodatków mieszkaniowych na 100 osób (średnia 2006-2009)	,525	,443	,012	-,574	-,033	,014	-,116
liczba wybudowanych mieszkań na 1000 mieszkańców 2006-09	-,092	,140	,436	,717	-,141	-,009	-,295
liczba wybudowanych mieszkań na sprzedaż i wynajem na 1000 mieszkańców 2006-09	,101	,125	,512	,474	-,068	-,006	-,135
liczba wybudowanych mieszkań przez inwestorów indywidualnych na 1000 mieszkańców 2006-09	-,248	,058	,163	,729	-,119	-,001	-,373
gęstość zaludnienia (średnia 2006-2009)	,287	,614	,033	-,135	-,176	,051	,282
średnia liczba kobiet na 100 mężczyzn (2006-2009)	,702	,472	,117	-,039	-,027	,040	,002
średnia liczba małżeństw na 1000 mieszkańców (2006-2009)	-,577	,198	-,014	-,279	,071	,039	,284
średnia liczba urodzeń żywych na 1000 mieszkańców (2006-2009)	-,841	,096	,135	,045	,203	,034	-,168

	Składowa						
	1	2	3	4	5	6	7
średni przyrost naturalny na 1000 mieszkańców (2006-2009)	-,844	,250	,199	,156	-,091	,013	-,104
średnia liczba pracujących na 1000 mieszkańców 2006-2009	,093	,366	,745	,069	-,149	,004	,252
przeciętna liczba bezrobotnych na 1000 osób w wieku produkcyjnym 2006-2009	,246	-,286	-,197	-,697	,087	-,061	-,264
uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów w szkołach podstawowych 2009	,201	,221	,072	,044	-,020	-,017	,534
uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów w gimnazjach 2009	,133	,470	,008	-,021	-,083	-,070	,336
liczba porad lekarskich na 1 mieszkańca 2006-2009	,185	,458	-,014	-,199	,110	,099	,344
liczba osób na mieszkanie	-,785	-,288	-,234	,228	,111	,043	,028

Wyodrębnione czynniki zostały do celów dalszej analizy ujęte jako zmienne, z których każda opisuje wyodrębniony wymiar zróżnicowań. Zmienne te (będące liniową kombinacją zmiennych początkowych) mają postać zestandaryzowaną, to jest sprowadzone zostały do takiej postaci, że średnia dla wszystkich gmin równa jest 0 a odchylenie standardowe wynosi 1. Taki zabieg pozwala łatwo dokonywać porównań między badanymi gminami i ich kategoriami, pozwala też na naturalne odniesienie do wartości przeciętnej dla całego województwa. Wartości powyżej zera wskazują, że zjawisko opisywane przez dany czynnik ma nasilenie większe niż średnio na Dolnym Śląsku.

Pierwszy wymiar dotyczy **starzenia się populacji**. Opisuje on zachodzącą zmianę demograficzną i efekt tak zwanego „drugiego przejścia demograficznego”. Efektem tego zjawiska jest zwiększenie udziału osób w wieku starszym (poprodukcyjnym) w stosunku do ogółu zbiorowości, a zwłaszcza liczby osób najmłodszych (w wieku przedprodukcyjnym) czy

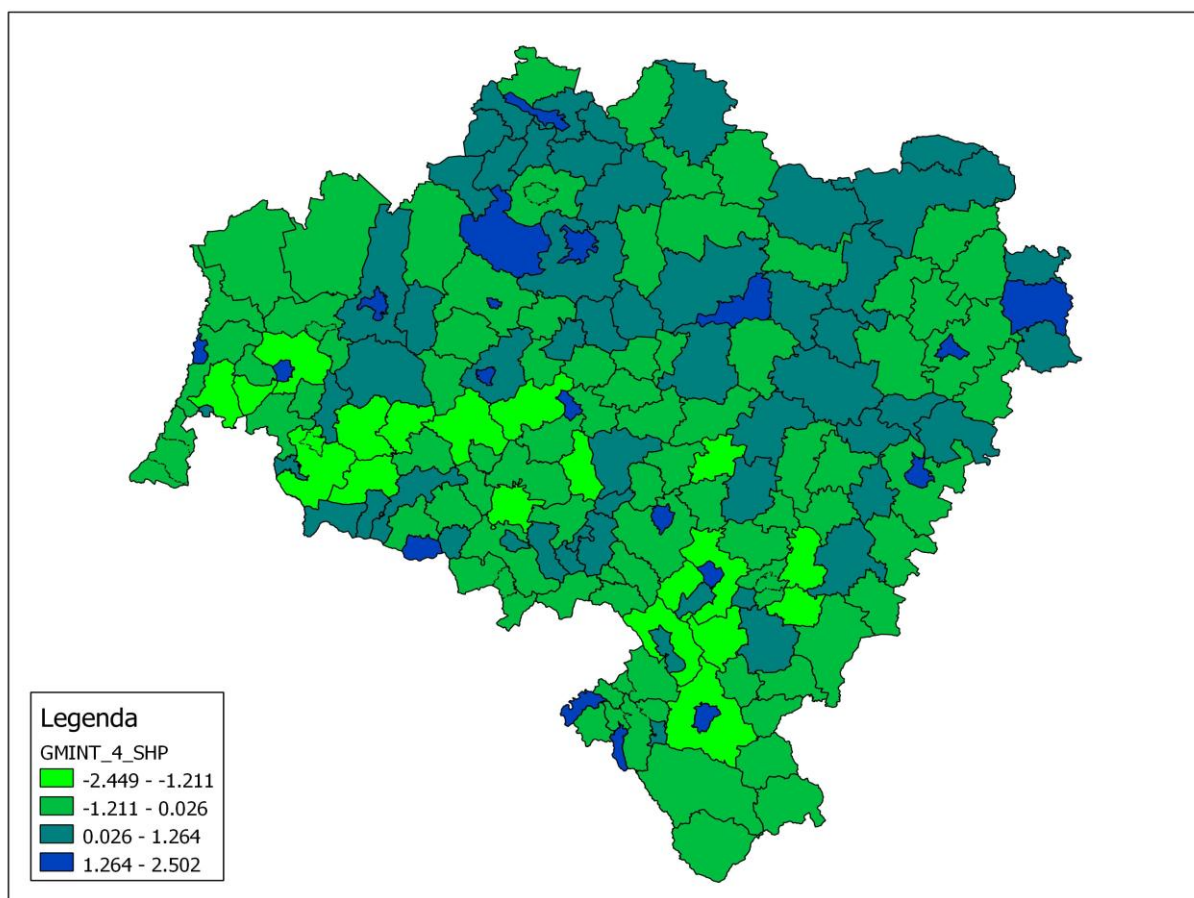
też wyższy udział kobiet w stosunku do mężczyzn (co wynika z przeciętnie dłuższego czasu trwania życia kobiet). Wiąże się to między innymi ze zmniejszeniem ilości zawieranych małżeństw i urodzin, niskim przyrostem naturalnym i w konsekwencji problemami z zastępowaniem pokoleń. Starzenie populacji odbija się także na sytuacji mieszkaniowej. Widać to analizując zmienne definiujące ten czynnik: między innymi przeciętną ilością osób w mieszkaniach ale też większą liczbą przyznawanych dodatków mieszkaniowych.

Mapa 2. Przestrzenny rozkład czynnika „starzenie populacji”. Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

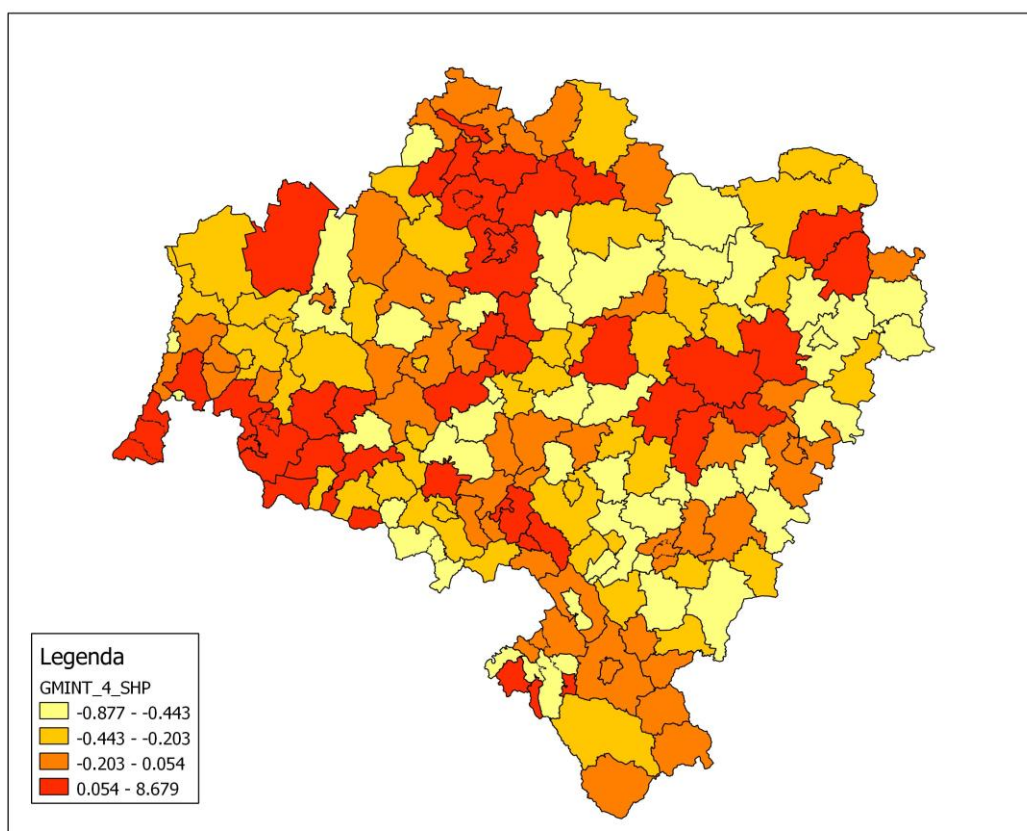
Drugi wymiar dotyczy **infrastruktury komunalnej i mieszkaniowej**. Określają go zmienne dotyczące wyposażenia mieszkań w instalacje wodociągowo-kanalizacyjne, gazowe, centralnego ogrzewania oraz łazienki i ustępy spłukiwane wodą. Pochodną rozbudowanej infrastruktury komunalnej jest korzystanie (i zużywanie) wody czy gazu. Zwrócić należy

uwagę, że z czynnikiem tym związana jest gęstość zaludnienia. Wynika to z tego, że infrastrukturę tego typu łatwiej (taniej, szybciej, efektywniej) rozbudowuje się na terenach silniej zurbanizowanych, a więc o większym i gęstszym zaludnieniu. Korelacja ta wskazuje, że infrastruktura komunalna i mieszkaniowa silniej rozwinięta jest na terenach miejskich. Pośrednio świadczy o tym także wysoka zależność ze zmienną opisującą liczbę kobiet przypadającą na 100 mężczyzn. Wyższy udział kobiet jest bowiem zjawiskiem cechującym przede wszystkim środowiska miejskie. Przy okazji warto zauważyć, że z rozwojem infrastruktur mieszkaniowych zwiększa się ilość problemów z utrzymaniem mieszkań – o czym przekonuje wysoka korelacja omawianego czynnika z ilością przyznawanych dodatków mieszkaniowych. Prawdopodobnie konsekwencją „miejskości” jest dość duże powiązanie tego czynnika z usługami społecznymi o ponadlokalnym oddziaływaniu, wyrażonymi liczbą udzielanych porad lekarskich czy komputeryzacją gimnazjów.

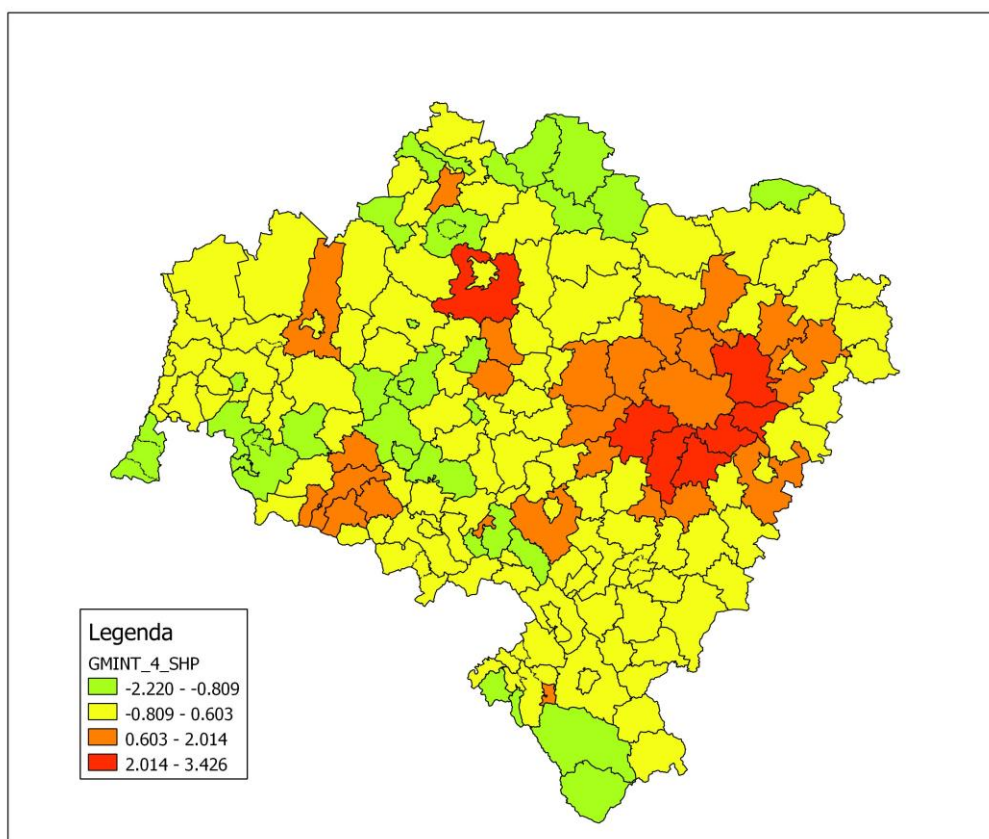
Mapa 3. Przestrzenny rozkład czynnika „infrastruktura komunalna i mieszkaniowa”.
Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Trzeci wyodrębniony wymiar opisuje **sytuację budżetową gmin**. W szerszym kontekście interpretować można go w kategoriach perspektyw rozwojowych. Z jednej strony czynnik ten jest określany przez wartości odnoszące się do wielkości dochodów i wydatków (przeliczonych na mieszkańca) samorządowych budżetów, z drugiej zaś jego istotnym elementem jest liczba pracujących (co pośrednio wpływa na wysokość dochodów gminy, szczególnie z udziałów w podatkach) ale też rozwój budownictwa mieszkaniowego w ofercie deweloperów (mieszkania na sprzedaż i wynajem). Warto podkreślić, że omawiany tu czynnik jest bardzo wysoko skorelowany z dochodami uzyskiwanymi od osób prawnych, co wskazuje na kondycję gospodarki lokalnego układu.

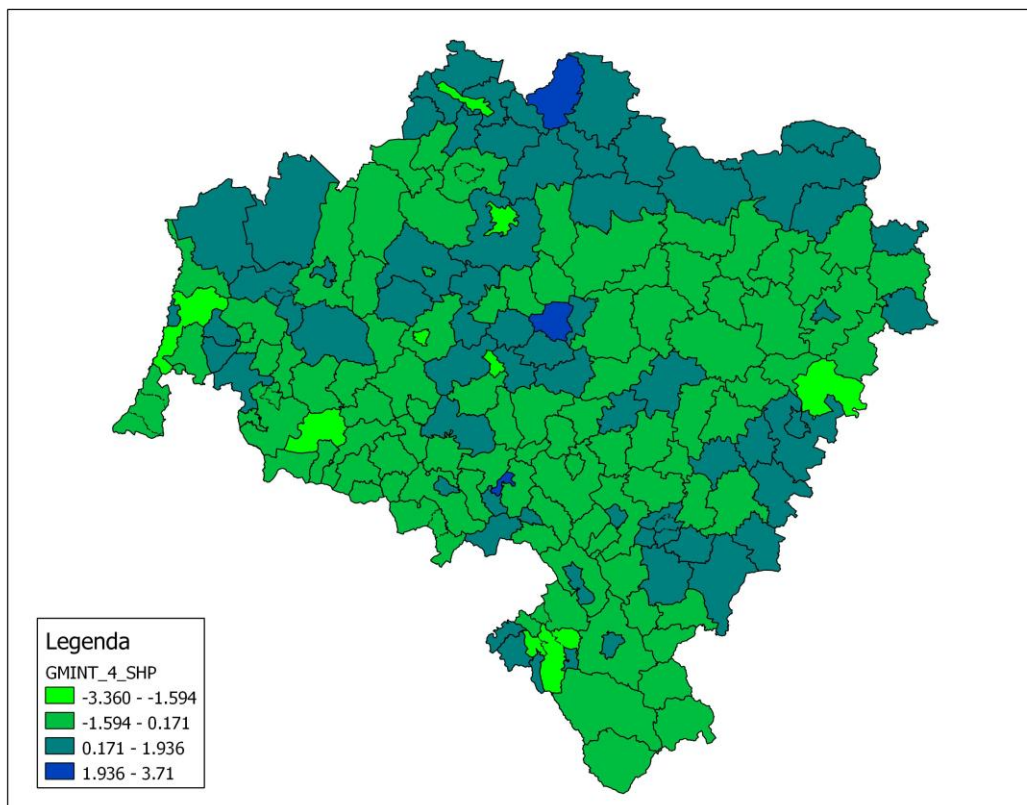
Mapa 4. Przestrzenny rozkład czynnika „sytuacja budżetowa gmin”. Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Kolejny wymiar interpretować można w kategoriach **dobrostanu mieszkańców**. Odnosi się od do kontinuum wyznaczonego przez „bogactwo” i „biedę” (problemy ekonomiczne). Ten pierwszy biegun opisywany jest w zestawie analizowanych zmiennych głównie przez rozwój indywidualnych inwestycji mieszkaniowych (po części także rozwoju inwestycji mieszkań na sprzedaż i wynajem), co interpretować należy w kategoriach możliwości zaspokajania jednej z podstawowych potrzeb materialnych. Z przeciwnej strony (korelacje ujemne) czynnik ten definiują zmienne opisujące problemy ekonomiczne i społeczne: wydatki na pomoc społeczną, poziom bezrobocia czy liczba dodatków mieszkaniowych w stosunku do liczby mieszkańców.

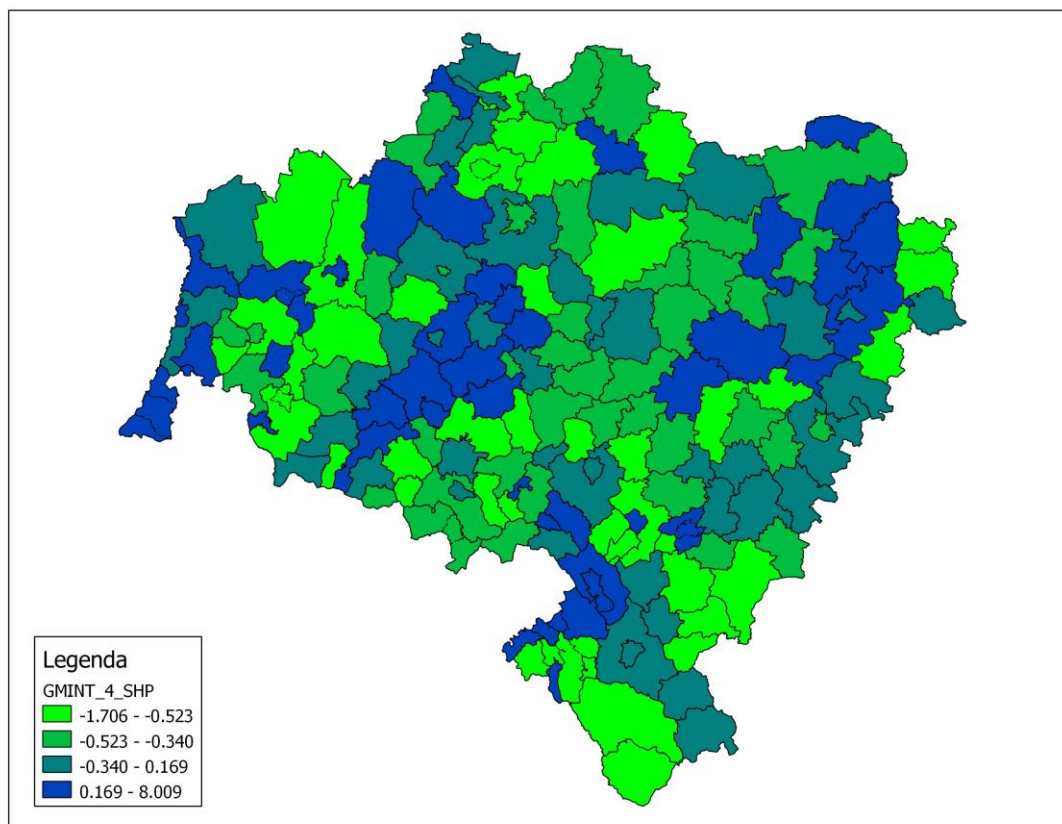
Mapa 5. Przestrzenny rozkład czynnika „dobrostan mieszkańców”. Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Piąty ujawniony wymiar odnosi się do obciążenia demograficznego, który można także interpretować w kategoriach **deficytu zasobów siły roboczej**. W odróżnieniu do „starzenia populacji” (przypomnijmy, że wymiary te są wzajemnie niezależne) ma on znaczenie bardziej ekonomiczne niż dotyczące kwestii przemian ludnościowych.

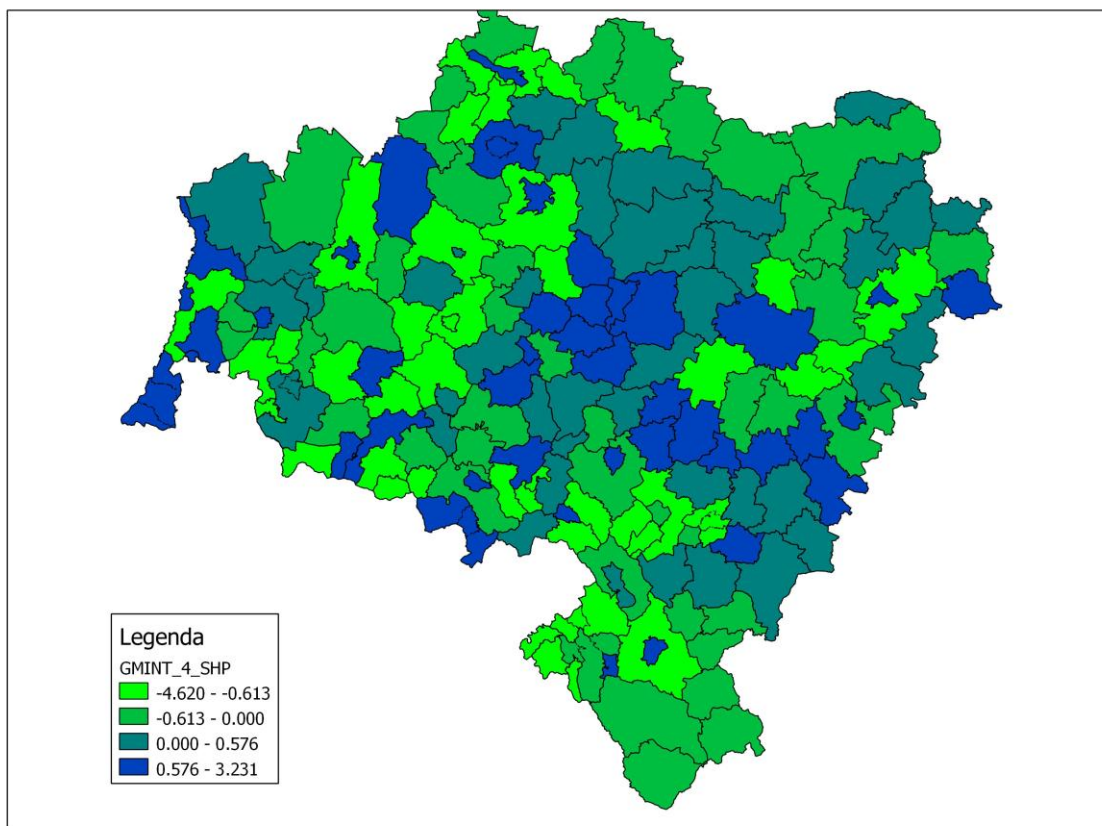
Mapa 6. Przemianowy rozkład czynnika „deficyt zasobów siły roboczej”. Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Szczególny sens ma kolejny czynnik, dotyczący zdolności **pozyskiwania środków z Unii Europejskiej**. Znamienne, że nie przekłada się on na inne wymiary zróżnicowania, np. sytuację rozwojową gminy i opisany jest tylko przez dwie zmienne dotyczące wielkości uzyskanych i wydanych na inwestycje środków z budżetu UE. Jak się wydaje czynnik ten interpretować można w kategoriach operatywności administracji samorządowej.

Mapa 7. Przemianowy rozkład czynnika „pozyskiwanie środków z UE”. Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Największe problemy z wyjaśnieniem sensu stwarza ostatni wyodrębniony w analizie wymiar. W zasadzie jedyną zmienną go definiującą jest liczba uczniów w szkołach podstawowych przypadająca na jeden komputer z dostępem do internetu. Korelacje z innymi zmiennymi są znacznie mniejsze ($<|0,4|$), choć wśród nich są także istotne na poziomie istotności $\alpha=0,01$. Można przyjąć hipotezę, że czynnik ten odnosi się do tak zwanej „infrastruktury społecznej”, choć zbyt mało jest danych pozwalających na jednoznaczne jej potwierdzenie.

Mapa 8. Przestrzenny rozkład czynnika „infrastruktura społeczna”. Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Poczynione przez nas analizy pozwalają dostrzec bardzo duże zróżnicowania między gminami. Wartości rozstępów (różnicy między największą a najmniejszą wartością czynnika w zbiorze) dochodzą do kilku odchyłeń standardowych (w przypadku *perspektyw rozwojowych i pozyskiwania środków z UE* – ponad 9), a rozstępy ćwiartkowe (różnice między wartością górnego i dolnego kwartyla) są zazwyczaj większe niż 1 odchylenie standardowe. Fakt, że wartości mediany są niższe niż wartości średniej (z wyjątkiem ostatniego czynnika – *infrastruktury społecznej*) wskazują, że mamy do czynienia z „wyróżniającymi się” gminami, w których wartości dla poszczególnych czynników w bardzo dużym stopniu odbiegają od przeciętnej. Poniższa tabela zawiera zestawienie gmin o najwyższych i najniższych wartościach każdego z wyodrębnionych czynników. Przypomnijmy, że średnia wartość dla całego regionu wynosi 0 a przeciętne zróżnicowanie równe jest 1.

Poczynione analizy pozwalają dostrzec bardzo duże zróżnicowania między gminami. Wartości rozstępów (różnicy między największą a najmniejszą wartością czynnika w zbiorze) dochodzą do kilku odchyłeń standardowych (w przypadku perspektyw rozwojowych i pozyskiwania środków z UE – ponad 9), a rozstępy ćwiartkowe (różnice między wartością górnego i dolnego kwartyla) są zazwyczaj większe niż 1 odchylenie standardowe. Fakt, że wartości mediany są niższe niż wartości średniej (z wyjątkiem ostatniego czynnika – infrastruktury społecznej) wskazują, że mamy do czynienia z „wyróżniającymi się” gminami, w których wartości dla poszczególnych czynników w bardzo dużym stopniu odbiegają od przeciętnej. Poniższa tabela zawiera zestawienie gmin o najwyższych i najniższych wartościach każdego z wyodrębnionych czynników. Przypomnijmy, że średnia wartość dla całego regionu wynosi 0 a przeciętne zróżnicowanie równe jest 1.

Przestrzenny wymiar zróżnicowań zaprezentowany został na mapach 2-8. Uzupełnieniem zawartych na nich danych jest porównanie najwyższych i najniższych wartości dla każdego wyodrębnionego wymiaru.

Tabela 12. Najwyższe i najniższe wartości czynników zróżnicowań gmin Dolnego Śląska.

czynnik		gmina	Wartość
starzenie populacji	Najwyższe	Szczawno-Zdrój (1)	3,09358
		Polanica-Zdrój (1)	2,44119
		Wałbrzych (1)	1,90677
		Jelenia Góra (1)	1,84363
		Duszniki-Zdrój (1)	1,74349
	Najniższe	Dziadowa Kłoda (2)	-2,57094
		Radwanice (2)	-2,42996
		Pęcław (2)	-2,37333
		Głogów (gmina wiejska)	-2,13874
		Międzybórz (3)	-1,95485
infrastruktura komunalna i mieszkaniowa	Najwyższe	Głogów (1)	2,50154
		Zgorzelec (1)	2,27569
		Lubin (1)	2,26265
		Oleśnica (1)	2,09491
		Oława (1)	2,07734
	Najniższe	Stara Kamienica (2)	-2,44875
		Lubomierz (3)	-2,21506
		Wleń (3)	-1,74825
		Męcinka (2)	-1,71927
		Kłodzko (gmina wiejska)	-1,65103
perspektywy rozwojowe	Najwyższe	Polkowice (3)	8,67891
		Kobierzyce (2)	5,67304
		Wrocław (1)	2,53406
		Bogatynia (3)	2,50771
		Karpacz (1)	2,43122
	Najniższe	Syców (3)	-,87682
		Łagiewniki (2)	-,86804
		Domaniów (2)	-,86103

	Dziadowa Kłoda (2)	-,81752
	Jordanów Śląski (2)	-,79969

czynnik		gmina	Wartość
dobrostan mieszkańców	Najwyższe	Czernica (2)	3,42509
		Siechnice (3)	3,21796
		Kobierzyce (2)	3,14738
		Kąty Wrocławskie (3)	2,89542
		Długołęka (2)	2,64667
	Najniższe	Polkowice (3)	-2,21999
		Pęcław (2)	-2,18916
		Jemielno (2)	-1,88832
		Świeradów-Zdrój (1)	-1,82902
		Góra (3)	-1,65546
obciążenie demograficzne	Najwyższe	Ruja (2)	3,70150
		Szczawno-Zdrój (1)	2,97476
		Niechlów (2)	1,97891
		Polanica-Zdrój (1)	1,93040
		Jemielno (2)	1,92539
	Najniższe	Jelcz-Laskowice (3)	-3,35978
		Głogów (miasto)	-2,72332
		Szczytna (3)	-2,52974
		Złotoryja (miasto)	-2,44564
		Zgorzelec (gmina wiejska)	-2,28878
pozyskiwanie środków z UE	Najwyższe	Krośnice (2)	8,00763
		Świerzawa (3)	3,41547
		Świeradów-Zdrój (1)	2,97923
		Twardogóra (3)	2,66707
		Dobroszyce (2)	2,44915
	Najniższe	Polkowice (3)	-1,70524
		Piława Górna (1)	-,93599
		Rudna (2)	-,86190
		Platerówka (2)	-,84562
		Bolków (3)	-,83191
infrastruktura społeczna	Najwyższe	Polkowice (3)	3,23026
		Zawidów (1)	2,43541
		Lubin (miasto)	2,16448
		Stronie Śląskie (3)	2,16120
		Mietków (2)	1,94631
	Najniższe	Karpacz (1)	-4,61882
		Lubin (gmina wiejska)	-3,10630
		Jerzmanowa (2)	-2,57732
		Głogów (gmina wiejska)	-1,95351
		Jemielno (2)	-1,87460

Interesujące jest nałożenie obserwowanych różnicowań układów lokalnych w wyróżnionych wymiarach na opisane wcześniej obszary funkcjonalne. Ze względu na tak ujmowaną lokację obserwowane różnicowania dotyczą przede wszystkim kwestii demograficznych (starzenie populacji) oraz dobrostanu mieszkańców. Ten pierwszy problem dotyczy przede wszystkim gmin Sudeckiego Okręgu Przemysłowego, w najmniejszym zaś obszarów północnej części regionu i Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego. Z kolei pod względem dobrostanu mieszkańców wyróżniają się gminy aglomeracji wrocławskiej.

Tabela 13. Czynniki zróżnicowania dolnośląskich gmin – porównanie obszarów funkcjonalnych regionu.

obszar funkcjonalny		starzenie populacji	infrastruktura komunalna i mieszkaniowa	perspektywy rozwojowe	dobrostan mieszkańców	obciążenie demograficzne	pozyskiwanie środków z UE	infrastruktura społeczna
aglomeracja wrocławska	Średnia	-0,289	0,236	0,052	1,272	-0,195	-0,020	0,179
	N	28	28	28	28	28	28	28
	Odchylenie standardowe	0,665	0,850	1,290	1,070	0,880	0,772	0,898
LGOM	Średnia	-0,868	0,444	0,472	-0,115	0,216	-0,247	-0,030
	N	26	26	26	26	26	26	26
	Odchylenie standardowe	0,812	0,863	1,825	1,124	1,242	0,576	1,389
Sudecki Okręg Przemysłowy	Średnia	0,628	-0,229	-0,122	-0,262	-0,080	-0,061	-0,119
	N	83	83	83	83	83	83	83
	Odchylenie standardowe	0,784	1,031	0,497	0,685	0,956	0,825	0,934
obszary północne	Średnia	-1,146	0,205	-0,245	-0,696	0,737	0,538	-0,058
	N	14	14	14	14	14	14	14
	Odchylenie standardowe	0,629	0,732	0,368	0,630	0,992	2,311	0,662
pogranicze polsko-niemieckie	Średnia	-0,300	-0,110	-0,011	-0,062	-0,216	0,249	0,360
	N	18	18	18	18	18	18	18
	Odchylenie standardowe	0,747	1,187	0,761	0,465	0,746	0,815	0,978
Ogółem	Średnia	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	169	169	169	169	169	169	169
	Odchylenie standardowe	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

W mniejszym stopniu obszary funkcjonalne związane są ze zróżnicowaniem dotyczącym infrastruktury komunalnej i mieszkaniowej oraz obciążenia demograficznego. Pozostałe czynniki nie są (w statystycznie istotny sposób, na poziomie istotności $\alpha=0,05$) związane ze zróżnicowaniem przestrzenno-funkcjonalnym województwa.

Analizowane wymiary zróżnicowań po części wynikają z typu (a zatem i pełnionych funkcji) układu osadniczego. I tak problem starzenia populacji przede wszystkim występuje w zbiorowościach miejskich, relatywnie w mniejszym stopniu dotyczy on gmin wiejskich. Bardzo duże różnice średnich wartości analizowanych wskaźników w zależności od rodzaju gminy zaobserwowano także w przypadku czynnika opisującego stan infrastruktury komunalnej i mieszkaniowej. Jest ona znacznie lepiej rozwinięta na obszarach zurbanizowanych. Odwrotnie ma się sprawa z dobrostanem mieszkańców. Średnia tego wskaźnika dla obszarów wiejskich jest wyższa niż w przypadku gmin wiejsko-miejskich oraz miejskich, jednak w tym przypadku różnice (choć statystycznie istotne na poziomie istotności $\alpha=0,01$) nie są już tak duże.

Pozostałe czynniki nie są (w statystycznie istotny sposób) różnicowane typem gminy.

Tabela 14. Czynniki zróżnicowania dolnośląskich gmin a rodzaj układu lokalnego.

typ		starzenie populacji	infrastruktura komunalna i mieszkaniowa	dobrostan mieszkańców
miasto	Średnia	0,983	1,139	-0,316
	N	36	36	36
	Odchylenie standardowe	0,862	0,888	0,778
gmina wiejska	Średnia	-0,461	-0,500	0,270
	N	78	78	78
	Odchylenie standardowe	0,841	0,715	1,079
gmina miejsko-wiejska	Średnia	0,011	-0,037	-0,176
	N	55	55	55
	Odchylenie standardowe	0,818	0,802	0,926
Ogółem	Średnia	0,000	0,000	0,000
	N	169	169	169
	Odchylenie standardowe	1,000	1,000	1,000

Warto tu nadmienić, że wielkość gminy (wyrażona liczbą mieszkańców) jest związana w zasadzie tylko z (2) nasyceniem infrastruktury komunalno-mieszkaniowej, co – jak wspomniano wcześniej – wynika z natury rozwoju ośrodków miejskich, oraz (2) obciążeniem demograficznym. Im mniejsza gmina, tym problem obciążenia demograficznego jest

mniejszy. mamy tu do czynienia zapewne z efektem migracji ludności (szczególnie w wieku produkcyjnym) z terenów wiejskich na obszary miejskie.

Wskaźnik rozwoju wspólnot terytorialnych

Pewnym sumarycznym sposobem opisanie sytuacji rozwoju gmin Dolnego Śląska może być Wskaźnik Rozwoju Wspólnot Terytorialnych (gmin). Obliczono go za pomocą metody portfelowej biorąc pod uwagę zarówno czynniki stymulujące rozwój jak również rozwój ten destymulujące. Wskaźnik ten pierwotnie zaproponowany został dla przedstawienia wniosków o nierównomiernym i niespójnym rozwoju gmin województwa zachodniopomorskiego w latach 1999–2001 (Czyszkievicz R., 2003). Jego zastosowanie dla oceny zróżnicowania dynamiki rozwoju gmin województwa dolnośląskiego przyniosło potwierdzenie wyodrębniania się i utrwalania obszarów wzrostu i stagnacji.

Podstawą określania stopnia rozwoju wspólnoty terytorialnej (gminy) i składową samego wskaźnika dla województwa dolnośląskiego w latach 2005 – 2009 są następujące elementy:

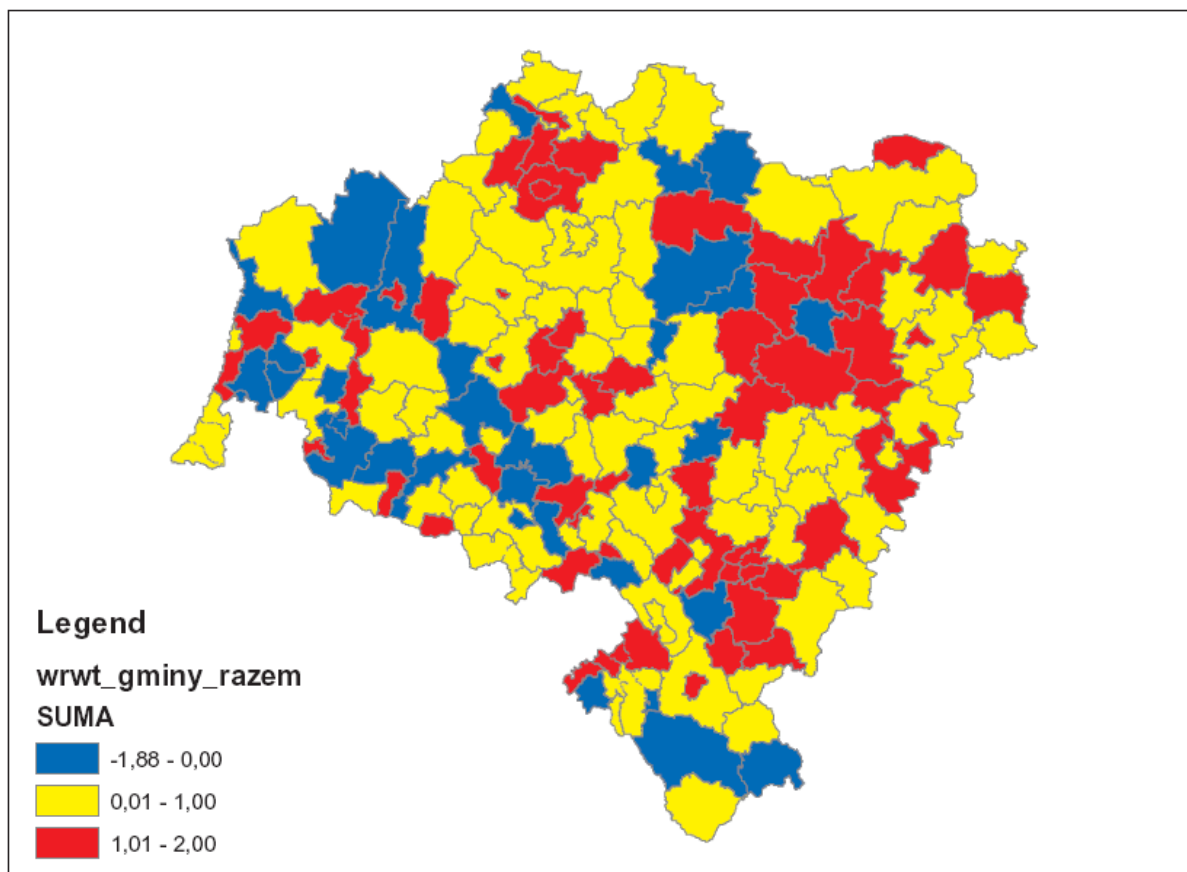
- A) udział dochodów własnych gminy w danym okresie w stosunku do całkowitego dochodu gminy uzyskanego w tym samym okresie,
- B) udział wydatków inwestycyjnych w ogólnych wydatkach poniesionych przez gminę w danym okresie,
- C) stopa ubóstwa wyrażona wielkością wydatków gminy na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w stosunku do wydatków gminy ogółem,
- D) stopa bezrobocia i jej fluktuacja w badanym okresie

Dwa pierwsze czynniki (A, B) świadczą o rozwoju gminy, natomiast dwa następne (C, D) informują o obciążeniu tego rozwoju zjawiskami i działaniami dowodzącymi istnienia problemów społecznych spowalniających lub uniemożliwiających rozwój.

W stosunku do pierwotnej konstrukcji wskaźnika, ze względu na ograniczoną dostępność danych, stopę ubóstwa określono na podstawie wielkości wydatków z budżetu gminy na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej a nie na podstawie ilości wypłacanych zapomóg. Przyjęto, że ze względu na wysoką korelację tych

dwóch czynników przyjęta zmiana nie wpływa znacząco na ostateczną wartość wskaźnika WRWT. Szczegółowy opis metody obliczania wskaźnika wykracza poza zakres niniejszej analizy, dlatego autorzy zdecydowali o nieprzedstawianiu tego opisu w opracowaniu.

Uzyskany w wyniku badania rozkład wskaźnika w przestrzeni województwa dolnośląskiego zaprezentowany został na mapie 9.

Mapa 9. Wskaźnik rozwoju Wspólnot Terytorialnych (gmin) na Dolnym Śląsku. Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wyniki badania pozwoliły wyodrębnić 55 gmin przodujących w rozwoju. Są one skoncentrowane w Aglomeracji Wrocławskiej, w Obszarze LGOM - w formie wyspowej związanej z pasem głogowsko – lubińskim i wokół Legnicy oraz na Przedgórzu Sudeckim. Zaobserwować można także pas gmin przodujących w rozwoju w obszarze związanym z pograniczem polsko – niemieckim. Pas ten o przebiegu od Zgorzelca w kierunku Legnicy nawiązuje do przebiegu głównych szlaków transportowych województwa dolnośląskiego.

Największą grupę 84 gmin na Dolnym Śląsku stanowią gminy o ustabilizowanej sytuacji rozwojowej. Występują one w przestrzeni całego województwa bez wyraźnej koncentracji. Można mimo to wskazać pewną tendencję do pasowego układu i występowania gmin w sąsiedztwie gmin o przodującym rozwoju.

Gminy o nieustabilizowanej sytuacji stanowią najmniej liczną grupę 30 jednostek samorządowych. Znajdują się one pomiędzy obszarami funkcjonalnymi LGOM i Aglomeracji Wrocławskiej. Ich koncentracja występuje natomiast na obszarze sudeckim.

Interesujące w kontekście ujawnionych na prezentowanej mapie rozkładów przestrzennych jest to, że omawiany wskaźnik nie jest różnicowany ani przez rodzaj gminy, jej wielkość (liczoną liczbą mieszkańców) ani też przez przynależność do wyodrębnionego obszaru funkcjonalnego. Różnice dla średnich wartości wskaźnika (ale też poszczególnych składowych, na podstawie których jest on wyliczony – z wyjątkiem stopy bezrobocia i jej fluktuacji) obliczonych dla gmin zakwalifikowanych do danego obszaru nie są statystycznie istotne na poziomie istotności $\alpha=0,05$. Fakt ten sugeruje, że mamy do czynienia z dość dużymi zróżnicowaniami wewnątrz wyróżnionych subregionów, co zresztą znajduje swoje potwierdzenie na zaprezentowanej mapie.

Należy też podkreślić brak korelacji między prezentowanym wskaźnikiem a omówionymi wcześniej wymiarami zróżnicowań dolnośląskich gmin. Wskaźnik Rozwoju Wspólnot Terytorialnych z jednej ujmuje w całościowy sposób różne aspekty rozwoju gmin, z drugiej zaś koncentruje się na nieco innych elementach, niż wyróżnione wymiary rozwojowe. Prezentowany wskaźnik bardziej odnosi się do potencjału rozwojowego wyrażonego pewnym perspektywami i uwarunkowań „dynamicznymi”, opisującymi zachodzące zmiany. Z kolei wyróżnione wymiary dotyczą sytuacji „statycznej”, związanej z aktualną sytuacją gminy i stopniem zaspokojenia potrzeb, jakości życia czy też szerzej – sytuacji społecznej układów lokalnych. Można przyjąć, że te dwa ujęcia niejako uzupełniają się i – mimo że nie są wzajemnie skorelowane – pozostają w pewnym sprzężeniu zwrotnym. Zależność między nimi występuje jednak w dłuższej perspektywie czasowej, wykraczającej poza przyjęte tu ramy analizy.

W tym miejscu należy jednak sformułować konkluzję, iż nie wszystkie gminy województwa będą mogły reprezentować zestandaryzowany poziom rozwoju. Spójność terytorialna nie może bowiem polegać na unifikacji, bowiem przekreślałaby naczelną ideę dążenia do osiągnięcia zadowalającego poziomu życia mieszkańców poprzez wzmocnienie różnorodności, zachowanie odmienności i własnego charakteru obszarów Unii Europejskiej. Ponadto występujące w dużej ilości na terytorium województwa dolnośląskiego obszary o funkcjach ochronnych ograniczają dynamiczną ingerencję dużych inwestycji infrastrukturalnych. Drogą rozwoju dla części obszarów dawnego Sudeckiego Okręgu Przemysłowego i gmin związanych z obszarami Borów Dolnośląskich jest wypracowanie własnej specjalizacji na bazie dostępnych i niepowtarzalnych nigdzie indziej w województwie zasobów – aktywów, którymi są w tej sytuacji obszary o funkcjach ochronnych.

Inwestycje rozwojowe ze środków Unii Europejskiej

Instrumentem wzmacniającym rozwój układów lokalnych, a także integralność Dolnego Śląska są środki finansowe redystrybuowane w ramach polityki spójności Unii Europejskiej za pośrednictwem Regionalnego Programu Operacyjnego czy też wcześniej za pośrednictwem Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego. Warto prześledzić na ile nierównomierny rozwój gmin przekłada się na interwencyjne wsparcie poziomu lokalnego ze środków unijnych samorządu województwa czy też rządowych programów.

W celu przeprowadzenia badania posłużono się opublikowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego zbiorczym zestawieniem dofinansowania gmin i powiatów według stanu na październik 2010r. Zestawienie to zawiera sumę dofinansowania z wielu programów i funduszy w przeliczeniu na liczbę mieszkańców gminy lub powiatu. Wśród źródeł finansowania uwzględnione zostały:

- a) Programy unijne 2007-2013
 - a. „Regionalny Program Operacyjny”
 - b. „Europejska Współpraca Terytorialna”
 - c. „Program Rozwoju Obszarów Wiejskich”
 - d. „Program Operacyjny Kapitał Ludzki”

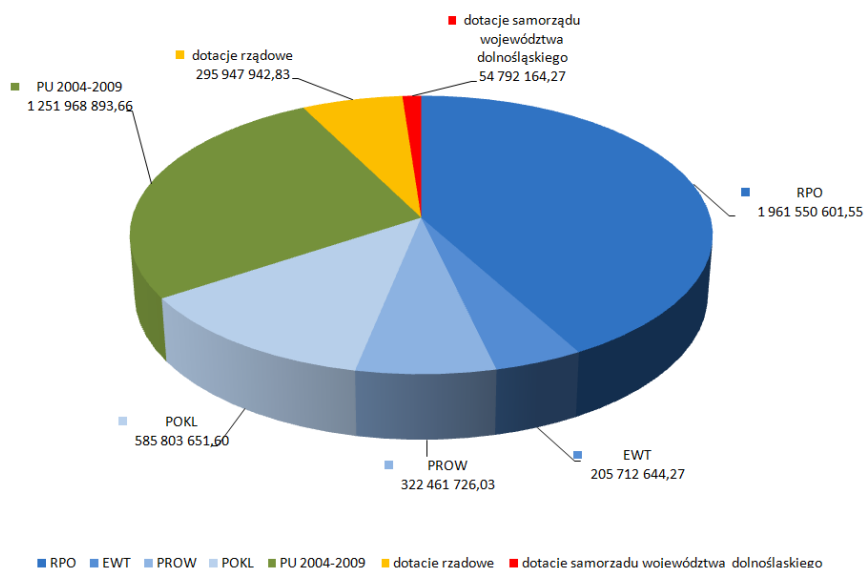
b) Programy Unijne 2004-2008

- a. "Interreg IIIa,
- b. ZPORR,
- c. „SPO ROL"

c) Dotacje rządowe

- a. Moje Boisko -Orlik 2012,
- b. Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej,
- c. Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych 2008-2011

d) Dotacje samorządu województwa dolnośląskiego.

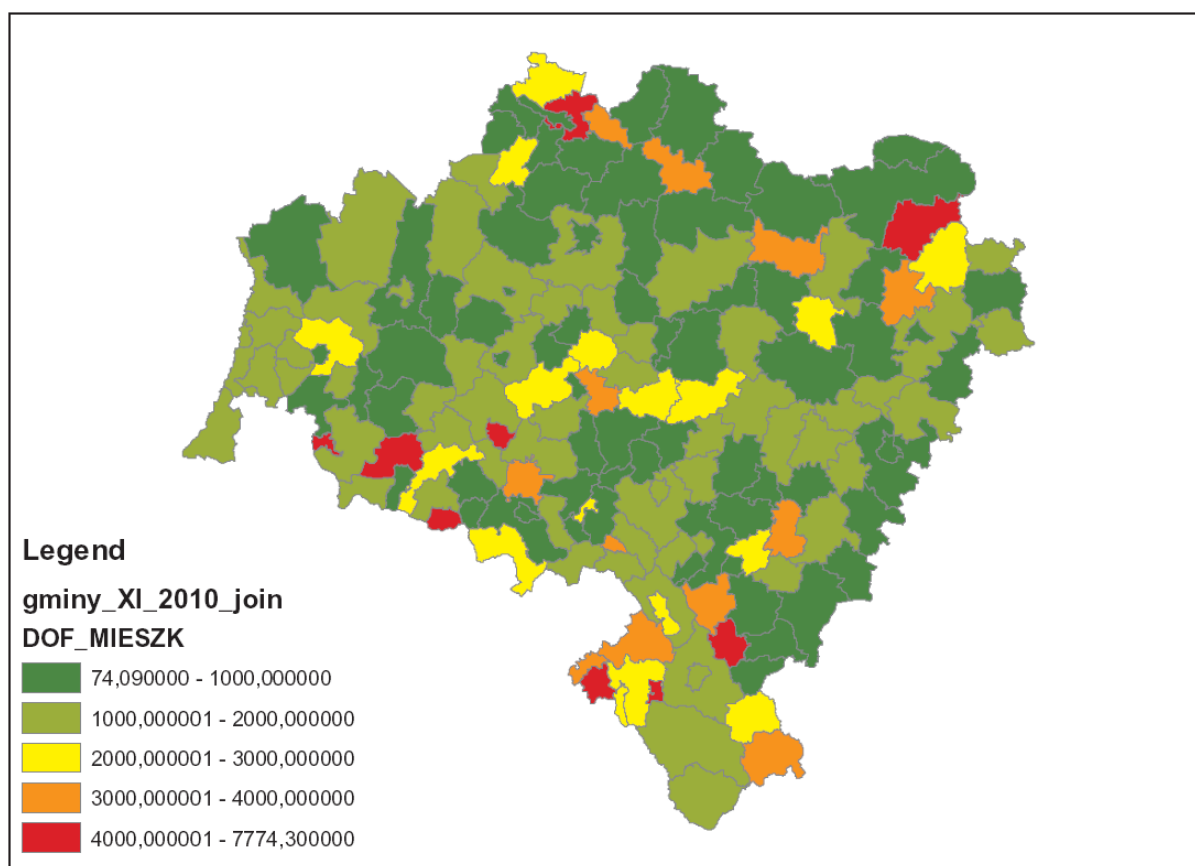

Rysunek 2. Struktura dofinansowania gmin i powiatów ze środków unijnych, rządowych i wojewódzkich. Opracowanie własne.

W październiku 2010 roku suma dotychczasowych dotacji wyniosła 4 253 mln zł. Wartości sumaryczne dla poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego przedstawiono na kolejnych mapach: 10 i 11. W zestawieniu dotychczasowych dotacji uwzględniono środki na projekty prowadzone przez:

- jednostki samorządu terytorialnego, jako beneficjentów,
- przedsiębiorców, przyporządkowane według gmin, jako miejsca realizacji,
- samorząd województwa, przyporządkowane do powiatów, jako miejsca realizacji.

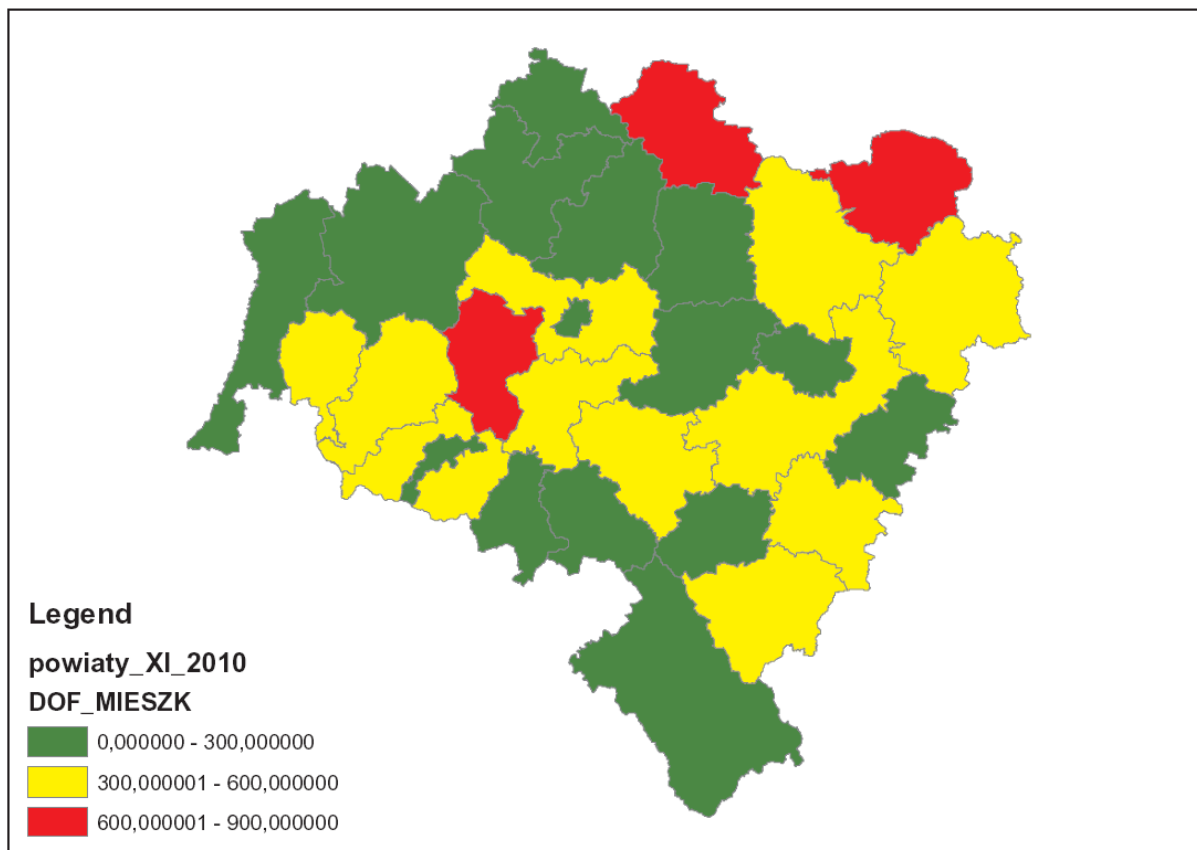
W zestawieniu nie uwzględniono projektów realizowanych przez innych beneficjentów niż wyżej wymienieni, m.in. ZOZ-y, szkoły, organizacje pozarządowe, kościoły, związki i stowarzyszenia oraz inne jednostki.

Mapa 10. Rozkład przestrzenny dofinansowania ze środków unijnych, rządowych i samorządu województwa w przeliczeniu na jednego mieszkańca gminy. Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego.

Środki finansowe stanowiące dotacje w ramach budżetowania 2007 – 2013 stanowią 2/3 całej puli dotacji. Rozkład przestrzenny dotacji wskazuje, iż największe wsparcie finansowe uzyskują gminy sudeckie, gminy leżące w północnej – peryferyjnej części województwa dolnośląskiego oraz gminy stanowiące przestrzeń pomostu pomiędzy LGOM-em a polem potencjału gospodarczego związanym z Przedgórzem Sudeckim.

Proces dystrybucji środków przyznawanych także na zasadach konkursu wskazuje na działania zmierzające do wyrównywania szans rozwojowych gmin. O dotacje starają się najintensywniej gminy, które charakteryzowały się także niskim współczynnikiem rozwoju WRWT.

Mapa 11. Rozkład przestrzenny dofinansowania ze środków unijnych, rządowych i samorządu województwa w przeliczeniu na jednego mieszkańca powiatu. Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego.

Do powiatów, które uzyskały najwyższe dofinansowanie należą powiaty: złotoryjski, górowski i milicki, a więc obszary o wskazanych wcześniej nasilonych procesach peryferyzacji.

W przestrzeni województwa dolnośląskiego występuje wysoka korelacja zjawisk związanych z zaburzeniami lub zapóźnieniami rozwojowymi i działań kompensacyjnych ukierunkowanych na wsparcie społeczności lokalnych poprzez udzielanie wsparcia finansowego. Działania te wymagają monitorowania i sprawdzenia skutków ich prowadzenia. Wyniki monitoringu stać winny się przedmiotem odrębnej analizy, która zweryfikować może obecnie przyjętą filozofię udzielania wsparcia społecznościom lokalnym Dolnego Śląska.

Wymiary integracji regionalnej

Infrastruktura transportowa a funkcje ochronne

Właściwie przeprowadzane inwestycje infrastrukturalne mają decydujący wpływ na rozwój społeczny i gospodarczy regionów. Dolny Śląsk, leżący w sercu kontynentu europejskiego, w wyniku przemian społecznych, gospodarczych i ustrojowych dokonujących się w ostatnich dwudziestu latach, stał się regionem, który coraz silniej wiąże swoją przestrzeń z procesami rozwojowymi, inicjowanymi w innych regionach europejskich. Globalna sieć powiązań ekonomicznych w sposób większy niż kiedykolwiek w historii Dolnego Śląska determinuje funkcjonowanie gospodarki, oddziałuje na postawy społeczne i działania administracji publicznej.

Przestrzeń województwa dolnośląskiego stanowi obszar bardzo intensywnego zderzenia się systemów infrastruktury technicznej, szczególnie transportowej z obszarami przyrodniczymi, w tym obszarami objętymi ochroną. Intensywność ta wynika ze specyfiki przyrodniczej regionu oraz uwarunkowań historycznych związanych z rozwojem gospodarczym regionu. Wskaźnik średniej gęstości dróg krajowych dla województwa dolnośląskiego jest wyższy niż dla kraju patrz tabela:

Tabela 15. Średnia gęstość dróg: Dolny Śląsk na tle Polski.

	Terytorium Polski	Terytorium województwa dolnośląskiego
Drogi ogółem	81,7 km/100 km ²	91,2 km/100 km ²
Drogi krajowe	5,9 km/100 km ²	6,6 km/100 km ²

źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS 2010.

System przyrodniczych obszarów chronionych na terenie województwa dolnośląskiego, wliczając w to obszary Natura 2000 obejmuje ok. 30% jego całkowitej powierzchni. Tworzą go następujące elementy: 2 Parki Narodowe, 66 rezerwatów przyrody, 65 obszarów NATURA 2000, 12 parków krajobrazowych, 25 obszarów chronionego

krajobrazu, 10 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 122 użytki ekologiczne i 2 obszary chronione objęte konwencją Ramsarską. Statystyka zdaje się zatem potwierdzać postawioną na początku niniejszego rozdziału tezę o intensywności zderzeń i konfliktów wywołanych funkcjonowaniem systemów ochronnych i systemów infrastruktury w województwie dolnośląskim. Głębsza analiza pozwala ukazać, iż obszarowa forma ochrony przyrody jest tylko jedną z form krępowania rozmachu inwestycji transportowych czy innych infrastrukturalnych. Biorąc pod uwagę obecne uwarunkowania prawne wynikające z dostosowania prawodawstwa polskiego do dyrektyw europejskich zwrócić trzeba uwagę na wymogi szczególnej dbałości o obszary cenne przyrodniczo i minimalizacji szkodliwego oddziaływania inwestycji na środowisko naturalne. Efektem tak funkcjonującego prawa jest konieczność sporządzania rzetelnych inwentaryzacji przyrodniczych oraz przygotowanie prognozy oddziaływania na Środowisko. W wielu przypadkach zachodzi konieczność przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko a w konsekwencji raportowanie o wpływie przeprowadzonej inwestycji na środowisko. Wsnuć można zatem wniosek iż konflikt i trudna koegzystencja systemów transportowych i ochronnych nie jest tylko domeną wymiaru przestrzennego ale głównie wiąże się z dymensją uregulowań i przepisów prawa. W praktyce poszukiwanie wariantów i uzgadnianie przebiegów nowej infrastruktury liniowej staje się pułapką znacznego zwłoczenia realizacji inwestycji w czasie.

Istniejąca infrastruktura wymaga także działań inwestycyjnych: stopniowych remontów i usprawnień, korekt przebiegu, budowy przepustów, poszerzeń itd. Wszelkie działania inwestycyjne muszą jednak przewidywać badanie oddziaływania na środowisko. Wypełnienie procedur pozwoli dopiero uzyskać kluczowy dla prowadzonych dzisiaj inwestycji dokument o nazwie „decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach”. Dokument ten w zależności od skali działania może być wydany przez Regionalną lub Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska. Działania w wymiarze prawnym powiązane są zatem ściśle ze sferą instytucjonalną. Ten tok analizy pozwala na wysnuć kolejnej tezy, iż organizacja przepływu wiedzy i dokumentów pomiędzy instytucjami jest w ostatecznym rozrachunku jednym z

elementów warunkujących stan systemów transportowych i przesyłowych w regionie i kraju, a także na całym obszarze ujednolicanego prawa – w Unii Europejskiej.

Choć obszary prawnie chronione obejmują niespełna około 30% województwa, udokumentowane, szczególnie cenne pod względem przyrodniczym siedliska występują w każdym mikroregionie województwa. Ze względu natomiast na urozmaiconą rzeźbę terenu, i uwarunkowany bogatą budową geologiczną charakter województwa obserwuje się na dużą różnorodność gatunkową flory i fauny. „W obszarze województwa można wydzielić kilka stref, w których nagromadzenie cennych siedlisk i gatunków jest znacznie większe niż w pozostałej części regionu. Do takich obszarów należą przede wszystkim: doliny rzeczne, stanowiące ważne korytarze ekologiczne, obszar Sudetów i Przedgórze Sudeckiego, obszar Borów Dolnośląskich oraz północna część regionu z kompleksami stawów hodowlanych. Mało zmienione fragmenty dolin rzecznych Odry, Bystrzycy, Strzegomki, Bobru czy Kwisy charakteryzują się występowaniem cennych, zbliżonych do naturalnych, fragmentów lasów lęgowych, gradów i olsów. Natomiast w Sudetach spotyka się gatunki endemiczne i reliktowe typowe dla Europy Północnej” (źródło??).

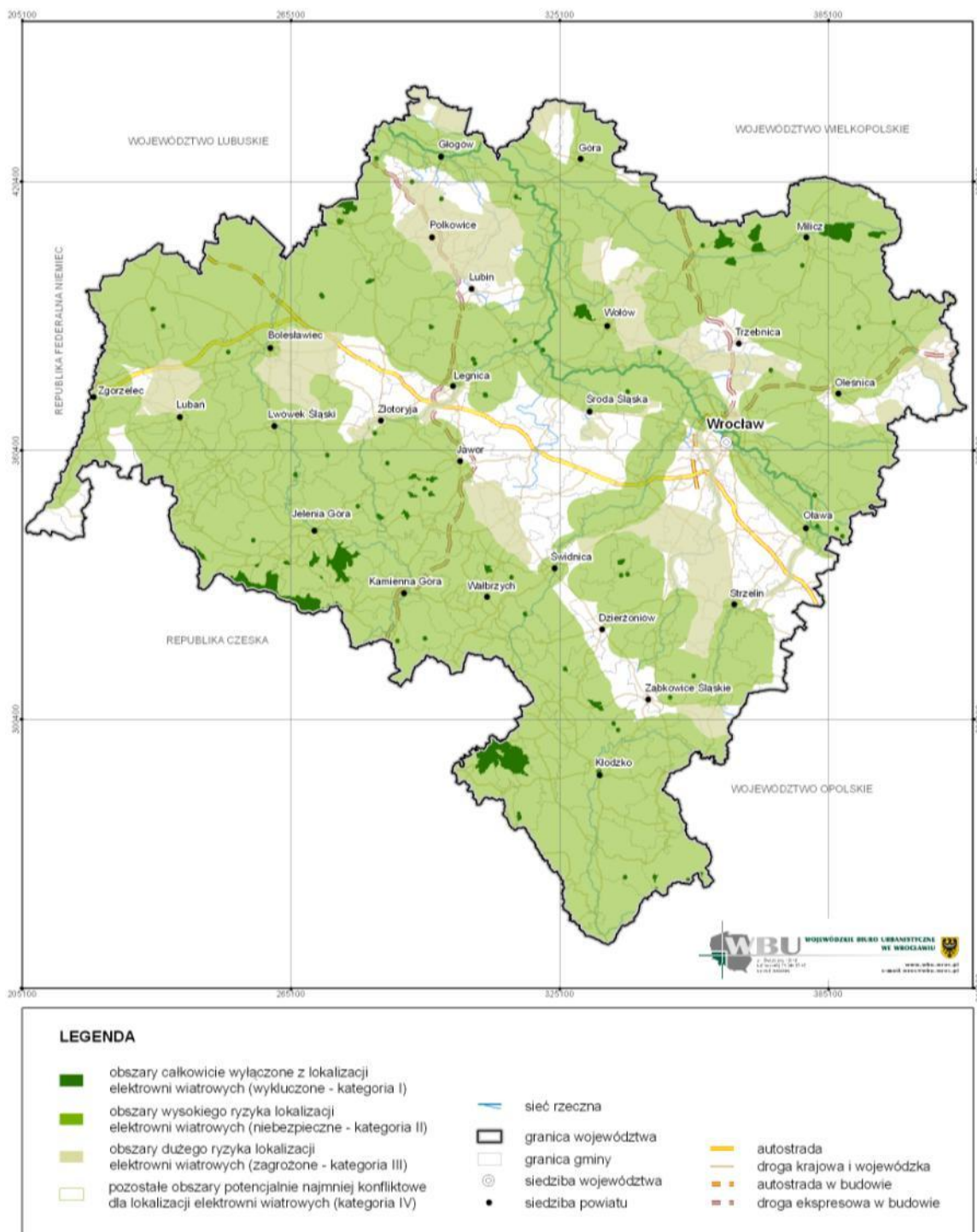
Ocena uwarunkowań przestrzennych województwa dolnośląskiego pod kątem procesu inwestycji związanych z energetyką wiatrową unaoczniała fakt wysokiej wrażliwości i potencjalnej konfliktowości takich inwestycji ze sferą środowiskową (por. mapa 12).

Wśród obszarów o funkcjach ochronnych, poza przestrzenią nasyconą walorami przyrodniczymi znajdują się także tereny charakteryzujące się cennymi walorami krajobrazowymi i kulturowymi oraz związanymi z dziedzictwem.

Analiza ta wykazała, że na niemal 85 % powierzchni województwa występuje wysokie lub bardzo wysokie prawdopodobieństwo konfliktu ekologicznego wywołanego postawieniem masztów energetyki wiatrowej.

Analogicznie jak jest to w przypadku systemu ochrony przyrody, na Dolnym Śląsku funkcjonuje system ochrony dziedzictwa kulturowego. Jego elementami składowymi są obiekty, zespoły i obszary zabytkowe objęte ustawowymi formami ochrony. Są to uznane za pomniki historii zabytki nieruchome wpisane do rejestru lub parki kulturowe o szczególnych wartościach kulturowych oraz założenia wielkoobszarowe o statusie parku kulturowego,

utworzone w celu ochrony krajobrazu kulturowego. Innymi elementami obszarowego systemu ochrony są ustalenia ochrony zapisane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, tj. strefy ochrony konserwatorskiej oraz zestawienia obiektów i zespołów zabytkowych ujętych w rejestrze zabytków i w ewidencji konserwatorskiej, a także plany ochrony, które sporządza się dla parków kulturowych.

Mapa 12. Obszary ograniczeń elektrowni i parków wiatrowych w województwie dolnośląskim.
Źródło: Studium uwarunkowań przestrzennych dla lokalizacji elektrowni wiatrowych w województwie dolnośląskim, WBU we Wrocławiu 2010.

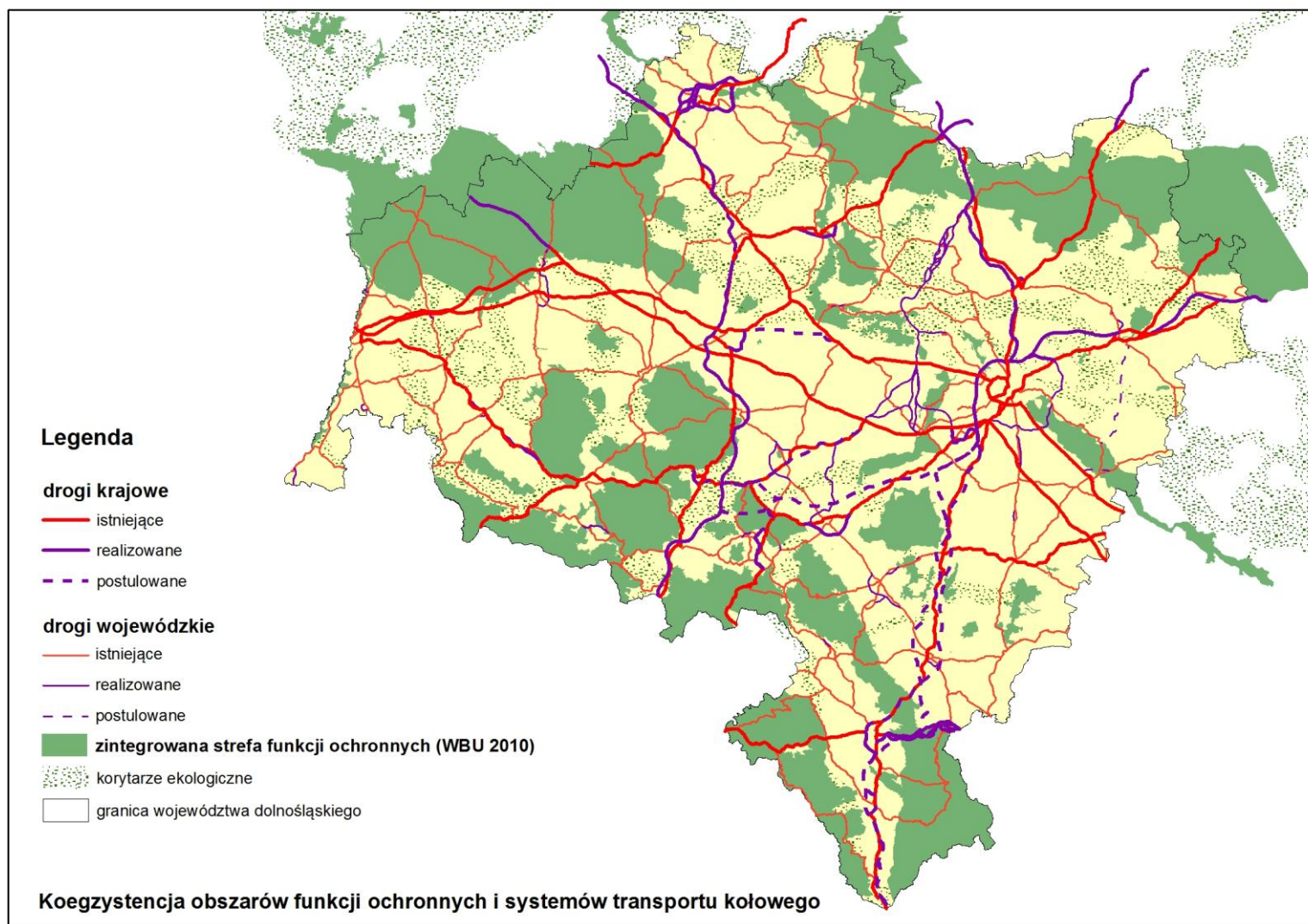
Również w przypadku ochrony walorów krajobrazowych lub innych związanych z dziedzictwem kulturowym występują ograniczenia w kształtowaniu sieci nowej infrastruktury technicznej warunkowane przepisami i strzeżone przez sferę instytucjonalną konserwatorów.

Podsumowując dotychczasową część rozważań stwierdzić należy, iż rozszerzające się stale na Dolnym Śląsku obszary o funkcjach ochronnych stwarzają coraz większe ograniczenia dla restytucji i rozbudowy funkcji sieci infrastrukturalnych warunkujących rozwój społeczno-gospodarczy. Niemniej inwestycje infrastrukturalne są konieczne dla realizacji polityki spójności rozumianej, jako wspieranie działań prowadzących do wyrównania warunków ekonomicznych i społecznych we wszystkich regionach Unii Europejskiej, zmniejszenia różnic w poziomie rozwoju regionów oraz likwidacji zacofania. Tym bardziej koegzystencja obszarów o odmiennych funkcjach w integrującej wszystkie sfery działań przestrzeni staje się wyzwaniem strategicznym, nie tylko województwa dolnośląskiego.

Analiza współczesnego stanu wrażliwości tej koegzystencji oraz procesów modyfikujących wzajemne oddziaływanie przeprowadzona może być na bazie systemów transportu kołowego. Dla potrzeb analizy przyjęto, jako jednolitą strefę o dominującej funkcji ochrony przyrody i krajobrazu, obszar integrujący ochrony walorów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu wraz z obszarami najwyższej ochrony. W skład tej strefy wchodzi: rezerваты przyrody, parki narodowe, obiekty zabytkowe na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO, pomniki historii, parki kulturowe, Obszary Specjalnej Ochrony i Specjalne Obszary Ochrony Natura 2000, projektowane i potencjalne obszary Natura 2000, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, otuliny obszarów chronionych, strefy ochrony uzdrowiskowej. Strefa ta nakreślona została już uprzednio w projekcie zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego przygotowanym w roku 2010. Strefa ta opleciona jest w województwie dolnośląskim elementami infrastruktury transportowej (por. mapa 13).

Największym obszarem zderzenia funkcji ochronnych i transportowych jest Przedgórze Sudeckie i obszar Sudetów. Ukształtowana historycznie sieć osadnicza potrzebuje

dziś zdecydowanej poprawy dostępności transportowej, jednak koncentracja obszarów o funkcjach ochronnych komplikuje obecnie i z pewnością skomplikuje w przyszłości swobodę kształtowania układu drogowego.

Mapa 13. Koegzystencja systemów transportowych i obszarów o funkcjach ochronnych. Opracowanie własne na podstawie danych WBU we Wrocławiu.

Trzy największe miasta tego regionu, Jelenia Góra, Wałbrzych i Kłodzko są słabo ze sobą zintegrowane siecią drogową. Postulowane i zapisane w Planie Zagospodarowania Przestrzennego, projekcie jego aktualizacji i w Wytycznych Kierunkowych Do Kształtowania Sieci Drogowej i Kolejowej w Województwie Dolnośląskim powiązania drogowe stanowią dziś jedynie element życzeń i studiów. Brak jest natomiast konkretnych przedsięwzięć inwestycyjnych i planistycznych (por. rozdział B integracja transportowa). Dotychczasowa polityka inwestycyjna doprowadziła do stanu, w którym obszar sudecki ulega stopniowej peryferyzacji, a poprawa dostępności transportowej wiąże się z inwestycjami surowo weryfikowanymi przez procedury podporządkowane strzeżeniu systemów ochronnych.

Znajdujące się w północnej części województwa dwa wyspowo ukształtowane systemy ochronne związane z Borami Dolnośląskimi oraz pasem Wzgórz Trzebnickich Doliną Baryczy i rezerwatami Stawów Milickich nie są w porównaniu z problemowym obszarem Sudeckim aż tak znaczącą barierą rozwoju infrastruktury, z racji odmiennych potrzeb. Północna część województwa za wyjątkiem obszaru Głogowsko – Legnickiego charakteryzuje się niską gęstością zaludnienia. Struktura osadnicza tego obszaru nie inicjowała także rozwoju gospodarczego. Dwa naczelne szlaki transportowe relacji północ – południe, wzmocnione są obecnie inwestycjami Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad - drogą S3 (relacji Legnica – Zielona Góra) i S5 (relacji Wrocław – Poznań). Drogi te są aktualnie w trakcie realizacji i przechodzą trudną procedurę uzyskiwania decyzji o uwarunkowaniach środowiskowych, lub względnie właśnie decyzję tę uzyskały, bowiem inwestycje te są podzielone na etapy realizacyjne.

Największy splot dróg krajowych i wojewódzkich przenoszących ruch w województwie dolnośląskim występuje w subregionie funkcjonalnym określonym dla potrzeb tej analizy, jako obszar szerokiej Aglomeracji Wrocławskiej. W obszarze tym obserwuje się także największe nagromadzenie planowanych lub realizowanych inwestycji. Zderzenie obszarów Doliny Odry, Oławy i Bystrzycy ogranicza możliwości inwestycyjne. Oczywiście nie wyklucza ich automatycznie, ale powoduje konieczność prowadzenia kompensacji przyrodniczych i stosowania fizycznych mechanizmów ochronnych (ekrany ochronne, bariery, itp.) w stosunku do obszarów cennych przyrodniczo. Skutkuje to zdecydowanym podrożeniem inwestycji infrastrukturalnych. Oczywiście mechanizm ten występuje na każdym pozostałym obszarze województwa. Stawiając jednak tezę, iż Wrocławski Obszar Metropolitalny (WrOM) winien być lokomotywą rozwoju Dolnego Śląska,

wnioskować należy, iż powiązania transportowe wiążące go z regionem winny być realizowane priorytetowo. Tymczasem koszty inwestycji, zwiększone koniecznością koegzystowania obszarów o funkcjach ochronnych i infrastruktury powodują zwielokrotnienie nakładów inwestycyjnych i zmuszają do sformułowania pytania dotyczącego ostatecznego bilansu kosztów i korzyści inwestycji. Zmuszają także do poszukiwania odpowiedzi na pytanie: czy stać nas obecnie na rozwój.

Jako przykład koegzystencji obszarów o funkcjach ochronnych i systemów transportowych podawać należy poza siecią drogową sieć kolejową województwa. Ze względu jednak na brak obecnie przedsięwzięć związanych z nowymi przebiegami linii kolejowych, konflikty środowiskowe, czy też z obszarami lub obiektami dziedzictwa kulturowego, w znikomym stopniu są udziałem infrastruktury kolejowej. Obecna tendencja związana z zawieszaniem lub likwidowaniem linii kolejowych wskazywałaby raczej na zmniejszenie się negatywnego oddziaływania kolejowej sieci transportowej na obszary o funkcjach ochronnych województwa. Problem pojawi się z pewnością podczas:

rewitalizacji linii kolejowej, budowy nowej linii kolejowej (szczególnie przy realizacji dolnośląskiego odcinka Kolei Dużych Prędkości, prowadzenia remontów linii kolejowych. Zgodnie jednak z polityką transportową Unii Europejskiej, kolej jako forma transportu przyjazna środowisku w znacząco niższym stopniu oddziałuje na środowisko. W tej sytuacji koegzystencja obszarów ochronnych i sieci kolejowych staje się być mniej konfliktogenną niż jest to w przypadku dróg kołowych.

Odwołując się do zadanego wyżej pytania: „Czy stać nas obecnie na rozwój” sformułować można negatywny scenariusz rozwoju wydarzeń. Inwestycja, której koszty wzrastają w wyniku dodania do projektu rozwiązań technicznych i budowli o funkcjach ochronnych względem środowiska może spowodować rezygnację z przeprowadzenia inwestycji a tym samym zaniechanie wzmocnienia infrastrukturalnego obszaru. To zaniechanie skutkować będzie utrzymaniem lub pogorszeniem stopnia dostępności transportowej. W ślad za tym może rozwijać się proces pauperyzacji i peryferyzacji, powodowany odpływem kapitału, także ludzkiego.

Rozważania powyższe wskazują na konieczność przeprowadzenia osobnej analizy związanej z kosztami, jakie ponieść muszą: region, gospodarujące tu społeczeństwo i obszary cenne przyrodniczo, za rozwój i wyrównywanie standardów życia do tych utrwalonych w krajach członkowskich tak zwanej Starej Unii. Analizie tej towarzyszyć powinno założenie, iż

każda decyzja przestrzenna, szczególnie liniowa, taka jak droga czy linia kolejowa, powoduje skutki finansowe, ale także społeczne i gospodarcze nie wyrażone konkretną wartością monetarną, ale wzmacniającą region. Koszty i korzyści decyzji przestrzennych winny być zatem analizowane w szerokim spektrum powiązań: infrastruktura – ekosystem – gospodarka – społeczeństwo. Taki splot sfer przywołuje postawioną we wstępie tego opracowania tezę odwołującą się do integrującej roli przestrzeni wobec przejawów działalności człowieka i funkcjonowania ekosystemów.

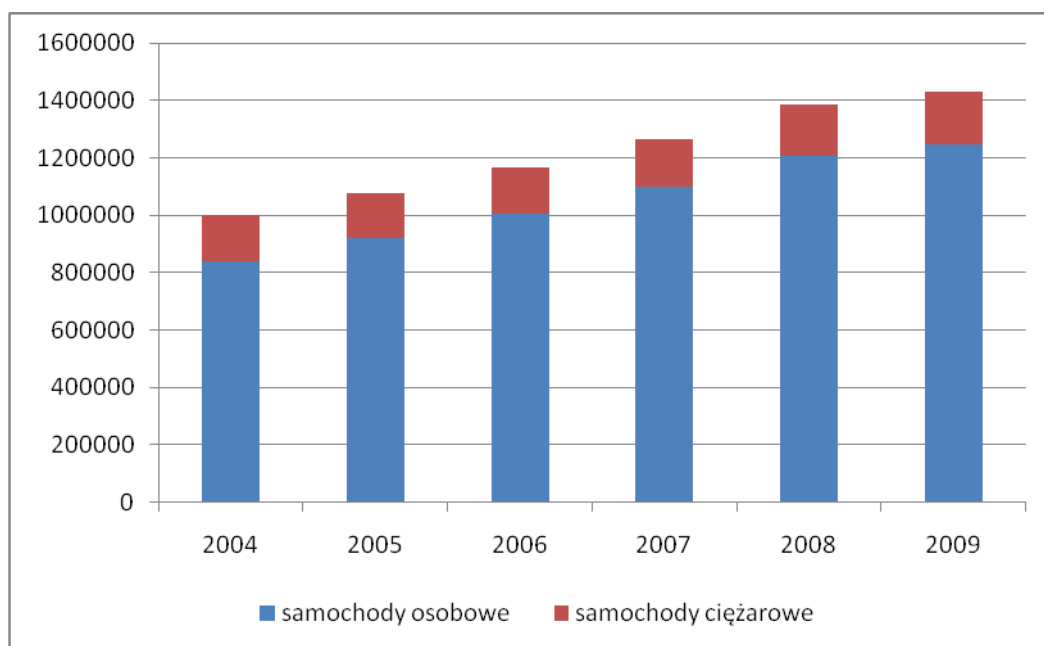
Integracja przestrzeni województwa dolnośląskiego jako funkcja rozwoju systemów transportowych

Systemy transportowe są zasadniczym elementem przestrzeni decydującym o jej wewnętrznych społecznych i gospodarczych powiązaniach. Sprawność tych systemów rozstrzyga o przepływach dóbr, usług, kapitału i ludzi. Spójność rozwoju regionu i jego integracja jest zatem pochodną sprawności systemów transportowych i ich komplementarności.

Stan faktycznych przepływów transportowych przeanalizować można na bazie Generalnego Pomiaru Ruchu (GPR). Badanie to przeprowadzane jest w Polsce od 1965 roku co pięć lat i obejmuje między innymi: średni dobowy ruch w roku, godzinowe natężenie ruchu oraz średnią prędkość podróży na danej drodze.

Średnidobowy ruch pojazdów na drogach krajowych w województwie (wg GPR 2005r.) wyniósł 8904 pojazdów i był wyższy niż średnia krajowa (8298). Udział samochodów osobowych w tym ruchu stanowił 70%, lekkich samochodów ciężarowych (dostawczych) - 10%, ciężarowych - 18%, autobusów - 2%.

Obecnie, w 2010 roku przeprowadzane jest badanie GPR jednak wyniki dostępne będą dopiero w 2011 roku. Dane dostępne pochodzą z 2005 roku i na ich bazie obserwować można tendencje dotyczące integracji i wiązania potencjałów w przestrzeni województwa dolnośląskiego. Założyć należy, iż wartości wskazane podczas pomiaru ruchu w roku 2010 będą wyższe niż wyniki pomiaru przeprowadzonego w roku 2005. Przewidywany wzrost będzie prawdopodobnie wysoce skorelowany ze wzrostem zarejestrowanych pojazdów na terytorium województwa dolnośląskiego (por. rysunek 3).

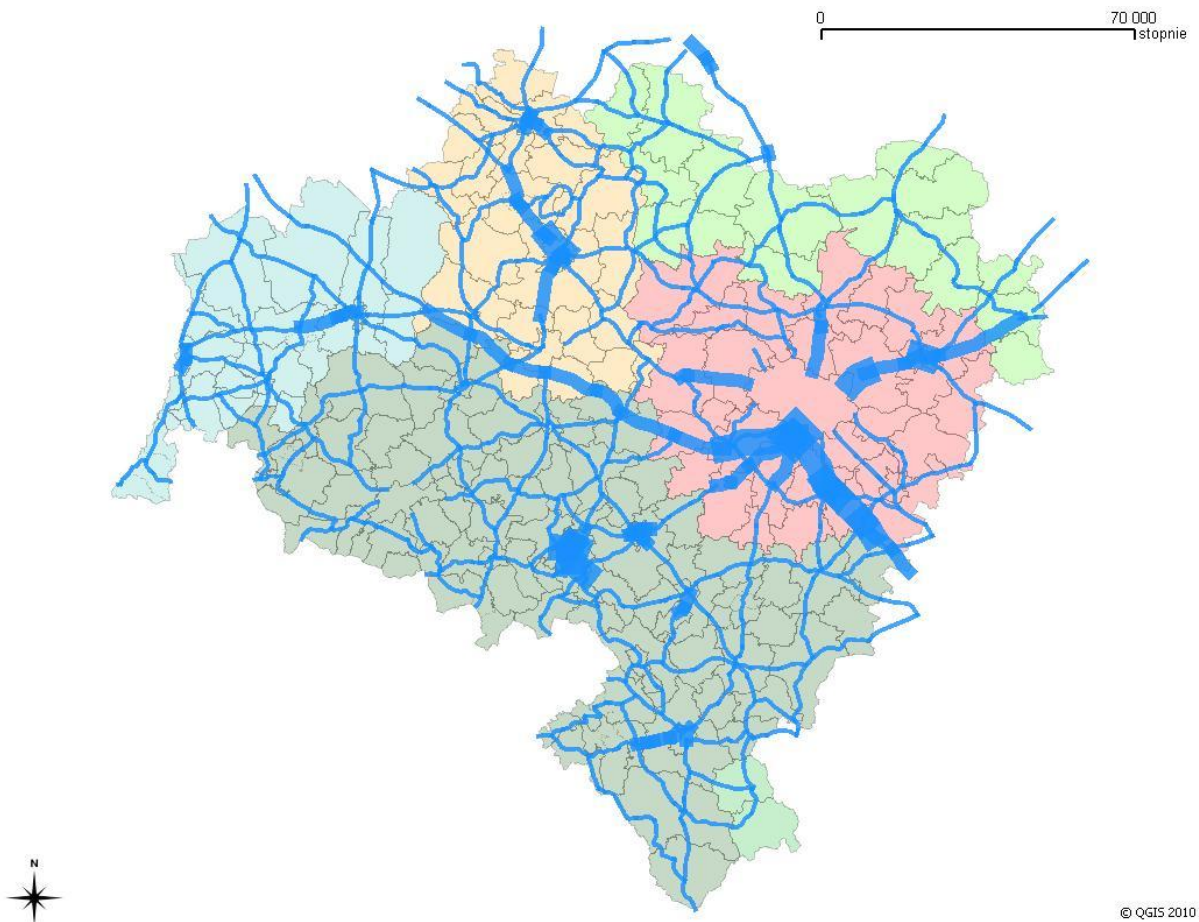
Rysunek 3. Liczba samochodów osobowych i ciężarowych zarejestrowanych w województwie dolnośląskim w latach 2004 – 2009. Opracowanie własne na podstawie GUS 2010.

Od roku akcesji Polski do Unii Europejskiej do końca 2009 roku na terytorium województwa dolnośląskiego liczba zarejestrowanych samochodów osobowych wzrosła niemal o 50%. W tym samym okresie liczba zarejestrowanych samochodów ciężarowych wzrosła o 17 %.

Tabela 16. Procentowy wzrost liczby pojazdów zarejestrowanych w województwie dolnośląskim względem roku 2004.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
samochody osobowe	100	109	119	130	144	148
samochody ciężarowe	100	99	102	106	113	117

Nieznacznej zmianie ulegną proporcje rozkładu natężenia ruchu w przestrzeni. Główne kierunki transportowe z pewnością utrwala się i będą się wyróżniać wzrostem obciążenia ruchem względem sieci uzupełniającej. Mimo wzrostu zarejestrowanych pojazdów na Dolnym Śląsku rozkład przestrzenny głównych generatorów ruchu pozostanie jednak niezmienny, stąd też wstępną analizę współczesnych przepływów transportowych w regionie oprócz można o wyniki badań GPR z roku 2005 (por. mapa 14).

Mapa 14. Natężenie średniego dobowy ruch w roku ruchu na tle wyróżnionych obszarów funkcjonalnych.

Największe natężenie średniego dobowego ruchu samochodowego w ciągu roku i największe przepływy transportowe, rejestrowane są wzdłuż autostrady A4. Przepływy te ulegają zdecydowanemu zwiększeniu w obszarze Aglomeracji Wrocławskiej. Węzły autostradowe przyjmują ponadto ruch z drogi krajowej nr 35 i drogi krajowej nr 8. Również na tych drogach największe natężenie ruchu obserwowane jest w obszarze zarysowanej aglomeracji Wrocławskiej. Drogi te zatem pełnią istotną rolę integrującą subregion w południowej jego części. W obszarze północnym i zachodnim aglomeracji Wrocławskiej wysokie natężenie ruchu obserwowane jest na drodze krajowej nr 8 w kierunku na Warszawę, nr 5 w kierunku na Poznań i nr 94 w kierunku Legnicy. Również w przypadku tych dróg największe wzmocnienie ruchu obserwowane jest w obrębie subregionu Aglomeracji Wrocławskiej. Dowodzi to trafności delimitacji subregionów funkcjonalnych dokonanej we wcześniejszej fazie niniejszej analizy. Obszar Aglomeracji Wrocławskiej jest zatem przestrzenią największych przepływów transportowych towarowych i osobowych. W ślad za tym koncentruje się tutaj kapitał i usługi. Gwiaździście rozchodzące się wstęgi potoków

transportowych z jądra aglomeracji Wrocławskiej ku innym subregionom Dolnego Śląska i województw sąsiednich wskazują na tendencje do szerokiego oddziaływania Wrocławia i koncentrowania się wokół niego kapitału. Jednocześnie zwrócić należy uwagę na fakt, iż takie przestrzenne rozkład natężenia ruchu wynika z silnie rozwiniętych procesów suburbanizacyjnych dokonujących się w strefie podmiejskiej Wrocławia. Procesy te, szczególnie suburbanizacja mieszkaniowa powiązana jednoznacznie z procesami suburbanizacji ludnościowej, wymaga reakcji w formie organizacji transportu publicznego. Brak oferty tego rodzaju, przy istniejącym jednocześnie potencjale infrastrukturalnym odczytać należy jako brak właściwej integracji transportowej subregionu, o czym będzie mowa w dalszej części analizy.

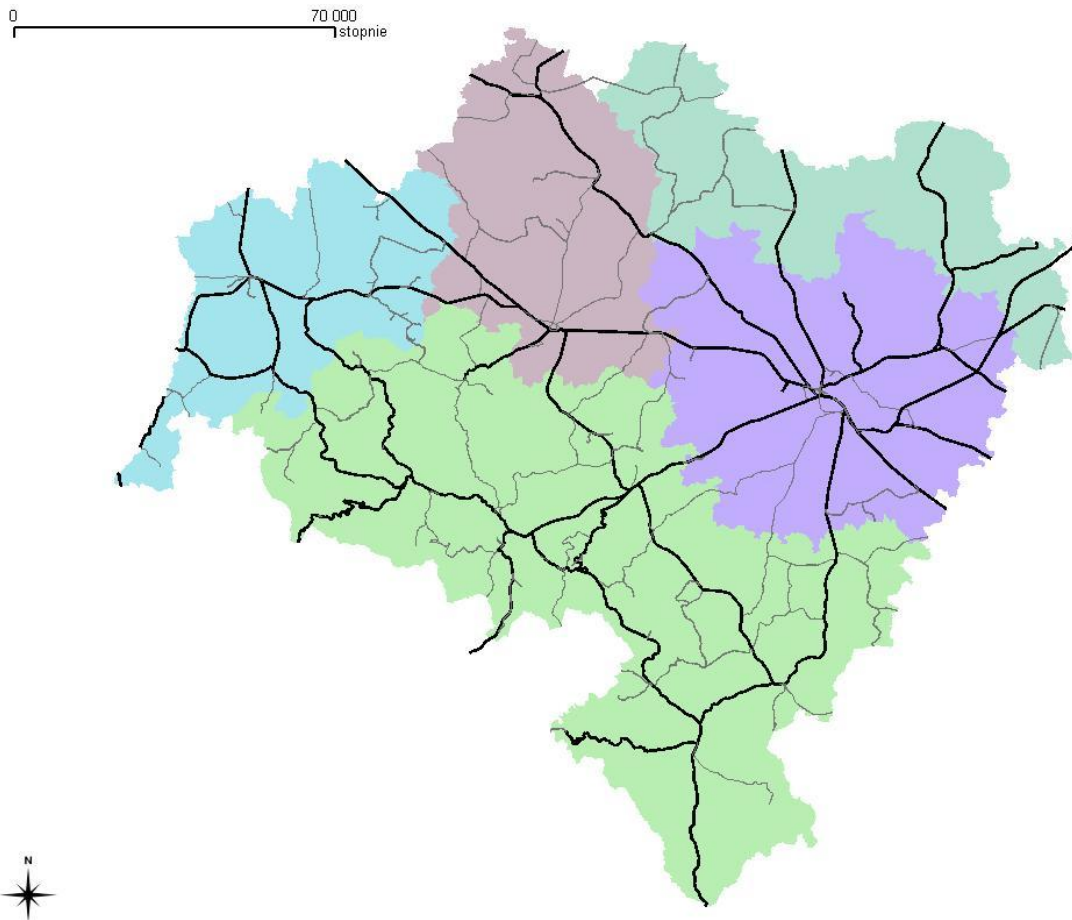
Aglomeracja Wrocławska o kształtującym się charakterze metropolitalnym, aby właściwie stymulować procesy rozwoju w innych subregionach województwa dolnośląskiego potrzebuje wzmocnienia w postaci poprawy dostępności transportowej – zależnej wprost od standardów dróg. Autostrada A4 jako nerw przewodzący impulsy rozwojowe pomiędzy węzłami - miastami, w roku 2005 nie była doprowadzona do granicy zachodniej województwa i nie umożliwiała bezpośredniego powiązania regionu systemem dróg ruchu bezkolizyjnego z siecią autostrad Unii Europejskiej. Trwała wówczas budowa odcinka A18 od węzła Krzywa koło Bolesławca w kierunku Berlina i drugiej części A4 od wspomnianego węzła w kierunku Drezna. Spodziewać można się zatem, że przepływy transportowe ukazane badaniem GPR z 2010 roku wskażą wzrost natężenia ruchu pomiędzy Zgorzelcem a Wrocławiem i Olszyną a Wrocławiem. Czas przejazdu z zachodnich peryferii województwa dolnośląsko do Wrocławia skrócił się wydatnie, tym samym dostępność transportowa szerokiego pasa przestrzeni Dolnego Śląska o przebiegu równoleżnikowym od Zgorzelca przez Legnicę i Wrocław po Brzeg w województwie opolskim osiągnęła poziom oferowany poprzez optymalne współczesne możliwości techniczne.

Mimo korzystnego układu drogowego przepływy pomiędzy Legnicą a Wrocławiem nie wyróżniają się intensywnością wskazującą na kooperację tych organizmów. GPR z roku 2005 wskazuje bardzo intensywne relacje pomiędzy Głogowem – Lubinem i Legnicą. Świadczy to o rozwiniętej kooperacji w obszarze Legnicko – Głogowskiego Okręgu Miedziowego (LGOM) i dużej wymianie towarów i ludności. Obszar LGOM i obszar Aglomeracji Wrocławskiej nie wykształciły jednak istotnych powiązań gospodarczych. Nie są one bynajmniej odzwierciedlone badaniem natężenia ruchu samochodowego.

Obszarem o największych utrudnieniach dostępności transportowej są obszary Sudetów i Przedgórze Sudeckiego, które znalazły się w na nowo zdelimitowanym dla potrzeb niniejszej analizy subregionie Sudeckiego Okręgu Przemysłowego. Na obszarze tym głównymi generatorami ruchu są Jelenia Góra - Wałbrzych – Świdnica i obszar aglomeracji Pieszyce – Dzierżoniów – Bielawa. Bardzo silne związki i zależności funkcjonalne wykształciły się pomiędzy Kłodzkiem a obszarem uzdrowisk w zachodniej części Kotliny Kłodzkiej. Problemem jest tutaj właściwe wewnętrzne zintegrowanie tego obszaru oraz integracja z obszarem Aglomeracji Wrocławskiej. Z punktu widzenia natężenia ruchu brak jest w tym subregionie przesłanek świadczących o pasmowych przepływach wskazujących na wzajemne wewnętrzne silne związki gospodarcze. Sądzić należy dodatkowo, iż rozwój takich powiązań utrudniony jest poprzez brak wysokiej jakości dróg w sieci transportowej, która miałaby za zadanie wzmagający się ruch przenieść. Powiązania subregionu SOP z Aglomeracją Wrocławską są najważniejszym wyzwaniem województwa na najbliższe lata. Istotnym problemem jest dramatycznie wręcz wzrastające natężenie ruchu na drodze krajowej nr 35. Pomiędzy Wałbrzychem – Świdnicą a Wrocławiem i na drodze krajowej nr 8 Wrocław – Kłodzko. Generalny Pomiar Ruchu przeprowadzony w 2010 r. z pewnością, szczególnie w przypadku tych dróg wskaże i udowodni opinię o istotnym wzroście ruchu. Zagadnienie związane ze stającymi w związku z tym wyzwaniami województwa przytoczono w dalszej części analizy.

Przepływy transportowe w województwie dolnośląskim nie powinny być analizowane bez uwzględnienia sieci kolejowej. Z czysto statystycznego punktu widzenia, sieć kolejowa województwa dolnośląskiego z uwagi na uwarunkowania historyczne, w skali kraju charakteryzuje się wysokimi współczynnikami gęstości. Według danych z roku 2006 w regionie znajdowało się 1 727 km czynnych linii kolejowych, w tym 1 047 km zelektryfikowanych. Gęstość sieci wynosiła 8,7 km/100 km² przy niższym wskaźniku dla kraju wynoszącym 6,5 km/100 km²).

Ta ze statystycznego punktu widzenia gęsta sieć transportowa jest dziś niewydajną. Teoretycznie integruje przestrzeń województwa w sposób modelowy i odpowiadający wszelkim logicznym strategicznym założeniom i wyobrażeniom o integracyjnej funkcji linii kolejowych. Gwiazdasty układ spinający Aglomerację Wrocławską przechodzący następnie w pajęczynę wzajemnych połączeń wewnątrzregionalnych (por mapa 15).

Mapa 15. Układ sieci kolejowej obsługującej transport pasażerski na tle obszarów funkcjonalnych. Uwzględniono także linie nieczynne i tylko towarowe.

Głównym powodem dla którego sieć kolejowa nie pełni dziś roli integrującej i nie stymuluje transferu ludzi, usług, kapitału i towarów jest stan techniczny poszczególnych linii, wynikająca z tego niska prędkość, wzrastający czas podróży i ostatecznie obniżenie stopnia dostępności transportowej.

Restauracja czy też rewitalizacja linii kolejowych pomogłaby z pewnością z zintegrowaniu regionu, jednakże olbrzymie koszty, jakie wiążą się z inwestycjami kolejowymi w powiązaniu z generującym deficyt obecnym systemem finansowania kolei zmusza do stopniowego powolnego podejmowania decyzji o rewitalizacji linii lub w wielu wypadkach do wyłączenia linii z użytkowania.

Strategicznym celem inwestycji transportowych na Dolnym Śląsku winna być integracja przestrzeni regionu z przestrzenią reszty kraju oraz przestrzenią krajów sąsiednich a także integracja wewnętrzna regionu. Ponadto istotą inwestycji winno być podniesienie efektywności sieci transportowej w celu wzmocnienia gospodarki regionu.

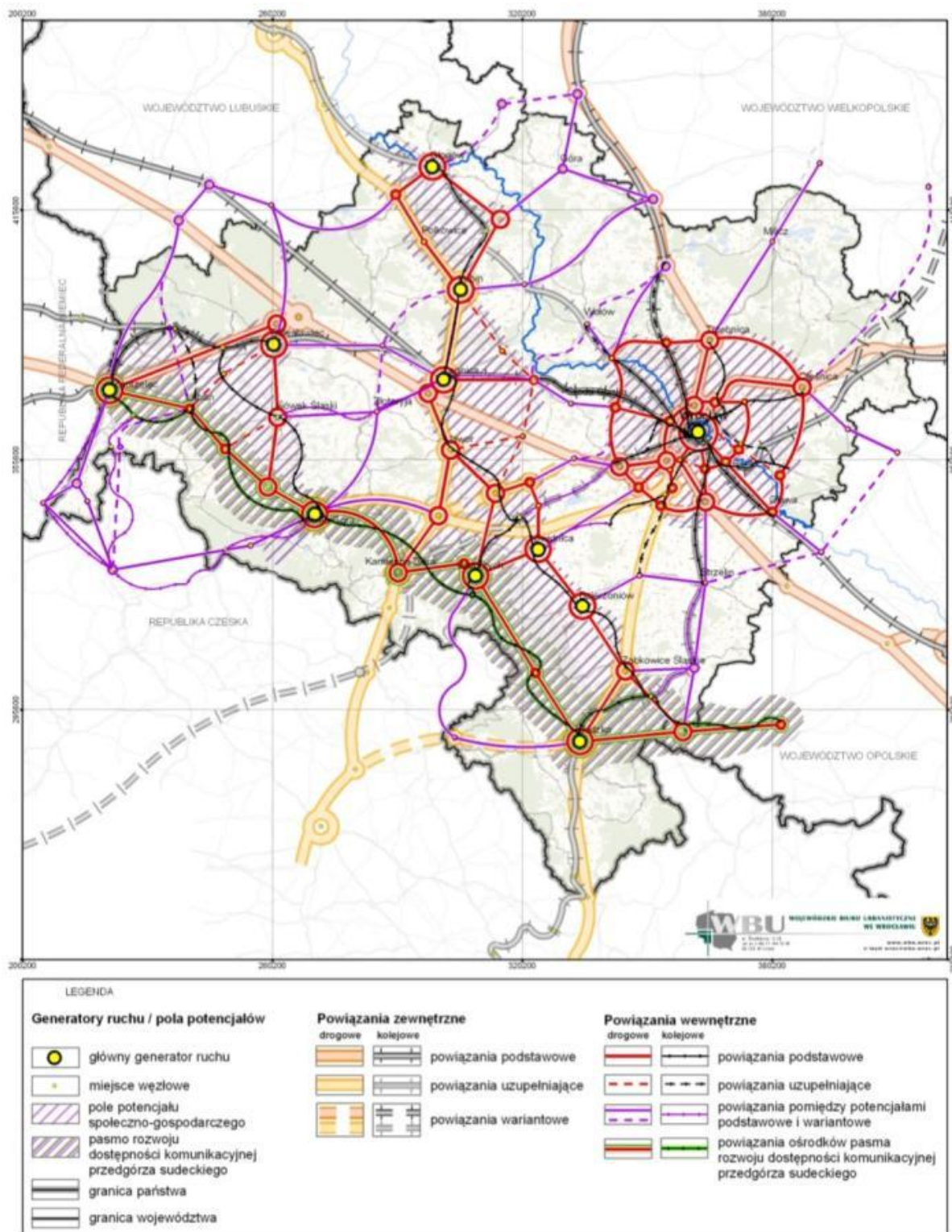
Zgodnie z *Wytycznymi kierunkowymi do kształtowania sieci drogowej i kolejowej w województwie dolnośląskim (Wytyczne kierunkowe... 2010)*, główne kierunki rozwoju sieci drogowej i kolejowej Dolnego Śląska określone zostały poprzez trzy sfery:

I. Sfera wiązania potencjałów – poprawy dostępności komunikacyjnej wewnętrznej w celu wzmocnienia kooperacji gospodarczej i uelastycznienia rynku pracy. Sfera ta obejmuje powiązania pomiędzy ośrodkami osadniczymi znajdującymi się w jednym polu potencjału, w praktyce najbliższymi sąsiadami i partnerami współpracy.

II. Sfera dostępności do pól potencjałów – rozwoju ponadlokalnych powiązań transportowych umożliwiających kształtowanie trwałych struktur funkcjonalno-przestrzennych obejmujących swym oddziaływaniem obszar całego województwa i możliwość integracji i wymiany impulsów rozwojowych pomiędzy polami potencjałów. Ten kierunek rozwijania sieci transportowej ma szczególne znaczenie dla obszarów ulegających procesom peryferyzacji.

III. Sfera powiązań ponadregionalnych obejmująca drogowe i kolejowe osie komunikacyjne, które umożliwiają swobodny przepływ ludzi, dóbr i informacji, przyczyniając się tym samym do umocnienia pozycji Dolnego Śląska oraz poprawy jakości połączeń komunikacyjnych w skali kraju i Europy, zwiększając tym samym integralność terytorialną regionu.

Wskazane w *Wytycznych* kierunki powiązań transportowych (mapa 16) pokazują powiązania lub konieczność ich kreowania w przestrzeni, a nie faktyczne przebiegi dróg.

Mapa 16. Kierunki transportowych powiązań infrastrukturalnych w województwie dolnośląskim na tle pól potencjałów rozwojowych Źródło: Wytyczne kierunkowe... 2010.

Rozpatrywane w pracach nad *Wytycznymi*, możliwe modelowanie sieci transportowej na Dolnym Śląsku i wskazanie kierunków jej ewolucji zbieżne jest z podejściem deterministycznym, polegającym na próbie przyczynowego wyjaśnienia powstawania dróg i

łączenia się ich w złożoną sieć transportową. Podejście takie cechuje poszukiwanie analogii do zjawisk obserwowanych w przyrodzie, a przez to próba adaptacji praw opisujących zjawiska fizyczne do budowy modelu docelowej sieci transportowej (Zathey 2009).

Podstawowym prawem fizycznym wykorzystanym w pracach nad modelowaniem i konstruowaniem oczekiwanej więzby powiązań funkcjonalnych i transportowych na Dolnym Śląsku jest prawo powszechnego ciążenia. Zależność opisana przez Newtona pozwoliła na odkrycie złożów osadniczych posiadających tendencję do wzajemnego oddziaływania na siebie.

W wyniku przeprowadzenia analiz w oparciu o model grawitacyjny wskazano na terenie Dolnego Śląska tzw. pola potencjałów – obszary koncentracji osadnictwa, podporządkowane dominującym w przestrzeni układom miejskim. Są to:

1. Pole Potencjału Obszaru Metropolitalnego – obszar oddziaływania Wrocławia wraz z jego satelickim układem,
2. Pole Potencjału Pasma Głogowsko-Kłodzkiego, integrujące m.in. okręg Legnicko-Głogowski, obszary oddziaływania Świdnicy, Wałbrzycha oraz złożenie miast Pieszyce – Dzierżoniów – Bielawa,
3. Pole Potencjału Południowo-Zachodniego – obszar pomiędzy Zgorzelcem, Bolesławcem i zespołem miejskim Jeleniej Góry.

Główną zasadą ich przestrzennego zdefiniowania jest wiązanie sił i potencjałów oraz rozwijanie partnerstwa gwarantującego wzmocnienie wspólnej odpowiedzialności za region. Te trzy pola potencjałów to obszar około 30% powierzchni województwa, na którym mieszka około 74% mieszkańców regionu i znajduje się aż 81% miejsc pracy w województwie. I choć wyraźnie obserwuje się tu polaryzację aktywności społeczno-gospodarczej, to nie należy zjawiska tego traktować jako negatywne. Struktura przestrzenna wskazanych pól potencjałów wskazuje, że wykształciły się one i wpisały w obszar województwa względnie harmonijnie, zachowując proporcjonalność, natomiast pasmo Głogów – Kłodzko, przebiegające na kierunku północ – południowy wschód oraz obszar pomiędzy Zgorzelcem, Bolesławcem i zespołem miejskim Jeleniej Góry stanowi wyraźną przeciwwagę dla kształtującego się wrocławskiego obszaru metropolitalnego.

Poza polami potencjałów zdefiniowane zostało również Pasma Rozwoju Dostępności Komunikacyjnej Przedgórze Sudeckiego w celu zainicjowania działań na rzecz zwiększenia

dostępności komunikacyjnej obszarów górskich – peryferyjnych, które posiadają jednocześnie walor obszarów atrakcyjnych krajobrazowo i turystycznie.

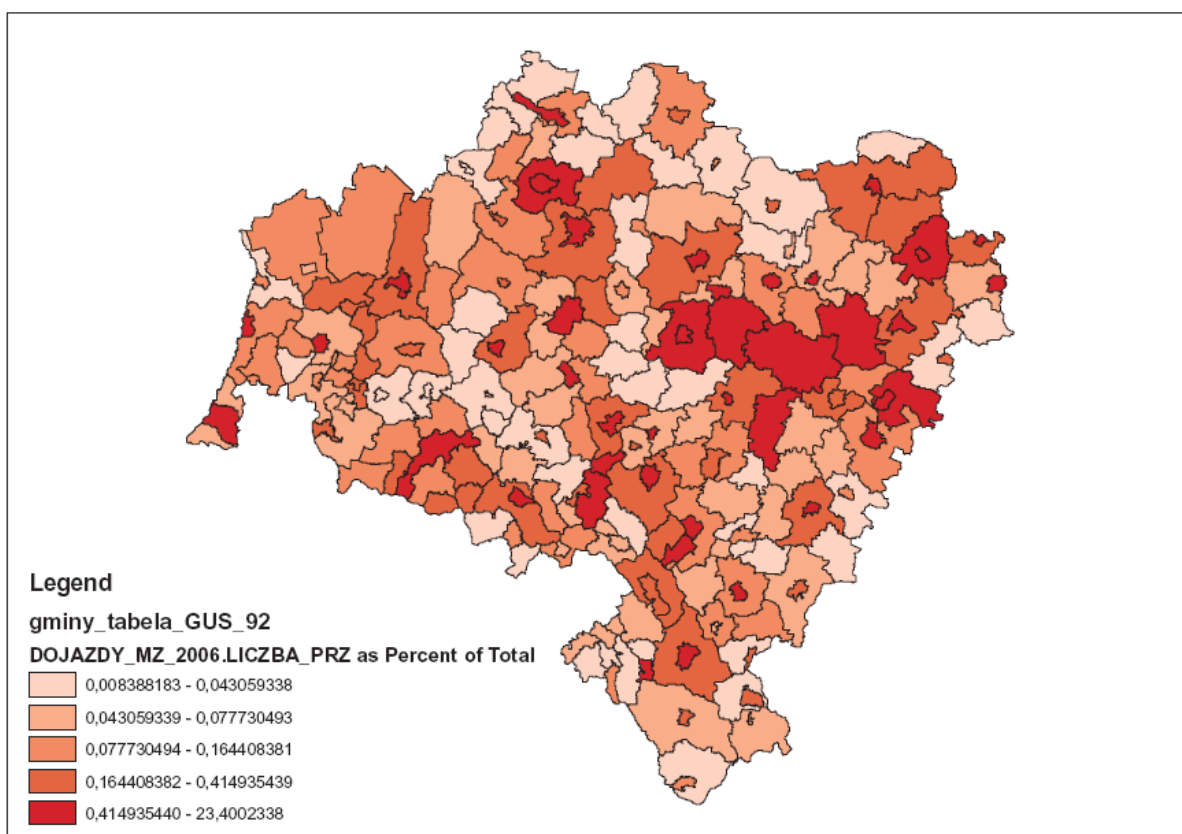
Pozostała część województwa dolnośląskiego to obszar inwestycji transportowych, głównie gminnych i powiatowych, obejmujący swoim zasięgiem wszystkie tereny pomiędzy wskazanymi polami potencjałów i Pasmem Rozwoju Dostępności Komunikacyjnej Przedgórze Sudeckiego. W obszarze tym znajdują się także drogi krajowe i wojewódzkie, podlegające remontom i modernizacji.

Wyniki wyżej opisanego modelowania zająbiają się istotnie i korelują z efektami badania przestrzeni województwa dolnośląskiego z wykorzystaniem współczynnika rozwoju wspólnot terytorialnych oraz tendencjami wykazanymi podczas badania dojazdów do pracy.

W budowaniu rekomendacji dotyczących funkcjonowania infrastruktury transportowej, jako stymulatora i gwaranta integracji warto wziąć pod uwagę mobilność wyrażoną bezwzględną liczbą ludności przyjeżdżającej do gminy lub wyjeżdżającej z gminy w celach zarobkowych. W końcu 2006 roku w Polsce ponad 2,3 mln osób pracowało poza gminą zamieszkania, co stanowiło około 25% ogółu pracowników najemnych. Rozmiary i natężenie dojazdów wykazują znaczne zróżnicowanie przestrzenne, którego poziom związany jest z rozpatrywanym przekrojem terytorialnym, czyli różni się w zależności od tego, czy uwzględnia się województwa, podregiony, powiaty bądź gminy¹³. Badanie GUS przeprowadzone w 2006 roku zdiagnozowało, iż zdecydowanie największe strumienie dojeżdżających do pracy kierują się w stronę dużych ośrodków miejskich¹⁴. Wyraźnie największym natężeniem przepływu w obu kierunkach charakteryzują się gminy o relatywnie bogatej infrastrukturze gospodarczej. Są to głównie gminy sąsiadujące z dużymi miastami. Sytuacja ta znajduje swoje potwierdzenie na terytorium województwa dolnośląskiego.

¹³ Informacja o wynikach badania przepływów ludności związanych z zatrudnieniem w Polsce - Materiał na konferencję prasową w dniu 23 października 2009 r. - GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, Departament Pracy i Warunków Życia Urząd Statystyczny w Poznaniu

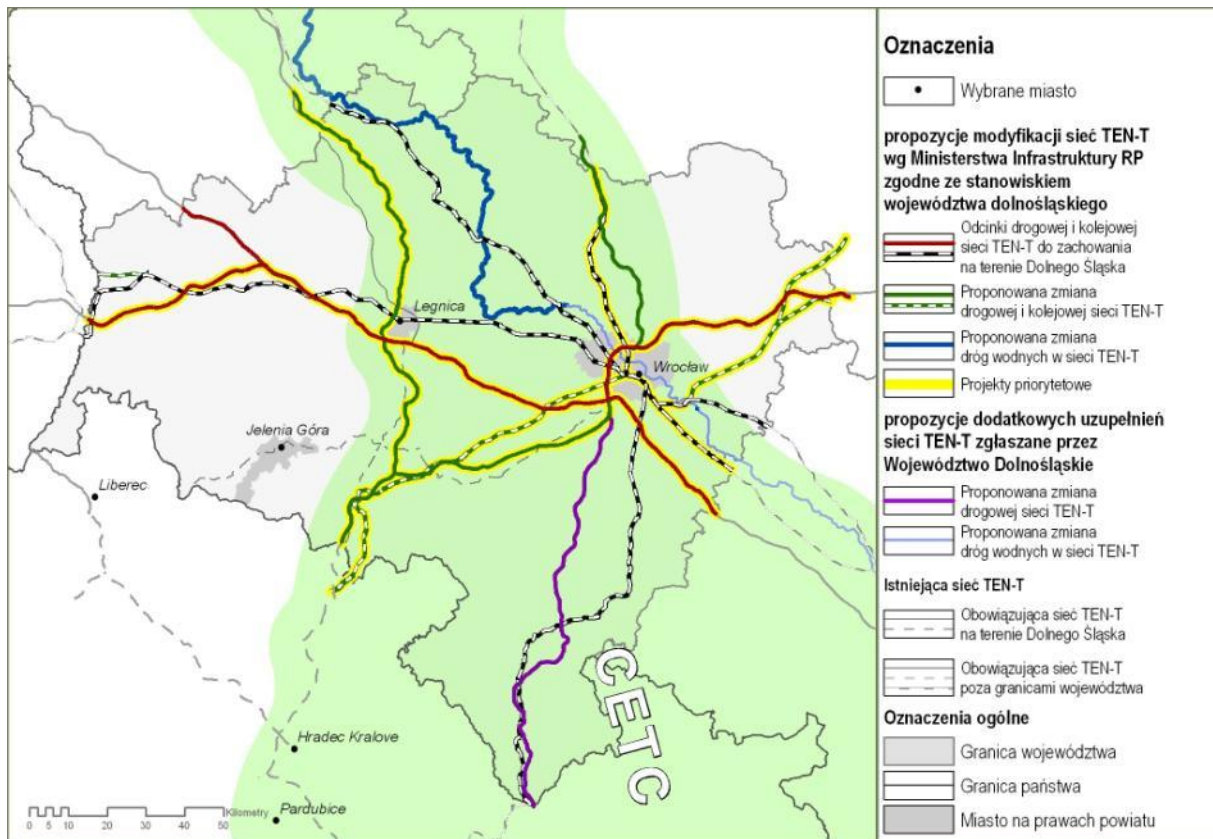
¹⁴ Źródłem informacji służących do oszacowania skali i kierunków przepływu ludności związanego z zatrudnieniem były zbiory systemu podatkowego urzędów skarbowych za rok 2006, gromadzone w bazie POLTAX (z PIT-11/8B i PIT-40), udostępnione przez Ministerstwo Finansów.

Mapa 17. Procentowy rozkład ludności dojeżdżającej do pracy w przestrzeni Dolnego Śląska.

Obszarem najwyższych migracji do pracy jest Aglomeracja Wrocławska. Wyróżniającym się w przestrzeni województwa obszarem jest także LGOM. Ponadto policentryczna struktura osadnicza regionu oparta na 91 miastach wskazuje na kształtowanie się w przestrzeni województwa pasowego układu aktywności gospodarczych. W sposób oczywisty występuje tu silna korelacja z strukturą pasową wynikająca z modelu grawitacyjnego, którym posłużono się w przypadku modelowania docelowego układu transportowego województwa (por. mapa 17). Należy wnioskować zatem iż obszar Przedgórze Sudeckiego obejmujący Pieszyce – Dzierżoniów, Bielawę, Świdnicę, Świebodzice, Jaworzynę Śląską, Jawor wymaga infrastrukturalnego wsparcia integrującego go wewnątrz, a także dowiązującego go do obszarów LGOM i Aglomeracji Wrocławskiej – zgodnie z wyraźnymi tendencjami odzwierciedlonymi migracją zarobkową w przestrzeni województwa. Rozkład gmin województwa dolnośląskiego, które rejestrują przyływy migrujących pracowników, skorelowany jest ponadto z założonymi na wstępie tej analizy pięcioma regionami funkcjonalnymi.

Sieć transportowa województwa dolnośląskiego winna być kształtowana w sposób integrujący przestrzeń regionu z obszarami sąsiedzkimi. Elementy infrastruktury transportowej o znaczeniu ponadregionalnym odgrywają też bardzo istotną rolę w integracji wewnętrznej regionu. Główne osie docelowego układu drogowego i kolejowego przedstawiono na mapie 18.

Mapa 18. Kształtowanie docelowego systemu przepływów transportowych o charakterze ponadregionalnym z wykorzystaniem polityki TEN-T.

Źródło: Stanowisko Sejmiku Województwa Dolnośląskiego w sprawie Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego.

Z dotychczasowych rozważań, poza wnioskami dotyczącymi twardych inwestycji infrastrukturalnych wynika jeszcze jeden niezwykle istotny postulat, dotyczący sfery instytucjonalnej. Badanie dojazdów do pracy przeprowadzone pilotażowo w 2006 roku przez GUS udowadnia konieczność rozwiązania problemu transportu publicznego w obszarach o tendencjach do wewnętrznych migracji zarobkowych. Obszarem priorytetowej interwencji jest Aglomeracja Wrocławska dla której powołany winien być, oparty na partnerstwie jednostek samorządu terytorialnego, związek komunikacyjny, który nabędzie kompetencje poprawy integracji przestrzennej i społecznej poprzez formułowanie oferty sprawnego transportu publicznego.

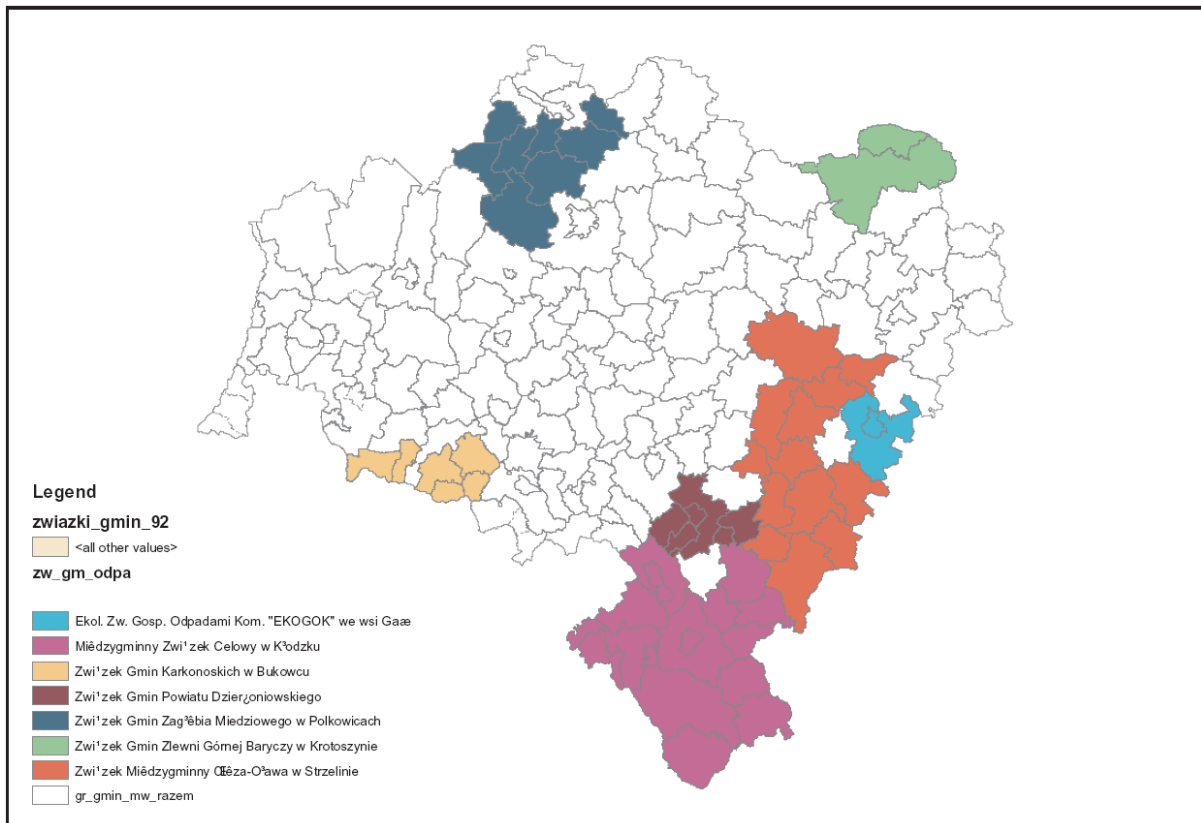
Przykłady integracji instytucjonalnej

Integracja instytucjonalna jest zagadnieniem o szerokim i wielopoziomowym znaczeniu. W niniejszym rozdziale zasygnalizowane zostaną tylko wybrane wątki procesów świadczących o tendencjach do integracji lub dezintegracji instytucjonalnej. W prezentowanych w tym rozdziale analizach skoncentrujemy się wyłącznie na powiązaniach pomiędzy podmiotami samorządu terytorialnego

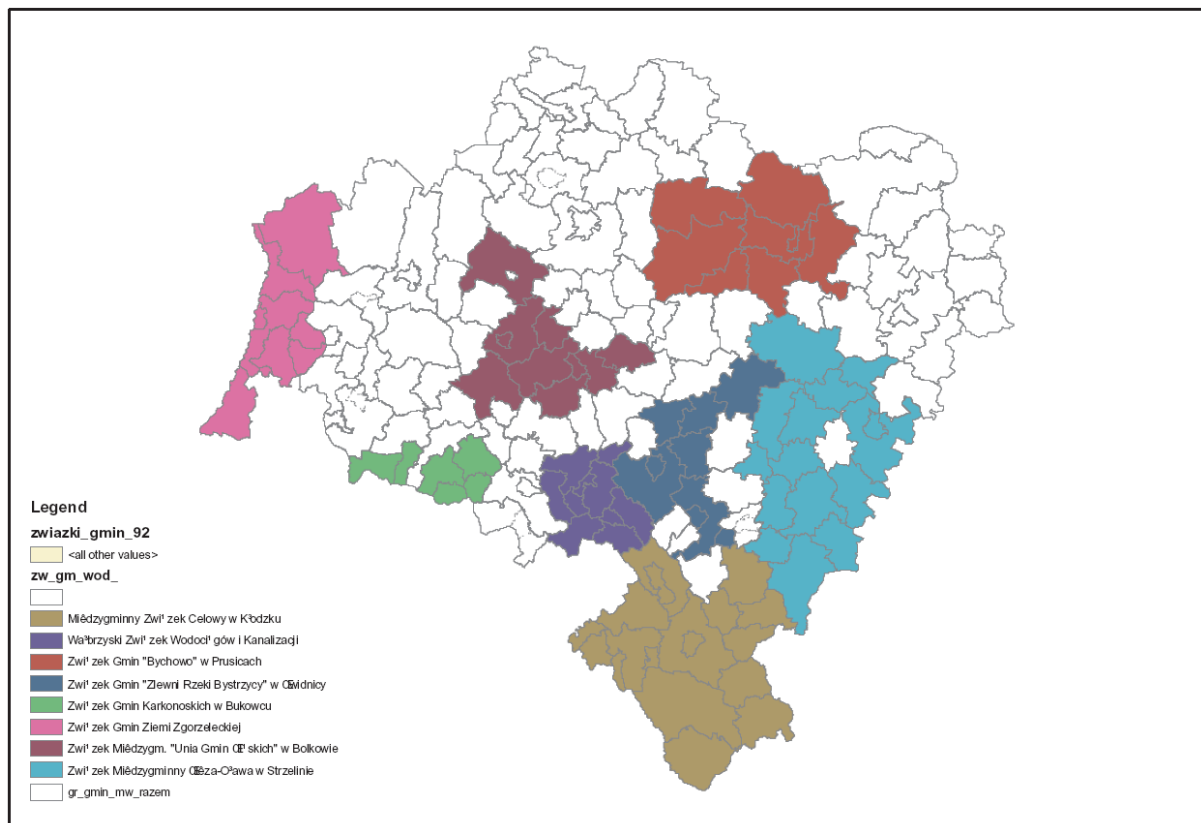
Założyć należy, iż integracja instytucjonalna przebiegać może dwutorowo: w wyniku rozporządzeń i przepisów prawa oraz w wyniku oddolnego działania i inicjatywy wyrastającej na gruncie swobody działania i demokracji. W pierwszym przypadku integracja ta posiada charakter formalny i jest wymagana lub dobrowolna, aczkolwiek może być wówczas wspierana finansowo i regulowana aktami prawnymi. Stosowne rozporządzenia wskazują jednocześnie mechanizmy postępowania.

W drugim przypadku integracja dobrowolna wynika najczęściej z dostrzeganych korzyści lub zalecenia poczynionego strategią działania i nacechowana jest pluralizmem.

Dla zobrazowania funkcjonowania kooperacji międzygminnej, która jednocześnie jest przejawem integracji instytucjonalnej, na poniższych dwóch mapach zaprezentowano obszary związków międzygminnych, których celem wspólnym jest wykonywanie zadań publicznych w zakresie ochrony środowiska i gospodarki wodnej oraz w obszarze zrównoważonego rozwoju i innych przedsięwzięć proekologicznych.

Mapa 19. Związki międzygminne wykonujące zadania w zakresie gospodarki odpadami.

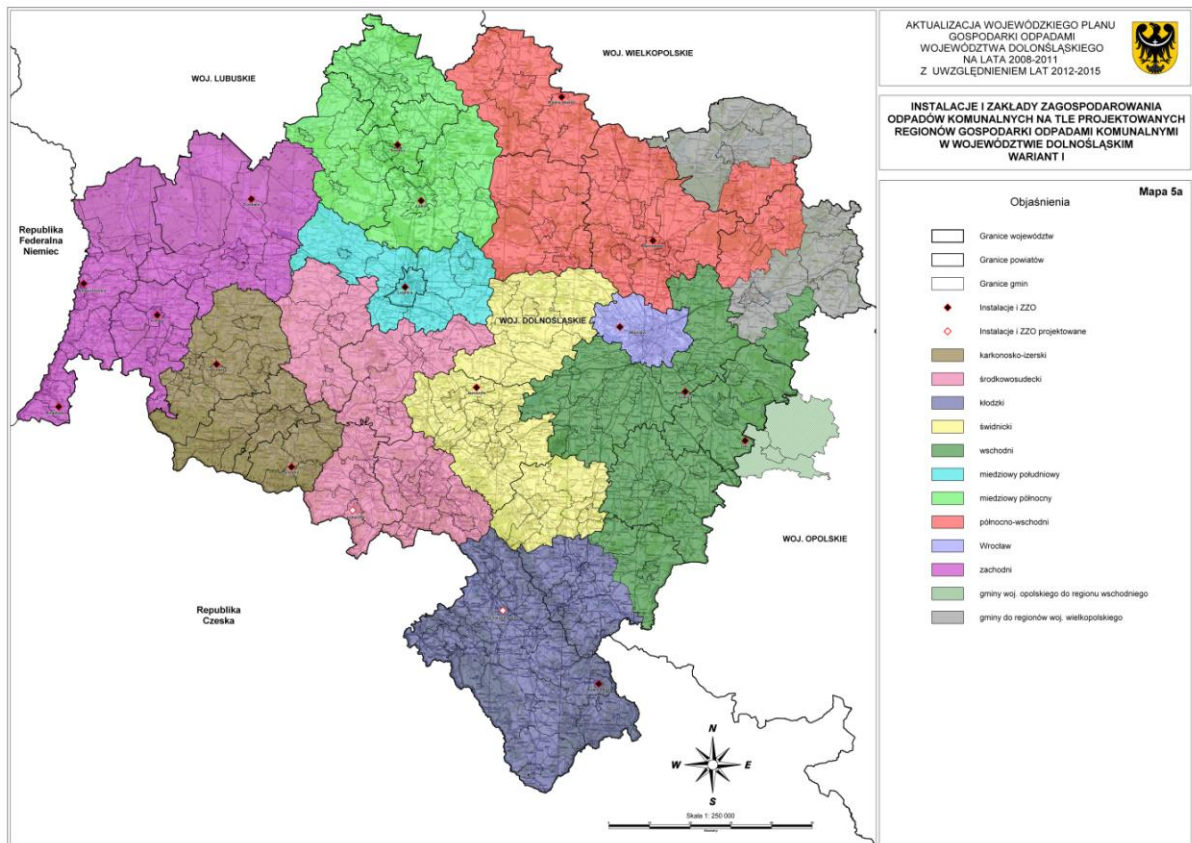

Mapa 20. Związki międzygminne wykonujące zadania w zakresie gospodarki wodnej.

Zaprezentowane przykłady przedstawiają związki celowe realizujące własne strategie i skoncentrowane na wewnętrznej kooperacji. Nie posiadają one jednak charakteru panregionalnego, generalnie domykając się w przyjętych granicach obszarów funkcjonalnych.

Dobrowolnie organizujące się związki, stowarzyszenia czy też grupy lobbingu, wywodzą się raczej z partykularnych interesów rozrzuconych w przestrzeni województwa. W sferze nieformalnych – w sensie nieobligatoryjnych w wyniku funkcjonowania prawa, związków międzyinstytucjonalnych autorzy zwrócili uwagę na jeden podmiot legitymujący się użytecznym działaniem na rzecz całego regionu - Stowarzyszenie Na Rzecz Promocji Dolnego Śląska. Innym przedsięwzięciem integrującym wiele instytucji i przedstawicieli administracji samorządowych jest organizowane raz do roku Dolnośląskie Forum Polityczne i Gospodarcze. Forum to jest corocznym spotkaniem przedsiębiorców, polityków, samorządowców, naukowców oraz osób działających społecznie. Forum, podobnie jak Stowarzyszenie Na Rzecz Promocji Dolnego Śląska jest w zamierzeniu platformą wymiany doświadczeń uczestników życia publicznego Dolnego Śląska.

Przykładem integracji instytucjonalnej obejmującej cały region województwa dolnośląskiego jest kooperacja w zakresie gospodarki odpadami wynikająca z przyjętego wojewódzkiego planu gospodarki odpadami na lata 2008 - 2011. Program ten wprowadził uporządkowanie przestrzenne gmin względem zakładów zagospodarowania odpadów.

Mapa 21. Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami WD na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015.

Odrębnym przykładem integracji instytucjonalnej w przestrzeni województwa, zasługującym na bliższe przedstawienie jest proces instytualizowania Aglomeracji Wrocławskiej, który trwa już co najmniej dekadę. Proces powoływania związku gmin i stowarzyszenia powiatów aglomeracji wrocławskiej rozpoczął się jesienią 1999r. Wówczas w Oleśnicy powołany został Komitet Planu Strategicznego Aglomeracji Wrocławskiej, do którego przystąpiło 6 powiatów, 13 gmin i miasto Wrocław, jako główny inicjator integracji gospodarczo – przestrzennej Aglomeracji Wrocławskiej.

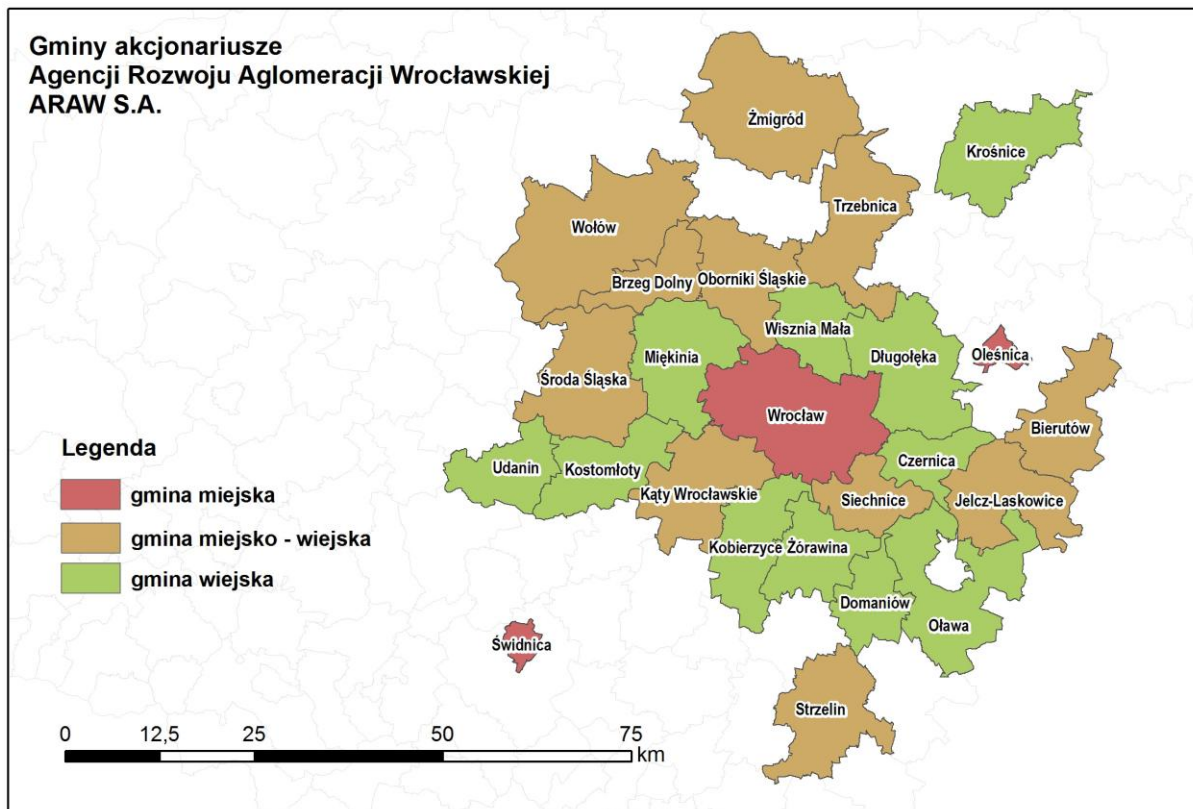
Strategia ta formułowała wizję, w której Aglomeracja Wroclawska miała być zintegrowaną, nowoczesną jednostką urbanistyczną o charakterze metropolitalnym, która pełniłaby rolę ponadregionalnego bieguna rozwoju gospodarczego i społecznego w południowo – zachodniej części kraju. Celem najważniejszą strategii było osiągnięcie wysokiej jakości życia społeczności aglomeracji poprzez integrację jej przestrzeni w jeden organizm społeczno – gospodarczy. Z celów, jakie przyświecały integracji gmin aglomeracji Wrocławskiej odczytać można było utilitarne hasła postulujące rozwój całego Dolnego

Śląska. Mimo wielu działań zmierzających w kierunku integracji międzygminnej, w związku z brakiem uregulowań prawnych i wobec mimo wszystko zatowiszowanej – partykularnej struktury gmin, nie udało się utworzyć związku metropolitalnego. Nie rozwiązano także wskazanych w Strategii problemów, oraz nie przygotowano Studium zagospodarowania przestrzennego Aglomeracji Wrocławskiej mimo zaawansowanych prac przygotowawczych.

Mapa 22. Gminy i powiaty aglomeracji wrocławskiej, które przyjęły strategię Integracji Gospodarczo-Przestrzennej Aglomeracji Wrocławskiej.

Wykorzystując doświadczenia nabyte podczas prób zinstytucjonalizowania Aglomeracji Wrocławskiej powołana została w roku 2005 Agencja Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej SA.

Mapa 23. Gminy zaangażowane we współpracę w ramach ARAW SA. (tu nowa mapa bo się rozszerza ARAW.)

Celem spółki ARAW SA jest tworzenie warunków aktywizacji gospodarczej, w szczególności ożywianie rynków lokalnych i trwałe ograniczanie bezrobocia oraz realizacja projektów związanych ze wspieraniem przedsiębiorczości, a także prowadzenie innej działalności ważnej dla rozwoju jednostek samorządu terytorialnego.

Wyznaczenie konkretnego celu, powołanie instytucji wraz z koncepcją jej finansowania oraz efekty związane z komercyjnym sukcesem pozwoliły rozbudować sieć akcjonariuszy ARAW i objęcie współpracą obszar większy niż teren dawnego województwa wrocławskiego.

W niniejszym rozdziale tylko zwrócono uwagę na niektóre formy integracji instytucjonalnej, dokonującej się pod szyldem stowarzyszenia, związku, lub wspólnego powołania podmiotu gospodarczego. Osobnej analizy wymaga zidentyfikowanie w

przestrzeni województwa wszystkich form współpracy a także rozpoznanie stopnia zintegrowania instytucji współpracujących ze sobą, na co dzień, na podstawie przyporządkowanych zadań lub w związku z realizacją ustawowych obowiązków. Z pewnością jednak można na tym etapie sformułować wniosek, iż w sferze formalnej integracja dążyć winna do uproszczenia procesów i ułatwienia przewyższania wyzwań, natomiast integracja dokonująca się w sferze współpracy nieobligatoryjnej, odgrywać może rolę znaczącego katalizatora rozwoju społecznego i gospodarczego.

Wnioski i rekomendacje

Na koniec zaprezentujemy kilka ogólniejszych wniosków, stanowiących próbę generalizacji przedstawionych w tym opracowaniu analiz. Osią, wokół której konstruowane jest to uogólnienie, jest próba odpowiedzi na zasadnicze, postawione na wstępie pytanie: o charakter relacji między kształtującą się metropolią a regionem. Niestety, zgromadzony materiał nie pozwala na jednoznaczne rozstrzygnięcie stawianych tu hipotez – mówić raczej możemy o silnych przesłankach, które mocno uprawdopodobniają ich prawdziwość. Pełna ich weryfikacja wymaga jednak przeprowadzenia specjalnych studiów empirycznych i zgromadzenia danych, do których Autorzy nie mieli dostępu. Z uwagi jednak na wagę poruszanych tu problemów warto chyba taki wysiłek badawczy podjąć przed sformułowaniem ostatecznych rozstrzygnięć dotyczących strategicznego rozwoju województwa.

W obszarze Aglomeracji Wrocławskiej zachodzą i zachodzić będą samoistne procesy integracji budujące bezpośrednio, przestrzenne zaplecze dla obszaru metropolitarnego. Zwrócić jednak należy uwagę na pewne napięcia i bariery integracyjne spowodowane różnicami lokalnych interesów poszczególnych gmin czy miejscowości. Decyzje takie, szczególnie związane z zagospodarowaniem przestrzeni, mają i mogą mieć w przyszłości wpływ na pojawianie się trwałych barier ograniczających lub deharmonizujących spójny rozwój całego subregionu. Należy więc zwrócić uwagę na zwiększenie koordynacji działań władz lokalnych i podjęcie efektywnych działań służących rozwiązaniu kluczowych dla funkcjonowania aglomeracji kwestii, zarówno w sferze planowania przestrzennego, zarządzania rozwojem subregionu jako pewnej całości jak i realizacji (w tym finansowania) konkretnych inwestycji. Liczyć można, że obiektywne uwarunkowania rozwojowe, tworzące silne sieci funkcjonalnych powiązań wewnątrz aglomeracji będą niejako wymuszać postępowanie procesów wewnętrznej integracji, to jednak bez ścisłej współpracy administracyjnej i politycznej ich efektywność będzie ograniczona. Pewnym utrudnieniem może być tutaj niejednorodny poziom rozwoju i miejscami wysokie zróżnicowanie gmin wewnątrz obszaru aglomeracji, co prowadzić może do spiętrzenia różnic w dążeniach poszczególnych układów lokalnych, utrudniając uzgodnienie wspólnych priorytetów, a tym samym tworząc bariery dla integracji i rozwoju. Taki scenariusz uprawdopodobniają

dotychczasowe doświadczenia dotyczące tak rozwoju współpracy instytucjonalnej, jak i przykłady realizacji poszczególnych inwestycji (między innymi wschodniej obwodnicy Wrocławia, zagospodarowania potencjalnych rezerw terenowych pod rozbudowę portu lotniczego czy systemu ochrony przeciwpowodziowej itp.). Nadzieje na zmianę w tym obszarze wiązać można z uchwaleniem tak zwanej ustawy metropolitarnej, jednak dziś, nie znając ostatecznego jej kształtu, trudno jednoznacznie przesądzać o konsekwencjach, jakie ona przyniesie dla integracji aglomeracji i rozwoju funkcji metropolitarnych.

Bardzo interesujący z punktu widzenia procesów integracji regionalnej jest przypadek Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego. Specyfika tego obszaru, zwłaszcza struktura funkcjonalno-gospodarcza i przestrzenna sprzyjać będzie dalszej integracji wewnętrznej, szczególnie w obrębie aglomeracji czwórmiasta (Legnicy, Głogowa, Lubina, Polkowic). Uwagę jednak zwraca swoista „autonomia” tego subregionu. W kontekście procesów integracji panregionalnej zwraca uwagę względnie niski (a na pewno niewystarczający) poziom wzajemnych wymian i transferów (dóbr, ludzi, kapitału) między obszarem LGOM a metropolią ale też pozostałymi częściami województwa. Omawiany tu subregion jest zapleczem surowcowo-przetwóczym, którego jednak centra zarządzające i otoczenie instytucjonalne (także wytwarzania innowacji, technologii i kształcenia potrzebnych kompetencji) w znacznej mierze ulokowane są poza regionem. W konsekwencji zasadnicza część wymian odbywa się ponad Wrocławiem (zazwyczaj przez Warszawę) a potencjał LGOM nie przynosi oczekiwanych korzyści dla województwa jako pewnej całości. Zauważyć można na przykład, że nie jest w stanie (nawet mimo funkcjonowania SSE) zagospodarować nadwyżek siły roboczej z powiatów ościennych (np. bezrobocie w powiecie złotoryskim jest najwyższe na całym Dolnym Śląsku).

W tym kontekście wskazane wydaje się rozbudowanie powiązań instytucjonalnych między LGOM a metropolią, szczególnie takich o charakterze gospodarczym. Zasadnym wydaje się także silniejsze zaakcentowanie w planach strategicznych rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego osi „północ-południe”, wokół której w naturalny sposób budowałyby się powiązania między czwórmiastem, LSSE a centralnymi obszarami Sudeckiego Okręgu Przemysłowego: Świdnicą, aglomeracją wałbrzyską czy trójmiastem Dzierżoniów-Pieszycy-Bielawa. Kluczowym elementem dla rozwoju całego województwa może okazać się właśnie powiązanie i skomunikowanie (a przez to pobudzenie i ożywienie wymian

towarów, usług, technologii, innowacji i idei, siły roboczej itp.) trzech funkcjonujących w regionie Specjalnych Stref Ekonomicznych.

Jedną z głównych bolączek Sudeckiego Okręgu Przemysłowego jest właśnie wewnętrzna dezintegracja, która utrudnia efektywne wykorzystanie całego potencjału gospodarczego tego rejonu. W obecnym kształcie subregion ten stanowi zaplecze produkcyjno-towarowe (po części także surowcowe) dla metropolii Wrocławia, mimo, że jakość infrastruktur technicznych i transportowych łączących poszczególne części subregionu ze stolicą Dolnego Śląska pozostawia wiele do życzenia. Metropolia Wrocławia jest naturalnym punktem ciężenia dla tego terenu i większość transferów musi odbywać się via Wrocław. Za niekorzystne zjawisko uznać należy to, że metropolia relatywnie niewiele „oddaje” temu subregionowi. Obserwować możemy pewne zaburzenie w symetrii przepływów do i z metropolii, niekorzystnie wpływające na sytuację w obszarze Sudeckiego Okręgu Przemysłowego, szczególnie w kontekście znacznego obciążenia tych obszarów problemami społecznymi.

Należy raz jeszcze podkreślić pewne pasmowe rozwarstwienie zachodzące w tym subregionie: wydzielanie terenów o dominującej funkcji turystycznej i funkcji produkcyjnej. Wskazana jest jednak integracja i rozwój realnej współpracy także w kwestii rozwoju usług turystyczno-wypoczynkowych. Póki co jest ona dość szczątkowa i fragmentaryczna – dość dobrze prezentuje się np. w rejonie Kłodzka (czy szerzej – Sudetów Wschodnich), znacznie gorzej na obszarze Karkonoszy. Na dłuższą metę potencjał turystyczny pojedynczych układów lokalnych nie jest na tyle wystarczający, by sprostać coraz bardziej globalizującej się konkurencji. Korzystna i wskazana jest w tym zakresie współpraca ponadgraniczna z Czechami, dzięki której możliwe jest uzyskanie efektu synergii pozwalającej tak na poszerzenie i rozbudowę oferty turystycznej, jak i sprzyjać będzie rozwiązywaniu problemów ekonomiczno-społecznych.

Osobnym przypadkiem jest obszar pogranicza Polsko-Niemieckiego. Obserwujemy tu silne dążenia „odśrodkowe”, ukierunkowujące i wiążące rozwój tego obszaru z Niemcami. Dobrze rozwinięta infrastruktura komunikacyjna pełni głównie funkcje dla przepływów ponadregionalnych i międzynarodowych, nie wykształciła silnych związków funkcjonalnych i nie wpłynęła na intensyfikację wymian zasobów między tym subregionem a metropolią. Można argumentować za tezę, że obecnie już obszar pogranicza silniej poddawany jest wpływom gospodarki niemieckiej niż Dolnego Śląska czy Wrocławia (pomijając oczywiście

sytuację PGE). Nastawienie na współpracę z Niemcami i bezpośrednie transferowanie zasobów na rynki zachodnie jest generalnie korzystne dla osiągnięcia stabilizacji lokalnych wspólnot terytorialnych, ale we względnie niskim stopniu przekłada się na rozwój Dolnego Śląska jako całości. W tym kontekście konieczne jest silniejsze związanie, szczególnie w obszarze współpracy instytucjonalnej, ale też gospodarczej, pogranicza z metropolią jak również innymi obszarami funkcjonalnymi: LGOM i SOP. Pamiętać należy, że planowane otwarcie niemieckiego rynku pracy grozić może w najgorszym scenariuszu całkowitym funkcjonalnym „oderwaniem” tego obszaru od reszty regionu.

Specyfika ostatniego z wyróżnionych subregionów powoduje, że jego funkcjonowanie wymaga w dużym stopniu zachowania status quo. Ze względu na walory przyrodnicze i ochronę przyrody nie może stać się on obszarem zintensyfikowanej eksploatacji gospodarczej, z drugiej jednak strony atrakcyjność potencjału turystycznego nie daje gwarancji, że możliwe będzie zorganizowanie na tej bazie trwałego rozwoju w oparciu o rynek aglomeracji wrocławskiej czy LGOM. Wydaje się, że zasadnym kierunkiem rozwoju może być wypromowanie tego obszaru na rynkach europejskich / światowych jako niszy dla tak zwanej eko-turystyki i specjalnych form turystyki kwalifikowanej (ornitologia, wędkarstwo itp.). Pełne uaktywnienie tego potencjału będzie korzystne nie tylko dla rozwoju omawianego obszaru, ale pozwoli wykorzystać istniejące tam zasoby dla integracji z metropolią i przyczynić powinno się do rozwoju całego regionu.